

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR VETENSKAP, KONST OCH INDUSTRI
UTGIVEN AV LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

- Litteraturen i Norden 2016:
 - Henrik Wivel
 - Lars Bukdahl
 - Mervi Kantokorpi
 - Gustaf Widén
 - Úlfhildur Dagsdóttir
 - Hans H. Skei
 - Therese Eriksson
- Nordiska publicister: Arve Solstad
- Nyord i svenskan
- Intervju med Gun-Britt Sundström
- Kolbjørn Skaare In memoriam
- Norden sett inifrån

STOCKHOLM

■ ■ Ny serie i samarbete med Föreningen Norden ■ ■

Årg. 93 • 2017 • Häfte 3

NORDISK TIDSKRIFT 3/2017

INNEHÅLL

Artiklar

Litteraturen i Norden 2016: De store fortællingers tid. <i>Henrik Wivel</i>	223
Afskedigede postkasser og sunkne breve. Årets danske skønlitteratur 2016. <i>Lars Bukdahl</i>	227
Romanen förnyas när genregränser utmanas. Den finska litteraturen 2016. <i>Mervi Kantokorpi</i>	237
Drömmar mitt i livets kaos. Finlandssvensk litteratur 2016. <i>Gustaf Widén</i>	247
Öriket, omvärlden och arvet. Isländsk litteratur 2016. <i>Úlfhildur Dagsdóttir</i>	255
Mye å glede seg over – lite å juble for. Litteraturen i Norge 2016. <i>Hans H. Skei</i>	265
Essäistiken på frammarsch. Den svenska litteraturen 2016. <i>Therese Eriksson</i>	277
Ledande nordiska publicister: 2. Arve Solstad – en norsk redaktör. <i>Hans Fredrik Dahl</i>	287
Från atombomba till överklass-safari. Nyord i svenskan med sidoblickar på danska och norska. <i>Birgitta Agazzi</i>	295
<i>NT-Intervjun</i>	
Översättningen tar läsaren närmare berättelsen. Samtal med Gun-Britt Sundström. <i>Lena Wiklund</i>	303
* * *	
<i>För egen räkning</i>	
Finnkampen jubileumsåret 2017. <i>Claes Wiklund</i>	309
<i>Krönika om nordiskt samarbete</i>	
Samverkan i digitaliseringens tidevarv. <i>Anders Ljunggren</i>	313
* * *	
<i>Letterstedtska föreningen</i>	
In memoriam. Kolbjørn Skaare (1931-2017). <i>Hans H. Skei</i>	317
In memoriam. Lars J. Hultén (1940-2017). <i>Claes Wiklund</i>	321
* * *	
<i>Bokessä</i>	
Fra gullalderen for svenske "pusseldeckare". H.-K. Rönbloms ti detektivromaner. <i>Hans H. Skei</i>	323
<i>Kring böcker och människor</i>	
Norden i backspegeln. <i>Bengt Lindroth</i>	331
Finlands svenska historia. <i>Guy Lindström</i>	334
Från "fjällräv och arbetsmyra" till "att bära världen": om Dag Hammarskjöld. <i>Mats Bergquist</i>	338
Tommy Berggren – arbetargrabben som blev dramaten-skådespelare. <i>Astrid Söderbergh Widding</i>	341
Pregnant och intressant om Skånes historia. <i>Per Thullberg</i>	342
* * *	
Register över författare omnämnda i Nordisk Tidskrifts översikter om	
Litteraturen i Norden 2016. <i>Lena Wiklund</i>	345
Sammanfattning	349
Tiivistelmä	350

HENRIK WIVEL

DE STORE FORTÆLLINGERS TID

Inden for litteraturhistorien anser forskningen 1800-tallet som romanens århundrede. Det var i dette århundrede, at romanen i en hver henseende blev udviklet og tog form for et læsende publikum af forfattere som Charles Dickens, Victor Hugo, Émile Zola, Gustave Flaubert og Lev Tolstoj.

Det var der flere årsager til. Som følge af 1700-tallets oplysningstid opstod der er offentligt rum for almen diskussion, herunder en række printmedier, der var egnede til litterære føljetoner, altså romaner, der blev skrevet og udviklet i samklang med det læsende publikum. Også dette publikum var blevet større i takt med, at borgerskabet fik magt og agt og velstanden blandt det dannede publikum blev større, og kvinder fik en identitet, bl.a. som læsende, der igennem litteraturen kunne skabet deres eget rum. En række europæiske forfatter så mulighederne i det voksende marked for litteratur og skrev ikke alene føljetoner, hvor kapitler uge efter uge blev offentliggjort og til sidst samlet til én sammenhængende roman. Romanen fik dermed et langt liv og forfatteren en større indtægt, når publiceringen så at sige var dobbelt: forfatteren kunne først publicere sine romankapitler i aviser og magasiner og derefter i bogform, for siden at drage på oplæsningsturné og dermed fastholde publikums interesse over et spænd af tid.

For forfatteren gjaldt det om at fastholde læsernes interesse så længe som muligt og dermed fastholde læsernes i et univers, der efterhånden blev fuldkommen fortroligt. Af samme grund udviklede også selve romanerne sig til en slags føljetoner. Forfatterne konciperede serier af romaner, hvor de kunne følge et individs, et persongalleris eller en families udvikling over flere bøger, eller en by og et samfunds udvikling med et væld af samtidshistorie, politiske og åndelige diskussioner. Émile Zola er i den henseende et oplagt eksempel. Med hovedværket *Les Rougon-Macquart* (1871-93) skrev han en 20-binds romancyklus om det franske samfund under Det andet kejserdømme. Og i memoirer litteraturen, der låner træk både fra selvbiografien og romanen, kunne Marcel Proust op i 1900-tallet over adskillige bind fastholde blikket på den tabte tid i sit hovedværk, *À la Recherche du temps perdu* (1913-27). I Norden kunne man pege på Martin Andersen Nexø's fire bind om proletaren *Pelle Erobreren* (1905-1910), Johannes V. Jensens seks bind lange darwinistiske udviklingsepos *Den lange Rejse* (1908-1922) eller Per Anders Fogelstrøms fem romaner om Stockholms udvikling, der blev indledt med *Mina drömmars stad* (1960) og afsluttet med *Stad i världen* (1968).

Som det kan ses var de store romanseriers tid endnu ikke helt forbi midt i 1960'erne, men dog anskuet som en anakronisme, der hørte en anden tid til, hvor man læste og ikke så TV. I de litterære dommedagsprofetier tog TV livet af romanseriene og deres univers. Romanseriene blev erstattet af TV-serier, men ofte skabt over store romaner, som den på mange måder banebrydende og normdannende *Brideshead Revisited* (1981), konciperet over Evelyn Waugh's roman af samme navn fra 1945.

Hermed var TV-seriernes guldalder indledt og romanseriernes tid tilsyneladende forbi. Den visuelle og audiovisuelle fortælling havde taget over og ladt romanserien, hvor læseren møjsommeligt skulle skabe sit eget indre univers, tilbage på litteraturhistoriens tilgroede stier.

Nyt domæne

De sidste 30 år har været TV-seriernes domæne, og adskillige forskere har fortolket TV-serierne som en ny tids romaner og romanserier med samme mulighed for en nuanceret og diskursiv udvikling af fortællingen. Med små afsluttede episoder inden for den overordnede fortælleramme, med introduktion af stadigt nye personer og modet til at tage endog livet af selv centrale aktører inden for TV-seriens episke struktur.

Det er dog ikke helt gået som forventet. Læserens død er stærkt overdrevet og dermed også romanens død, ligesom forfatterne ikke på nogen måde synes skræmte af de fler-mediale muligheder for at fortælle gode historier. Inden for den litterære krimi har serie-formatet aldrig været forladt. Enhver krimiforfatter med respekt for sig selv og for markedet skriver serier med gennemgående hovedfigurer, et givent miljø og selvstændige plots roman for roman, men også plots, der vikles ud i seriens længdesnit over adskillige romaner i forenede karakterstudier og subversive skæbnetråde. Prototypen i Norden har været Sjöwall og Wahlöös 10 krimier *Roman om ett brott* (1965-1975) med kommissær Martin Beck som gennemgående skikkelse. Den har nået en enorm udbredelse, først som romanserie siden som spillefilm og endelig som to på hinanden følgende TV-serier, der igen har kastet interessen tilbage på de originale romaner. Det er som om, at TV-serier med deres episke struktur virker produktivt tilbage på litteraturen og genindsætter den som primær kilde. Manuskriptforfatterne bliver igen forfattere i den store skala.

Som det fremgår af de litterære oversigter i denne udgave af *Nordisk Tidsskrift* har de senere år igen bragt romanseriene tilbage i fokus. På print og i monstrøst omfang. Både inden for krimigenren, autofiktionen og romanen er der en ny guldalder, hvad angår romanserier. Særligt norske forfattere har været normsættende for den tematisk udviklede serie af romaner over et givet

emne eller en given person. Man behøver nærmest ikke at nævne *Karl Ove Knausgård*s over 2500 siders lange selvbiografiske seksbindsværk *Min kamp* (2009-2011), der netop er blevet sammenlignet med 1800-tallets og 1900-tallets berømte forfatterskaber i fuld udfoldelse, Prousts eksempelvis.

Som Hans H. Skei påpeger i oversigten over norsk litteratur 2016, så er forlaget Oktober ironisk blevet omdøbt til ”serieforlaget”, ikke fordi det udgiver billig underholdningslitteratur som 1960ernes og 70ernes serieforlag, men fordi det rent faktisk i disse år udgiver romanserier af betydelig vægt og lødighed, der tager tråde op fra 1800-tallets brede episke forfattere. Det gælder *Edvard Hoems* historiske romanserie om norske udvandrere til Amerika; den ubegribeligt produktive *Ketil Bjørnstads* kæmpeprojekt *Verden som var min*, der blander personlig erindring og tidshistorie i et stort romanprojekt, og endelig den tidligere sømand, forfatteren *Jon Michelets* populære sømandskrønike i nu fem bind, der forlener historien om det enkelte individs eksistens med gennemresearchet krigshistorie om søslag under Anden Verdenskrig og det barske liv om bord på et skib. Serien er storsælgende og vidner om, at det skrevne ord og faktamættede beskrivelser ikke er nogen hindring, hvis en forfatter vil nå et bredt publikum. Noget tilsvarende som matrosen Michelet findes ikke i Danmark, men *Katrine Marie Guldagers* familiekronike i seks bind, *Ulven* (2010-2016) har vakt såvel kritikernes som læsernes opmærksomhed ved at fortælle både en slægtshistorie i klassisk stil og have et metatekstuel lag, hvor fortælleren kommenterer både handlingen og eksterne samfundsforhold. I Sverige er der gået serie i den megalomant selvoptagne *Lars Norén*, hvis *En dramatikers dagbok* (2013-2015) foreløbigt er oppe på tre bind. De nordiske forfattere tager således udfordringen op fra TV-serierne, ja de lader sig tilmed inspirere af dem og deres fortællestruktur og fører publikums blik fra skærmen tilbage til bogen, hvor mennesker igen bliver læsere, også af andet end undertekster.

4000 sider

Hvis litterære misantroper skulle finde på at mene, at romaner og dens autofiktive varianter hører fortiden til eller at den store serielle fortælling ikke længere kan få plads, tid og rum i det moderne mediebillede og de sociale mediers flimrende øjeblikke og korte uargumenterede *tweets*, dementerer disse års udgivelser dette synspunkt. Litteraturkritikken trives og sættes til stadighed under diskussion, printaviserne udgiver litterære tillæg og litterære festivaler popper op året rundt og besøges af et stort engageret publikum. Skønlitteraturen står fortsat stærkt og særdeles ordrigt. Som Mervi Kantokorpi fremhæver i den finske litteraturoversigt, så udgav forfatterkol-

lektivet *Mahdollisen Kirjallisuuden Seura, MKS*, i 2016 en kollektivroman på 4000 sider med titlen *Ihmiskokeita* (Mennesketesten). Den omfatter 14 romaner af 14 forskellige forfatter skrevet sammen til én gigantisk sammenhængende tekstmasse. Det lader til, at 2000-tallets forfattere vil overtrumfe de storskrivende romanforfattere fra 1800 og 1900-tallet. I omfang, hvorvidt det også gælder kvaliteten vil tiden vise. Det er i hvert fald ingen grund til pessimisme.

Litteraturen er ikke – med Esaias Tegnér's poetiske udtryk – en saga blot. Og apropos sagaer. De genoptrykkes og nyoversættes og udgives i serier. De store fortællinger er tilbage.

LARS BUKDAHL

AFSKEDIGEDE POSTKASSER OG SUNKNE BREVE

Årets danske skønlitteratur 2016

Det siger noget om styrken og sejheden i dansk litteratur, at hvis man nøjedes med at læse årets gode bøger skrevet af forfattere over den officielle folkepensionsalder, der for borgere i Danmark født efter 1953 er 65 år, så ville man nok gå glip af alt muligt fantastisk, men det ville være for den almene læser absolut overvældende rigeligt med litterær fremragende, man ville, hvad ren kvalitet angår, sagtens og til overflod kunne nøjes.

Jeg siger ikke, at de bedste bøger i 2016 er skrevet af forfattere over 65, jeg siger, at nogle af de bedste og uforholdsmæssigt mange er. Og jeg siger måske også, at de ældre forfatteres mesterskab er præget af deres alder; de er ikke blevet mere mesterlige af at blive ældre, men den måde, deres mesterskab ytrer sig på, synes lutret og forløst af deres høje alder. Ikke i form af en eller anden ophøjet, *bon mot*-udspyende visdom, måske snarere det modsatte, en oprømt, fændivoldsk frihed til at sige hvad som helst på hvilken som helst måde, man har lyst til, uden hensyn til akkurate normer for, hvad der er fint og vist og litterært passende, anarkistisk jeronimusseri. Alderens arrogance har digteren og billedkunstneren Per Kirkeby kaldt fænomenet og drivkraften – og tonen vel simpelthen.

Hvis vi ser bort fra *Klaus Rifbjerg*, som døde i 2015, men som efterlod sig antagne manuskripter nok til mange år ud i fremtiden – i 2016 udkom tre Rifbjerg-værker, et erindringsbind, en digtsamling og en novellesamling, alle ujævnt inspirerede – var den ældste, gode forfatter, der udgav en ny bog i 2016 *Jess Ørnsbo*, født 1932, en skrumlet samling af digte og prosastykker, der besværgende og (når man kender Ørnsbo) let vrængende bar titlen *Sidste udkald*. Hvilket vi nægter at tro, det kommer til at blive, vi insisterer på mange fremkaldelser endnu, at han bare ved det. Ørnsbo er som altid metaforrigt rasende, men nu om stunder blander raseriet, på samfundet og eksistensen, blod med en skamløs, rådvild melankoli, hvilket producerer ufrivilligt bevægende resultater. Her er digtet ”Historiens sus”:

Som nedlagte smilehuller/ døre passerede for sidste gang/ Limbo liv/
der ikke mere hænger til tørre/ støjende ansigter der mistede/ deres lyd/
naboens ungdom der flyttede/ til udlandet/ Limbo/ alle de introverte
skrig/ der gik til skrald/ forelskelsernes labyrinter bag/ svedne hyldbuse/
og dynernes langstrakte hængsler ind/ over hækken Limbo/ her i
de yderste kvarterer/ for længst afblegede huse/ alle forstadens forsømte
kvindetæer/ Limbo og afskedigede/ postkasser/ og sunkne breve

Poesiens senior-arrogance kan også antage mere underfundige former, som hos til stadighed undervurderede *Laus Strandby Nielsen*, født 1944, hvis digtsamlingstitel er det fineste, selvindlysende kortdigt i sig selv: *Når det er mørkt bliver det lyst*. Mens dette prosadigt stille og roligt grubler og fabulerer sig selv helt rundtossat, ”Mere sne” hedder det:

Kan krimierne reparere tiden når den går i stykker og bliver til skarpe splinter du kan pille ud af det lig du bliver engang?// Er kirken virkelig stor nok til at rumme alle snefnug der hvirvler rundt i det hvide ingenting når man ryster alle julesalmerne lige så energisk som naboens lille uldne hund ryster sig når den er blevet luftet i den våde danske vinter?// Alt hvad du tror, kan blive brugt imod dig. Tror du nok.// Mens sommeren arbejder på fuldt tryk inden i en skrøbelig beholder. Og naboen går stille med dørene for ikke at vække sin kone. Men jeg hører det og vågner. Eller er det omvendt?

Fra samme forunderligt stærke generation som Strandby Nielsen, født i 1940'erne, debuteret i anden halvdel af 60'erne, stammer *Per Aage Brandt*, født 1944, tidligere professor i semiotik, og *Viggo Madsen*, født 1943, tidligere bibliotekar. I deres otium er begge to fuldstændig i poesiens vold, eller omvendt. Brandts digtsamling hedder lige ud *Sørgelige sektetter* (alle digte er sekslinjere) og Madsens bog hedder, mere muntert, *Frit valg på alle hylder*, men de er sådan cirka lige sørgmuntre i deres konfrontation med sentheden. Her først Madsen:

Dig og din mobil/ den gør dig til en appendiks/ til dit eget livs apparatur/
Du står til rådighed døgnnet rundt// Minuttet opbrugt,/ dagen, dens gang/
og den lille gærdesmutte/ i hegnet/ Du fik din chance/ men forspildte den,
/ rasende selvhad overalt/ og et enkelt øjeblik lykke// Tingenes dennesidighed://
Vend den anden kind til!// Alle de mennesker/ som har mistet evnen/
til at transcendere/ og stadig søger lykken// Det er jo/ som at have trådt i en hundelort,
/ men det er mig,/ som er lorten

Og Brandt:

nu er det hele ovre, indtil videre/ læg dig langsomt og glem dagen./ gribe den og glem den, som en sort/ fisk i kejserens dam, den stikker/ snuden op og tror nok på fremtiden./ men ved også, at den snart er forbi

Marianne Larsen fyldte 65 i 2016, men debuterede som purung i tidsskriften *Hvedekorn* i 1969. Her er hendes bud på en urolig, ambivalent godnatsang fra samlingen med den i denne sammenhæng signifikante titel *Og tiden i vild tilstand mod min hud*:

Skal jeg sove eller skal jeg skynde mig?/ Ole Lukøjes pulserende kemier i sync/ med konkurrencesyndromers flittige/ enzymer under øjenlågene!// Skal jeg sove eller skal jeg skynde mig?/ Begge dele! Og det skal være nu!// Ka' jeg så se at komme i gang!

Hvis vi springer over til prosaen, så har *Vibeke Grønfeldt*, født 1947, med romanen *Endnu ikke* (igen en titel, der betyder, tyst og voldsomt) skabt årets måske mest eksemplariske og eksemplarisk mesterlige og mesterligt eksemplariske *Arrogante Senværk*.

Hovedpersonen er en med Grønfeldt jævnaldrende forfatter ved navn Elvine Brink, der lever langt ude på landet i viljestærk isolation med enkelte mere eller mindre frivillige konfrontationer med medmennesker. Først og fremmest skriver hun de dagbogsnotater, bogen består af, og skriver lige, hvad der falder han ind, af stikkende strøtanker og blomstrende observationer og skæve portrætter (af de dér ufrivillige medmennesker). Denne forfatter – og hendes suveræne stivstikkere af hovedpersoner – har aldrig haft noget lykkeligt forhold til plot og fortælling, men i denne omgang er det, som om Grønfeldt og Elvine decideret konkurrerer om at være aggressivt ligeglade med enhver narrativ fremdrift. Denne note adresserer lige på og hårdt aldringen som en groteske:

Stoffet, kroppen tæller nidkært timer, tæller minutter, tæller sekunder./
 Når man er over tres, skal man holde sanseligheden bag en betonmur,
 i anelsers og drømmes evighed. Sfærisk. Falder de derfra ned i fanta-
 siens grumsede pøl, svømmer de snart i en vanskabnings krop. Hæslig,
 afklædt, ribbet, en slasket hudsæk, slænget over forvredne knogler.
 Begærligt stikkende, vandøjne, stivnet gab. Kvalmende vrængbillede.
 Nekrofil. Livshån og is./ Ansigt til ansigt med ungdommen er der kun
 afstand./ Digtene, sangene, romanerne, filmene tæller ikke sekunder.

Derfor lave kunst, det er den eneste reelle måde at slå døden på, og jo nådeslø-
 sere jo skønnere, og jo skønnere jo udødeligere. Udødeligheden kan man jo
 hårdt nok ikke være sikker på, men man kan få aktier på den i form af litterære
 priser. Det er sigende for styrken i +65-litteraturen, at ældre, rigt hæderkro-
 nede forfattere pludselig både nomineres til og decideret vinder litterære
 priser. I 2015 fik Dorrit Willumsen, født 1940, den hippe, litterært bevidste
 Montanapris for romanen "Nær og fjern", og i 2016 fik Vibeke Grønfeltd
 samme pris, som tidligere er gået til unge styrvolte som Bjørn Rasmussen og
 Asta Olivia Nordenhof, for *Endnu ikke*. Indstillet var også Kirsten Thorup,
 født 1942, for hendes, på sin egen mere lumske måde, lige så akut arrogante
 roman, *Erindring om kærligheden*, der er beretningen om en kvinde, Tara, der
 har et forfærdeligt bøvvl med at spille rollen som livsdygtig menneske og bor-
 ger og tryghedsskabende mor, og som, da datteren er fløjet fra reden, længes
 med stor, akavet kraft efter at gøre skaden god igen. Det er en roman, der på
 en smuk måde holder sig ret totalt solidarisk med sin ret totalt koksede hoved-
 person, også formelt: Skriften vælter rundt i genre-formaliteterne, strækker
 dem ud og splitter dem fra hinanden, som Tara vælter rundt i eksistens-
 formaliteterne.

Endnu en beboer i det brændende plejehjem skal nævnes, *Henning
 Mortensen*, født 1939, der siden han afsluttede den 10 bind lange såkaldte Ib
 Nielsen-saga, har skrevet på rent, stiligt og genrebevidst overskud, og således
 også i romanen *Ildsalamander*, der på lykkelig autopilot gentager flere
 af forfatterskabets motiver, fx den unge, morderiske psykopat, i den skifte-
 vis hæsblesende og stenede beretning om en tv-kändis i karambolage med
 grumme højreradikale i svenske skove.

Og så afsluttede *Louis Jensen* (født 1943) sit enestående børnelitterære
 hoved- og mesterværk, de 10 x 100 små, firkantede historier med regelret
 løst sagtige, sidste bind, *Så er butikken åben*, og bonusbindet *Der er ingen ende
 – altid en ny historie* med hundrede tegninger, ved Lilian Brøgger og Maria
 Lundén, og en enkelt afsluttende, 1001. historie, som vi kan citere her, fordi
 den også kan læses som et manifest for de ustoppelige forfattere i deres halv-
 fjerdsere, firsere, halvfemsere og hundreder/enere, og fordi det er sjældent,
 man har chancen for at citere en hel bog på få linjer:

EN ET TUSINDE OG FØRSTE GANG ankom jeg til det sted, hvor alle historier findes. Alle historier? Nemlig, ikke bare dem der allerede er skrevet, men også de historier, der nogensinde vil blive skrevet. Voldsomt! Ja, men sådan er det. Er det så ikke et stort sted? Det er det ikke. Et lille rum. 3 x 3 meter. Til gengæld er der intet loft. Det fortsætter lige op i himlen. Men der er et gulv? Nej, heller intet gulv. Det fortsætter lige ned. Helt ned, helt ned igennem. Alle historier? Ja! Fortæl en af de nye historier. Ikke i dag, find selv stedet, hvor de fortælles. Det er ikke svært. Kom nu! Bare en? OK, du får én, men vent lige lidt. Det ringer på døren. Hvem? Det er haren. Han vil lytte med.

Poesi som grasserende koncept

Der er en slags litteraturpriser, digterne, der er gamle i gårde, ikke har mulighed for at få, og med god grund, nemlig debutantpriserne. *Andreas Pedersen*, født 1990, 68 år efter Jess Ørnsbo, modtog både Blixen-talent-prisen (eller hvad den hedder – det er noget af et rod med den bunke af Blixen-priser, der masse-uddeles ved et årligt arrangement i Den Sorte Diamant) og i Vejle situerede Munch-Christensens Kulturlegat for sin debutsamling af poesi og poetisk prosa, der bare hedder *Fryden*, fordi det simpelthen er bogens insisterende ungdommelige poetik og emne: Frydefulde tekster om fryd! Fryd over forelskelse og fryd over bare at være til og fryd over at skrive frydefuldt om fryd – og måske mest sjældent, ungdomsmæssigt set: fryd over barndom og barndomshjem og familie, på en gård langt ude på landet (ellers er langt ude på landet hos yngre forfattere, lig med repressive røv og nøgler). Der er en sirlig gammelmodighed over Pedersens tekster, der paradoksalt nok bare får deres skønhed til at virke endnu mere påtrængende og forfriskende. Her er nogle dejlige linjer i sekvens fra den heftigt adspredte afslutningstekst, ingen harer, men både en kat og en ged:

I køligheden sidder flammen med sig selv. Han tager en kat i armene og lader den flygte. Kjolen hænger som et flag, ingen nation vil vedkende sig. For enden af køen ender han med at bestille det forkerte, hvilken lykke. En ged bag et hegn fylder pludselig dine ønske, hvad gør du så? Nogle dage med regn lærer dig noget, du aldrig havde troet. Der er noget i stilheden, som river sig løs.

Også *Olga Ravns* lille, tykke digtbog *Den hvide rose*, jævnfør bare titlen, driver et spil med det almodische, men netop i høj grad et spil, som der springes frem og tilbage mellem kitsch og inderlighed – hvor Andreas Pedersen forfiner og præciserer sig bort fra kitschen, og på mystisk vis lykkes med det. Systemisk-kombinatorisk gentager de femlinjede digte igen og igen de samme få ord og vendinger, hvoraf flere er tykt og blankt poetiske, fremfor alt titlens hvide rose. Tværs gennem det maskinelle, rødglødende flimmer er det muligt at øjne en følsom virkelighed henad kærlighed og sygdom, en syg kæreste og en syg kærlighed:

82/ jeg er den/ cremede aske/ nede i græsset/ jeg flyver bort/ det er ikke mig// 83/ Mit hjerte et græs/ af solbrændte kviste/ asken tørrer/ sin klud/ af i den syge// 84/ Jeg er kuglen af papir/ der skulper i brændingen/ jeg er asken der letter/ fra græsset/ du svarer mig aldrig

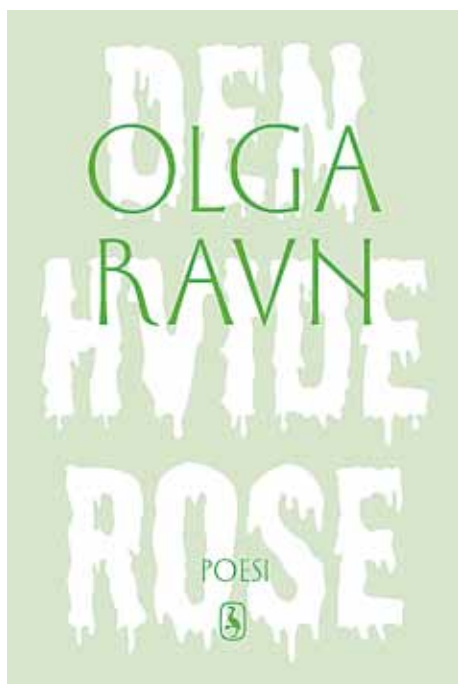
Et parallelt arbejde med gentagelsen foregår i hyper-produktive *Rasmus Halling Nielsens* højst hypnotiske langdigt *Også*, både mere flimrende og mere patetisk. Halling Nielsens hinsides gammel-poesi skævt rensede gentagelser vil besværgе og formidle ufreden i sjælen såvel som verden:

må krigen møde døden/ må krigen møde døden// en fjerkugle// der er krige og det er forkert/ der er krige og det er forkert/ at synge det ud i verden/ at synge det ud i verden/ at synge det ud i verden/ at synge det ud i verden en fjerkugle/ ikke noget som helst/ andet end det

Ved siden af Per Aage Brandts sekslinjere og Olga Ravns femlinjere står *Rasmus Nikolajsens* ottelinjere i hans Kritikerpris-vindende gennembrudssamling *Tilbage til unaturen*, fire gange otte linjer i hver digtsekvens med vel at mærke otte stavelser i hver linje. Samme system som i Nikolajsens to forrige digtbøger, men denne gang er der mere plads til et klassisk digterjag inde i maskinen, som oplever klassisk hjertesorg, men først og fremmest oplever

at befinde sig skrivende ude i den mere eller mindre klassiske og frie og naturlige natur (det er en regel for digtene: de skal skrives udendørs), som bestirret og beskrevet af digteren igen og igen blinker livagtigt med gåseøjnene; her er to linjer flere end otte fra "ENGHAVEN, 18. AUGUST 2013":

Hvorfor ikke skrive et digt/ om roser? Og så her i en/ park hvor nogle hjemløse har/ et slags hjem (hvor mon de bor når/ sneen falder?). Og bedene/ ser lidt afbrændte ud. Hist og/ pist har dog en rose, efter/ en lang sommers tøven, bestemt// sig for at blomstre, mens andre/ omvendt visner yndefuldt

Få koncepter er så praktiske som Nikolajsens. Konceptet i *Pejk Malinowskis Digtere* er små, gerne bare linjekorte tekster om virkelig og fiktive digtere som både excentrisk og helt almindeligt selvoptagede væsener, yderst diverterende og den mindste, skarpe smule rørende. *Anders Abildsgaards Ibis* er snarere hardcore-anti-diverterende, men ikke mindre uimodståelig, bare ufrivilligt om jeg så må sige. Baseret på Ovids 2000 år gamle forbandelsestekst af samme navn udstedes den ene onde, grusomme forbandelse efter den anden, nogle frit fundet på, andre med forlæg i aktuell virkelighed, mytologi og litteratur, frysende nørdet og nederdrægtigt.

Klaus Lynggaards lyriske comeback efter tyve års (fremragende) rock-anmelderi, *Personfølsomme oplysninger*, har det praktiske nød-koncept, at bogen er skrevet på en mobiltelefon, mens Lynggaard gennemgik en smertefuld, men heldigvis succesfuld kræftbehandling, og pinedød måtte formulere sig poetisk, i små, klare og knoklede, helt nøgne og groft sarkastiske noter.

Digteren, der bare kalder sig Sternberg, fortsatte sin højst originale, konceptuelle tids-serie med *Guldalderdigte*, hvor digterjeget er stedt i den bedste af alle verdener, og *Tidsrejsedigte*, hvor digterjeget bevæger sig på kryds og tværs af tiden, hyper-enkelt forvikler digtene sig dybere og dybere ned i eksistentiel og filosofisk svimmelhed.

De yngste digtere skyr hverken anledninger eller anliggender, men de orker ikke rigtigt koncepter. *Cecilie Linds* mellem tætte tæppebombninger og syrlige sentenser voldsomt zigzaggende *Scarykost* tager afsæt i en psykisk sygdomstilstand, som den på den ene side giver autentisk, loyal stemme og på den anden side ekspanderer utålmodigt fra. I den nærmest modsatte boldgade fortæller den rigt tøvende knækprosa i *Rolf Sparre Johannsons Begravelse* om det lige så konkrete som inderlige hyr med at forholde sig til digterens mors død. Mens *Lea Løppenthin* i *Marts er bedst* grubler sig forfinet og finurligt gennem hverdagene. (hendes debutroman, "Panser", er et polyfont sejlene rod, men det var den så til gengæld også!).

Årets *Simon Grotrian*-samling, *Den korsfæstede budding*, er ikke en salmesamling, men en digtsamling, hvilket altid gør billedomdrejningerne lige de par grader heftigere og mere sublimt kukkede. Denne halvandenlinjer beskriver på en prik, hvad poetisk præcision og erfaring handler om:

Det har taget mig et liv at nå frem til dette punktum med en omkreds på fyre lysår.

Prosa som ulmende katastrofe

2016's to originaleste vedkommende romaner er også de to mest misforståede og undervurderede nemlig *Jens Blendstrups Slagterkoner og bagerenker* og *Charlotte Weitzes Den afskyelige*. Blendstrups roman lever sig med grotesk humoristisk empati ind i sin seriøst punkterede hovedperson, eks-elektrikeren Jørgen, som han rådvildt går stadig længere ned med flaget, indtil hans verden omsider er helt formørket. Det er det eneste stykke danske litteratur, der for alvor undersøger og illuminerer, hvordan det var muligt, at Donald Trump blev præsident i USA, og samtidig er det svært at finde noget hysterisk sjovere i årets boghøst end Jørgen, der forklæder sig som polsk gæstearbejder for at infiltrere sin tidligere arbejdsplads.

Weitzes roman forholdt sig vildtvoksende, inklusive intakt, galopperende plot, til klimakrisen med sin fabel om en alt for kold kvinde og en alt for varm (kæmpe) mand, der finder sammen, mens naturen bryder sammen omkring dem. Bogen er fuld af hårde fakta om bæredygtighed, men bæres oppe af den dygtigt og ubændigt fabulerende energi, der til syvende og sidst bliver det bedste argument for den skurkagtige menneskerace: Vi kan også finde godartet på!

Visse kritikere mener, at Blendstrups roman er for lang og pjanket, og at Weitzes roman er for lang og velmenende, de har ikke ret!

To autofiktive romaner, der er helt ligeglade med at kokettere med deres autofiktivitet, fordi de simpelthen har for meget på hjerte, er *Madame Nielsens Invasionen* og *Kaspar Kaum Bonnén's Ind til min mor*. Madame N. – Claus Beck-Nielsens seneste og måske blivende inkarnation – går i hælene på flygtningestrømmen gennem Europa og rapporterer med sirlig omhu om, hvad han ser og hvem han taler med, iklædt sit afvæbnende kvindelige kostume. Bonnén husker tilbage på sin utrygge barndom med en psykotisk mor og forsøger med et sært ømt raseri at skrive sig i øjenhøjde med galskaben for omsider at forsones sig med den. Karnevalistisk graverjournalistik versus ekspressionistisk selv-terapi.

En kontra-bog til "Invasionen" kunne være *T.S. Høegs* samling af rejsekrøniker, *Rundet af jordens rotation*, der handler om at møde udlandet, fra Adia Abeba til Bergen, med aktivistisk nysgerrighed og kunstnerisk gåpåmod. En kontra-bog til "Ind til min mor" kunne være *Maja Lucas'* lille, hårde roman *Mor*, der låner synsvinkel til en ung kvinde, der kløjes desperat i sin moder-værdighed.

En kontra-bog til *Mor* kunne være andet bind i *Kristina Nya Glaffey's* kærligt ironiske serie om to mødre betragtet af deres to børn, *Mor og Busser skal skilles*, hvori de to mødre går fra hinanden og finder nye kærester til børnenes godmodige forvirring. En kontra-bog til "Mor og Busser skal skilles" kunne være *Iben Mondrups* roman *Karensminde*, en selvstændig fortsættelse af

2014's med rette kritikerroste "Godhavn"; vi følger den samme søskendeflok på tre, som nu er voksne og humørsygt – og med alskens mere eller mindre ekspliciterede lig i skabet – skal konfronteres sig med, at deres forældre omsider vender hjem fra Grønland. Ligesom forældrene, hvis bevidstheder vi også har adgang til, på deres side skal konfrontere sig med børn og børnebørn og deres nye liv. Der er mere ulmen end konflikt på siderne, men den ulmen er er aflyttet og gengivet med en fantastisk, for både følelser og sansninger lydhør musikalitet.

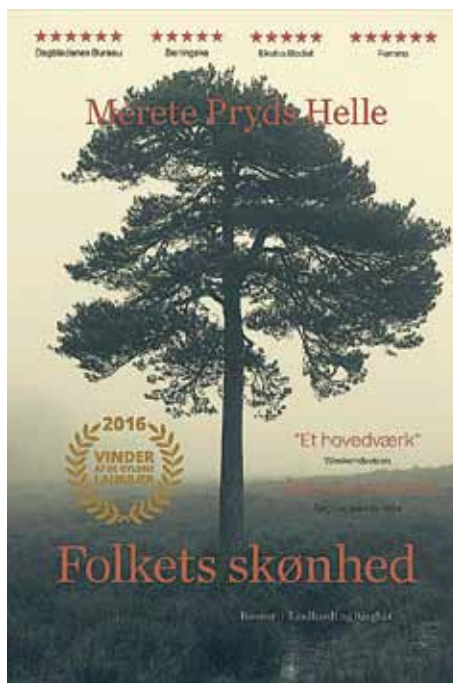
Årers store, velfortjente romansucces var *Merete Pryds Helles Folkets skønhed*, der folkeligt forskønner forfatterens mors historie, fra lud og kold vand på Langeland til lunt parcelhus i forstæderne, ved skamløst og frydefuldt at melodramatisere den, stik modsat den intense aflytning hos Mondrup fortælles der her løs for fulde gardiner, hvilket skønheden jo ikke bliver mindre sand af, det er bare et andet instrument, den spilles på, tuba fremfor cello.

Unikummer

Til sidst vil jeg forsøge at huske, de værker, jeg endnu ikke har nævnt, fordi de hverken passede ind i reglerne eller var passende undtagelser. En unik debutroman er *Kristine Refstrups Jeg, Unica*, der stadig mere poetisk indfiltret fortæller om digteren og billedkunstneren Unica Zürn. Så mærkeligt at læse en debutroman om noget og nogen, der er debutanten aldeles fremmed, og som debutanten ikke derfor forsøger at intimidere.

Morten Chemnitz' Bindingerne er nærsynet naturlyrisk kortprosa, suverænt sitrende, *Thøger Jensens Zhong* og *Sidsel Falsig Pedersens Flora* er fikse kortromaner om charmerende enerverende (eller enerverende charmerende) særlinge, henholdsvis en mand og en kvinde, på vildveje i det store udland, henholdsvis Kina og Sydeuropa. *Glenn Christians Atropa Belladonna* er forskruet postapokalyptisk centrallyrik, kantet kæntrende.

Allerunikest er nok duo-værket *vi rus salve*, hvor digter *Ursula Andkjær Olsen* og billedkunstner

Stense Andrea Lind Valdan skriver og ridser, fotokopierer og printer oven på de samme ark igen og igen, så resultatet til sidst bliver et vellignende portræt af det elskede og eksede ekkokammer, som litteraturen forbliver.

Endnu ældre end Jess Ørnsbo er Sulpicia – den eneste overleverede, kvindelige digter fra det gamle Rom – hvis lille håndfuld af digte, latinkyndige Harald Voetmann skarpt oversætter og vidtløftigt annoterer i *Sulpicia – En romersk digter*. Dugfrisk 2000 år gammel kærlighedslykke:

Sladder bryd løs. Jeg er endelig blevet forelsket og ville/ skamme mig
mer, hvis jeg løj, end ved at indrømme det./ Bønnerne fra mine romer-
ske musen blev hørt af Kythéras/ guddom, hun løftede ham, lagde ham
trygt i min favn./ Venus holdt sine løfter. Min lykke skal I nu besynge./
stakler, som aldrig selv fik en smule lykke til del./ Jeg skriver ikke
noget i smug på forseglede tavler,/ kun for min elskedes blik. Hvis det
er svagheit, så er/ svagheit min fryd, jeg forestiller mig ikke, nej, alle
skal vide:/ jeg er ham værdig og fik ham, som jeg havde fortjent.

Ny, dansk skønlitteratur 2016 er ikke den værste sladder i verdenshistorien!

MERVI KANTOKORPI

ROMANEN FÖRNYAS NÄR GENREGRÄNSER UTMANAS Den finska litteraturen 2016

Under hela 2000-talet har jag noggrant följt med den finländska litteraturen över gränserna mellan genrerna, men 2016 läste jag som medlem av förhandsrådet för Runebergpriset den noggrannare än någonsin tidigare. Priset är tvåspråkigt och gäller många genrer, så därför kom jag att under året läsa hundratal verk – poesi, romaner, noveller, essäer. Skörden var utmärkt, och mest glädjande var den höga nivån på debutanternas verk. Vårt råd – litteraturredaktör Pia Ingström, författaren Marja-Leena Tianen och jag – hade kunnat göra flera kandidatlistor med sex verk, och de skulle alla ha varit lika bra.

Poesin har redan under ett par tiotal år befunnit sig i en väldig uppgång i Finland, och i dag är den en levande helhet med flera genrer, som publiceras på olika underlag. Under hela 2000-talet har det hörts ett gnissel om orsakerna till att prosan inte förnyas på samma sätt; den finska realistiska grundprosan fortsätter sitt breda segertåg. Nu har prosans frambrytning redan hunnit så långt att det kommer till synes i många olika fenomen. Olika litteraturarter, speciellt spekulativ fiktion, fantasy och scifi har fött fram en ny generation av läsare som inte trivs i den traditionella finska prosans realism, som ofta är ned-sänkt i historien. Förnyelsen av läsningskulturen är ytterst viktig just nu, när den första digitala generationen som har vuxit upp med virtuell underhållning redan är unga vuxna. Läsiintresset har sjunkit tydligt just bland ungdomen, men även äldre läser färre böcker, vilket har synts under de senaste åren i form av ständigt sjunkande försäljning av inhemsk skönlitteratur.

På litteraturens kvalitet har försäljningens nedgång inte inverkat, tvärtom. Alldeles som om skönlitteraturen hade skärpt sig och romanen hade beslutat sig för att uppdatera sig samtidigt. Toppen på detta isberg av förnyelseanda 2016 var det av författarkollektivet Mahdollisen Kirjallisuuden Seura, MKS (Eventuella Litteraturens Sällskap) utgivna kollektivromanen på 4000 sidor som heter *Ihmiskokeita* (Människotest). Det jättelika projektet, som har utförts av 14 författare och sju grafiska planerare, omfattar masterversionen och 14 romaner, som är dess individuella variationer. De som medverkar är erfarna författare som *Laura Lindstedt*, *Harry Salmenniemi* och *Maria Matinmikko* och flera litteraturforskare, som tidigare har skrivit skönlitterära verk. ”Ihmiskokeita” är ett slags hantverksmässigt laboratorieprov, som undersöker nedskrotning av det lineära berättarskrivandet och en lösgörelse från idén att

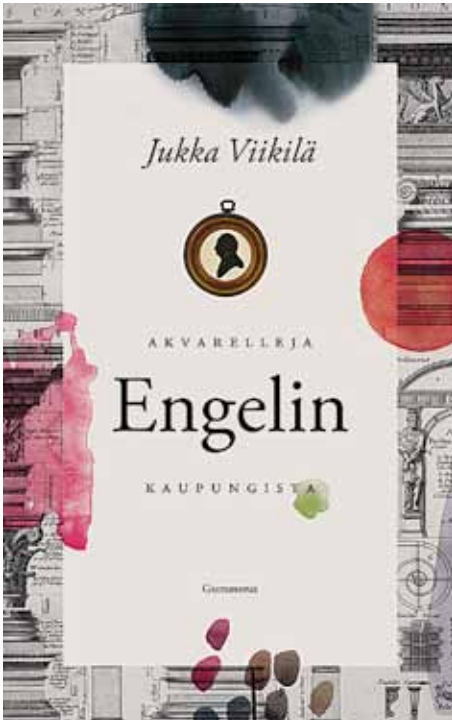
författaren vore skapande gud till sina verk. Procedurmässigheten hos ett stort verk, betyder att skrivandet styrs av en vald formell princip, vars regler gäller för arbetet. Idén liknar den franska OuLiPo-gruppens projekt, men procedurmässigheten har inte genomförts i så stor skala.

Prosa

Att prosan förnyas liksom utifrån och överskrider gränserna mellan genrerna syns tydligt under bokåret. Finlandia-priset togs med rätta av *Jukka Viikilä*, vars roman *Akvarelleja Engelin kaupungista* (Akvareller från Engels stad) helt charmade redaktör Baba Lybeck, som fattade beslutet om priset: ”en ändlöst skön diamant” sade hon i sitt tal. Viikilä är en författare och dramaturg som utgett två diktsamlingar förut. Hans första roman berättar om C.L. Engel, en tysk arkitekt, som bl.a. har ritat Helsingfors nyklassiska centrum. Den kompakta romanen är skriven i form av en kvälls dagbok, där den fiktive Engel berättar om sitt liv under åren 1816-1840 som byggare i den yttre skärgården vid den blåsiga Finska viken. Det aforistiskt täta, smidigt böljande berättandet lyfter fram Engels familjeförhållanden, särskilt förhållandet till dottern Emilie. Poesin i romanen är undvikandet av berättelse, kraftigt framhävande av

centralpersonens medvetande och betoningen på funderingar kring livsfilosofi. Romanen inför en intressant utomståendes inblick i Helsingfors i början av 1800-talet. Helsingfors var då en internationell småstad, där det talades ryska, svenska och tyska. Finska hör Engel först i stadens utkanter och på landsbygden.

Viikiläs roman är fiktiv även om fakta kring Engels liv nog håller streck: författaren bekantade sig t.ex. med Engels bevarade brevväxling och med forskningen om hans arbete i Finland. Samma metod använder *Riitta Jalonen* i sin personhistoriska roman *Kirkkaus* (Klarhet), som berättar om den nyzeeländska författaren Janet Frames (1924-2004) liv. Frame är känd för sina självbio-

grafiska romaner, som berättar om hennes på olika sätt traumatiska liv, i vilket skrivandet inte alltid hade en befriande innebörd. Jalonens tolkning av Frames person och det liv som hon stöttes in i, lever in sig i livet som författare och som psykiatrisk patient. ”Kirkkaus” är framförallt en roman om en skrivande människa – Författaren – vars arbetsplats finns inne i huvudet. Dit för Jalonen sina läsare och författandet betyder – som bokens titel antyder – försök att uppnå klarhet i sinnets landskap.

Den som poet och lyrikforskare kände *Vesa Haapala* har skrivit sin doktorsavhandling om Edith Södergrans poetik. I sin första roman *Karkunkivi* (Björnsten) berättar han om en familj, vars vardag besväras av sonens neurologiska sjukdom, som innebär svåra beteenderubbningar. Relationen mellan far och son är viktig i en berättelse, där kärleken till barnet och den besvärliga livssituationen sammanflyter på ett skakande sätt. Poesin tränger in i romanberättandets detaljer och särskilt i de breda tankeströmmar som är placerade i naturen. Att röja upp en stugtomt blir för fadern ett fridsställe, att vara ensam i naturen med kroppsligt arbete ger tröst i en postmodern värld som förefaller obehärsklar. Romanen lyfter skickligt fram sociala frågor: vilka svåra effekter kommer olika sparåtgärder inom hälsovård och undervisning att ha på speciella barn och deras särskilda behov och deras familjer.

Sinikka Vuola är också en författare med flera diktverk utgivna. Hon är också medlem av MKS och deltog i det redan omtalade `Människotestet`. I hennes första självständiga roman *Replika* (Replik) syns det nästan bäst, vad poeten har att erbjuda i form av prosaslag. ”Replika” är en intressant sammanställning av poesi, musikalisk form och prosa. Den bryter sönder myter och suger sin berättelse ur människoslåktets stora skeenden: barndomen, sexualiteten och döden. Allt liksom bara händer och berättas över världen: myter, sagor och allegorier erbjuder skiftande sätt att läsa romanen som berättelsen om sonen till den snickare som utformar romanen – Pinocchio. Replik betyder kopia, och en sådan är Pinocchio, bilden av människan som mångdubblas i världens speglar. Intressant är att personerna i romanen liksom sätter sig ovanpå varandra och att läsaren inte kan skilja från varandra de drömligt uppdykande barnen, flickorna och pojkarna, eller deras föräldrar.

I debutromanerna kommer finfint till synes romanens föränderliga struktur. *Johannes Ekholm* är en dramaförfattare, vars första roman *Rakkaus niinku* (Kärlek liksom) är en nutidsroman som tar ställning, en mångrostad analys av nyliberalismens och marknadsekonomins postmoderna värld. I centrum är en ung reklamredaktör, som chattar och chillar på nätet, som försöker ge utlopp för sin ångest på diskussionsspaltarna, som lider av ensamhet och kärleksbekymmer. Hans far är en känd, framgångsrik författare som bekänner saker, ”Finlands Knausgård”, och från denna struktur uppkommer romanens fina –

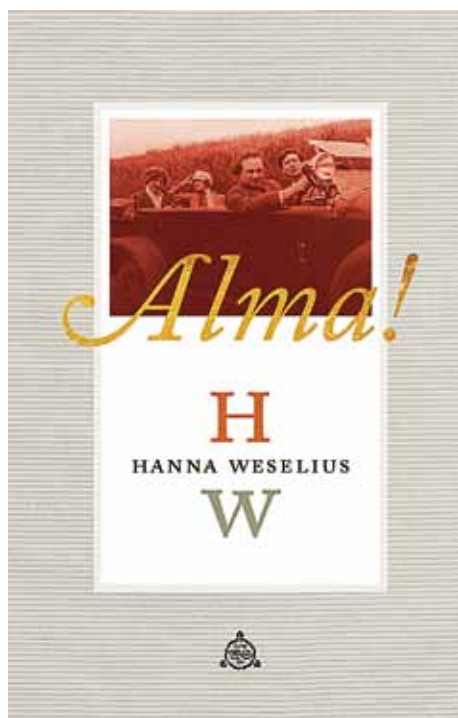
och komiska – metafiktiva lager. Romanens stil är snabb, fragmentarisk och använder sig av nätets språkregister på ett utmärkt sätt, stilmässigt och roligt. Förvånande väl lyckas Ekholm förmedla erfarenheten av samhörighet: i detta avseende är romanen en utmärkt förmedlare av generationserfarenhet också till litet äldre läsare.

Hanna Weselius är en fotograf, vars debutroman *Alma!* fick *Helsingin Sanomats* debutbokpris. Romanen är uppbyggd kring huvudpersonen Alma Mahler. Alma är kompositören Gustav Mahlers hustru, och hennes konstnärliga ambitioner blev undanskymda av makens. Romanen är en kraftigt feministisk studie om olika kvinnor och kvinnoöden. Berättelsen splittrar utmärkt vyerna och dess subjekt blir inte alltid utan tolkning. Weselius använder fin ironi när hon beskriver nutiden. Kvinnan är fri att göra vad hon vill, men använder hon sin frihet? Skurken i romanen är inte mannen utan människan i sin helhet. Människan kan inte analysera sina val och förutse deras följder.

Kari Hukkila är en erfaren essäist och dramaförfattare, i vars texter konst, litteratur, kulturforskning och filosofiskt tänkande möts. I sin debutroman *Tuhat ja yksi* (Tusen och en) förflyttar han dessa frågor till Europas konflikt i historien och i dag. Flyktingtemat får en speciellt fin belysning i romanen, som inte nöjer sig med att beskriva ämnets mångdubbelhet. Hukkila får i en och

samma berättelse in Wittgenstein, Gunnar Björling, en ungersk författare, som har klarat sig ur gulag, en etiopisk papperslös flykting och en invandrarkritisk finländares tänkande. Berättelsen tvingar läsaren att artikulera sin egen attityd och att delta i diskussionen om skuld. ”Tuhat ja yksi” är en i Finland alltför sällan förekommande filosofisk roman. Den värld den skapar kan gott jämföras med W. G. Sebalds verk: en långsam, konstaterande, odramatisk berättelse förenad med mänsklighetens djupa trauman.

Flyktingintresset och Europa behandlades också i många andra böcker i fjol, t.ex. *Tiranan sydän* (Tiranas hjärta) av *Pajtim Statovci*. Jämsides med Hukkila är det dock skäl att ta upp *Emma*

Puikkonens episodroman *Eurooppalaiset unet* (De europeiska drömmarna). Också i detta förenas världsdelens historia med nutiden. Puikkonen använder en jagperson som företräder flera olika nationaliteter och kedjar ihop berättelserna med varandra. Europas stora trauman möts vid muren i Berlin, vid inbördeskriget i Jugoslavien och i flyktinghoparna som strömmar genom vår världsdel. Det mest speciella med Puikkonens roman med dess säkra grepp är dess stil: hon övergår äregirigt från ett register till ett annat, från fantasi till dystopi, från surrealism till realism. Jämfört med världen i Hukkilas roman, där mänskligheten upprepar sina fel, är Puikkonen helt klart en representant för en ny, yngre generation. `Eurooppalaiset unet` kan också tolkas som en seger för idealismen. Samhörigheten mellan människorna kan göra drömmarna sanna.

Eurooppalaisia rakastajia (Europeiska älskare) är i sin tur en debutnovellsamling av *Jan Forsström*, som har jobbat med film. Den medför något som blivit alltför litet beaktat under bokårets Europa-tema, nämligen humorn. Forsström beskriver folk från synvinkeln av kärlek, närhet och längtan efter sex, och lyckas berätta utmärkta, tragikomiska historier. Stilen i novelterna varierar från den modernistiska småskaligheten till försöksmässig lek med ord. Händelseorterna varierar från europeiska orter till Finland. Samlingens toppnovell är den otroligt roliga skildringen av relationerna mellan barockmusikstuderande från olika länder, som följer en berömd maestro till en mästarkurs: maktutövning och hierarkier verkar att genomsyra också de högkulturella mötesplatserna.

Minna Rytisalos debutroman närmar sig sitt ämne och sitt sätt att berätta den traditionella finska prosan. Den är förlagd till Lappland och skildrar tre människors öden från krigstiden till våra dagar. Speciellt med den är den fint utvecklade thrillerartade strukturen och det utsökta ordvalet, som ger ett stilistiskt drag som är förankrat i orten och tiden. *Lempi* är ett klassiskt

passionsdrama, en roman om avundsjuka och skam, som börjar med att den unga modern Lempi försvinner, var är hon, vad har hänt? Maken, tjänsteflickan och systemen har alla alldeles olika sinnebilder av huvudpersonens gestalt. Den skickliga thrillerintrigen håller ända till slutet. Minna Rytisalos debutroman är inte bara en kritikerframgång utan också en framgång bland läsarna och vad gäller försäljningen. Det är med andra ord så, att en välskriven historisk finsk roman, som söker nya berättelsemässiga idéer, fortfarande hittar läsare.

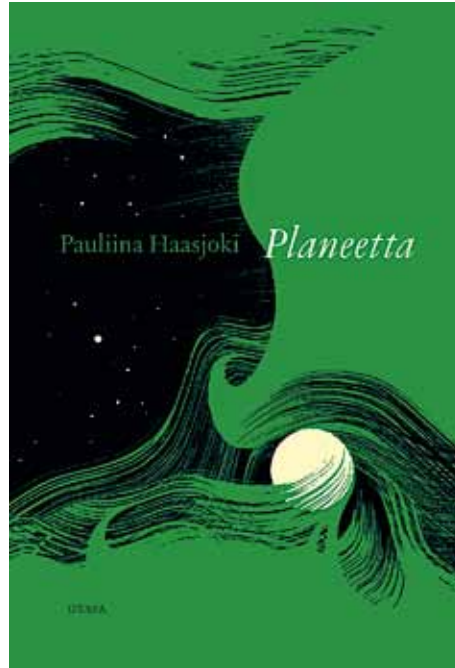
Vieraat (Gästerna) är *Helmi Kekkonens* tredje roman. Den är förlagd till det nutida Finland, men dess litterära rötter är också klart framme i Virginia Woolfs klassiska "Mrs. Dalloway" och stiger fram både när det gäller temat och genren. "Vieraat" är en roman för en kväll, allt är samlat kring en och samma kvällsbidning och relationerna mellan de inbjudna. Romanen framskrider mot bakgrunden av personernas historia i episoder, men även andra människoöden kommer in i bilden. I kärnan finns kvinnans längtan efter barn: vad vill en kvinna egentligen ha med ett barn, vilken tomhet vill hon fylla med sin dröm om ett barn? Olika familjeskildringar har blivit huvudfåran i den finska prosan. Parförhållanden och föräldraskap är genomgående teman i dagens litteratur från säsong till säsong. I denna situation kan skildringen av familjerelationer särskiljas endast genom ett uttryck som Kekkonens roman gör. "Vieraat" beskriver dramatiska familjetragedier liksom oförmärkt. Berättandet är utmärkt och den unga författaren behärskar erövringen av den inre människan genom att berätta.

Poesi

Dagens finska poesi och dess förhållande till frågorna i den omgivande världen har under de senaste åren fördjupats och blivit aktivare. Utöver den s.k. språkpoesin (language-poetry) har tillkommit, eller håller på att tillkomma, verk som kan betraktas som ställningstagande, ja rent av politiska. Teman som har att göra med miljö och ekologi påträffas i många diktverk, och de ekofilosofiska frågorna talar ofta om globalt ansvar. Vid sidan av de bildvägor som gäller miljö och förstörelse av liv har det också kommit tankepoesi, vilket är glädjande.

Pauliina Haasjokis Planeetta (Planeten) är diktårets händelse. Det är Haasjokis sjunde och hittills absolut främsta poesibok. Hon har än en gång återvänt till det stora temat om världsalltet. Temat för boken är vår planet Jorden, och dess stora idé: livet. Människan analyseras i dikterna som en djurart. Livets mångfald i olika världsdelar får poeten att brista ut i lovprisning. Men lika klart syns också vad förnekande av livet betyder: försvinnande, förstörelse, död. Temana ändlöshet och ändlighet möter varandra i boken som

Haasjoki har skrivit på många residens i Finland, Amerika och Nya Zeeland. Detta kommer också fint fram i dikterna, då t.ex. temana tid och materia omger ett tidvattenlandskap i Nya Zeeland. Människorna som del av det levande betonar temat om globalt ansvar; ”människan och djuren dör inte var för sig, de dör tillsammans”. Jordens stora idé är livet självt, och människans stora gåva är förmågan att se det levandes skönhet och underbarhet, att tänka på det. Haasjokis diktuttryck är mycket vackert såväl typografiskt som bildmässigt, och dikterna uppenbarar ”naturens till det oändliga förgrenade ekvation”. Det förefaller inte alls överdrivet.

Ett annat diktverk som lyfter fram ekofilosofiska frågor är *Multa* (Mylla) av *Tiina Lehikoinen*. Det utgår från temana försvinnande, förstörelse och förintelse från två håll: från individens åldrande och nedbrytning, och å andra sidan från globala, av människan förorsakade katastrofer. Sammanställningen är obehaglig för det absoluta centrumet i diktverket är en ålderstigen alzheimerspatient, som diktjaget sköter. Dessa dikter har ett väldigt sensitivt grepp, som är fyllt av kärlek. En gammal kvinnas språk och tal försämras och försvinner småningom, vilket betonar talspråkets betydelse som grundval för att vara människa. Det är redskapet för minnet och att minnas, och bara genom de berättelser som en människa lämnar efter sig blir hon kvar genom generationer. Världens hotande tillstånd framlägger Lehikoinen i sina dikter kyligt numeriskt, dikterna hänvisar ofta till fakta om processens snabbhet: "döda i dag 130 905, födda 312 633// sålda mobiltelefoner 4 370 598//döda av svält 24 563// undernärda 774 746 140." I dikterna finns hänvisningar till ekofilosofiska böcker och filmer. Lehikoinen lyckas med sin jämförelse mellan dessa två stora synpunkter, för på detta sätt försvinner den minnessjuka åldringen småningom, ord för ord från sin vårdare, från den analogiska världen stund för stund, småningom med förintelsen. Det förefaller som om bara poesin förmår behandla dessa processer på samma gång.

Ett annat slags samhälleligt grepp finns i *Aura Nurmis* debutdiktsamling *Villieläimiä* (Vilda djur). Den är liksom ett svar på en debatt, som under ungefär ett års tid fördes om romaner: var finns skildringarna av arbetarklassen, de fattiga och de diskriminerade i den finska litteraturen? Dagens roman har blivit medelklassens till sitt område, men Aura Nurmis dikter, lyfter på ett rörande sätt fram barnen i de diskriminerade förorterna. Dikterna talar om familjer, där de officiella vuxna är ”stödfamiljekvinnor”, ”terapeuter” och ”polisfarbröder”, inofficiella föräldrar är mamman och en man, som sover i en sovlåda. Ordet omhändertagande nämns inte i boken, men om sådana talas det nog i dikterna. Förfärande realistisk blir boken genom hänvisningen till en tidningsnotis, som berättar om barnet Vilja Eerikas våldsamma död i händerna på sin far och sin styvmor. Dikternas barn lever sitt eget liv tillsammans och Nurmi lyckas förmedla deras erfarenheter genom sitt berättelsemässiga bildspråk.

Aura Nurmi är en central aktör och i bl.a. Helsinki Poetry Connection (HPC), där hon är ordförande. I detta nu är poesi på scen i olika former utan tvivel den mest populära formen av poesi bland allmänheten i Finland. Vid dessa tillfällen framförs både egna producerade dikter och diktning av typen spoken word. Ingen annanstans ser man samtidigt så många människor intresserade av poesi som i klubbarna inom HPC. Scendikterna är också en viktig del av *Anja Erämajas* poetbild. Hon har en musikbakgrund och är utmärkt som deklamator av sina egna texter. *Ehkä liiottelen vähän* (Jag kanske överdriver lite) är Erämajas fjärde poesibok och den fick Finlands rundradios diktpriis Den dansande björnen 2016. Erämajas diktspråk närmar sig ofta talspråk, men är också sångbart. Hon representerar i detta avseende den finska poesins stora tradition, nämligen traditionen av poesi som sjungs. Kärlek och särskilt kärlekstal är Erämajas boks stora tema: hur svårt det är att säga och hur klichéaktigt det är att säga ”jag älskar dig”. Boken är rolig, full av dolda lån från musiken och litteraturen ända från populärkulturen till folkdiktningen. Erämaja leker som författare med talspråkets närhet och lyckas förmedla många stilar och register i sin bok: tal, kärleksprat, en röst mot en annan människa är den allra mest betydelsefulla gestalten.

Diktboken *Regional Express* av *Olli Heikkonen* för oss som namnet antyder på en tågresa till Tyskland, särskilt till Ruhr-området, som är känt för sin industri. Bokens stora tema är Europa och dess situation i världen: industrin försvinner, arbetsplatserna försvinner, diktens jag ser genom fönstret på Schwebbahn-tåget ruiner och det försvunna industriella undret. Men varför Tyskland, brunskolets mörka kärna? Tyskland företräder tungt allt vad den gamla kontinenten är, materia och ande, på gott och ont. Tyskland är dikternas Kung ”axelband full av urgammalt innehåll”: ”Någon bergskedja och insjöfjärd/ det postindustriella Europa; stigen ur ett kolmoln/ historia”. Dikterna

OLLI HEIKKONEN

REGIONAL-EXPRESS

berättar om historien och dess inramade upprepning i denna tid, och detta är också bokens fina typografiska idé. ”Regional Express” är visuell poesi när den är som bäst, diktens text föder en symmetrisk bildgestalt medan dikten upprepar sina strofer i omvänd ordning: alldeles som om en stege hade placerats mitt på texten. Dikten kan därför ha t.ex. formen av ett timglas eller som en flygbild av en fågel. På detta sätt motsätter de sig det lineära sättet att läsa och betonar det utmejslade, som är bokens tematiska idé. Trots att temavärlden för Heikkinens dikter på ett sätt är allvarlig, söker de talspråkighet och glädje över att möta människor i det förändrade Tyskland.

Översättning från finska:
Dag Lindberg

GUSTAF WIDÉN

DRÖMMAR MITT I LIVETS KAOS

Finlandssvensk litteratur 2016

Hur många förlag kan den finlandssvenska litteraturen bära upp?

Frågan är ständigt aktuell, inte minst i en tid då digitaliseringen kräver ett uppbrott från gamla förskansningar. Det väckte stor uppmärksamhet när de anrika förlagen Schildts och Söderströms fusionerades 2011 med centrala institutioner som Konstsamfundet och Svenska folkskolans vänner som huvudaktörer. Många författare och kulturdebattörer var upprörda och talade om att det nya ”monopolförlaget” Schildts & Söderströms (S&S) innebar en utarmning av kulturen på svenska i Finland.

Olika planer smiddes i författarkretsar, ekonomiska lösningsmodeller ventilerades och småningom stod det klart att ett helt nytt förlag skulle etableras. Pengarna stod författaren Tove Jansson för postumt, eller rättare sagt det ytterst framgångsrika företaget Moomin Characters som byggts upp kring hennes muminvärld. Så bidrar försäljningen av alla muminprylar runt om i världen till kvalitetsutgivning av böcker på svenska i Finland. Det finns inga direkta krav på lönsamhet; Mumin står för fiolerna även om den finansieringskällan förstås inte är garanterad i all evighet. Flera förlagsredaktörer från det fusionerade förlaget flyttade över till konkurrenten. Och en rad kända författare meddelade att de också söker sig till den nya utgivningskanalen.

Det nya förlaget, som helt enkelt kallar sig Förlaget, inledde sin utgivning 2016. Det resulterade omedelbart i en större dynamik på det litterära fältet. Flera av årets bästa böcker fanns med på Förlagets listor, även om S&S fortfarande kunde stoltsera med bästsäljande namn. Med några års perspektiv på förlagsbråket står det helt klart att Förlaget var en satsning som både författare och läsare har all anledning att glädja sig över.

Samtidigt ska man komma ihåg att en viktig del av utgivningen sköts av mindre, ideellt uppbyggda förlag av typen Scriptum i Vasa. Och under 2016 kunde man också notera uppstickare som Marginal och Vilda förlag med inriktning på berättelser ur kvinnoperspektiv. Allt detta är bra för mångfalden, som onekligen kunde ha varit hotad efter den stora fusionen.

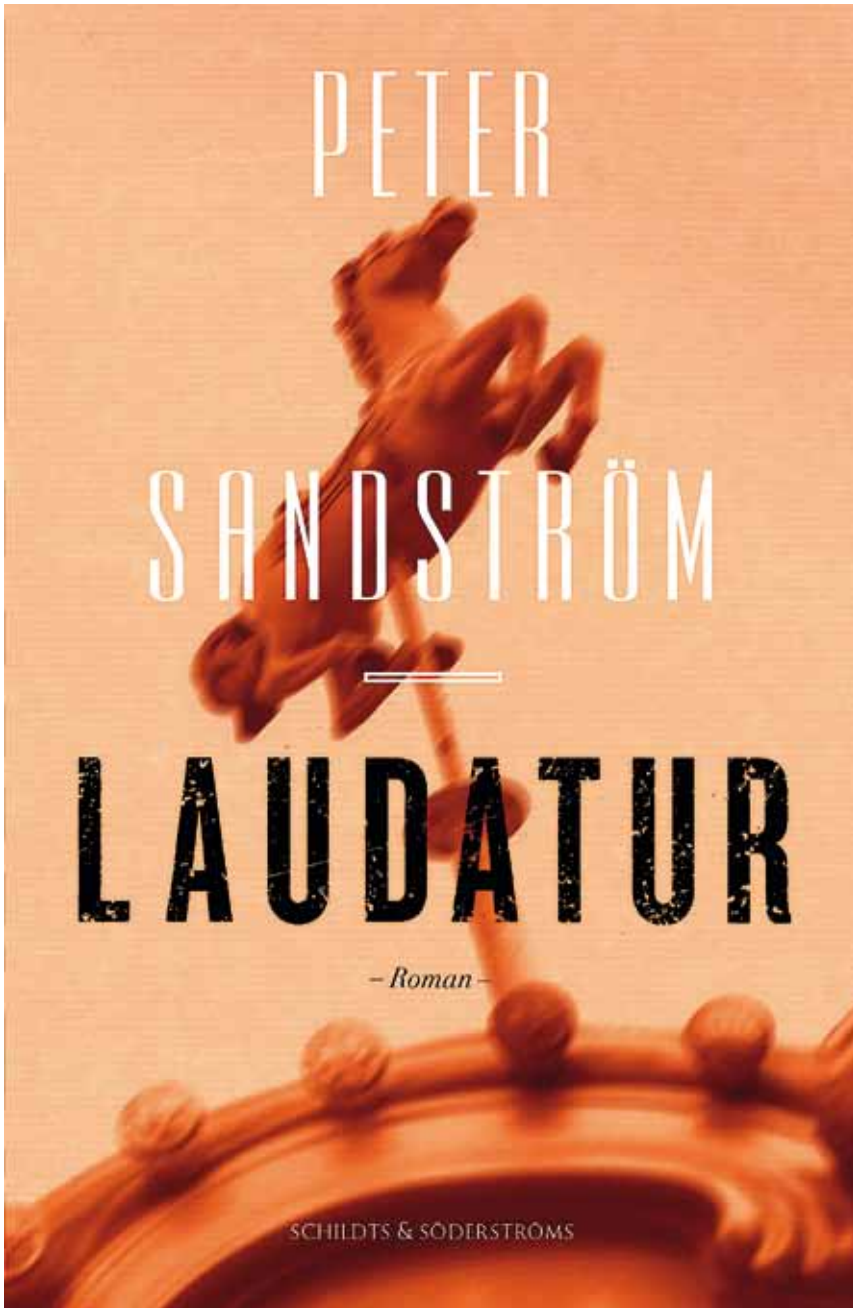
Åtminstone för den skönlitterära prosans del märks ingen avmatning i det finlandssvenska utbudet. Registret sträcker sig från vardaglig realism till gotisk fantasy i de närmare 30 romaner som jag läst. Här finns allvar och lek, historisk underhållning och aktuell samhällsdebatt. Att en så liten kulturkrets som den finlandssvenska kan prestera en så omfattande romanutgivning är onekligen ganska imponerande. Till detta kan man lägga *Zinaida Lindéns*

gnistrande intelligenta novellsamling *Valenciana*, med Ryssland och Japan som viktiga anhalter, och *Johan Bargums* noveller i *Korta stycken*. Bargum har ett förföriskt sätt att beskriva existensens storhet mitt i vardagen: ”Tänk att gräset är daggigt och kyligt när du har stigit upp en tidig augustimorgon och går ned till stranden med nakna fötter”. För att inte glömma *Henrika Ringboms* essäistiska reseskildring *elden leende*, där personligt och allmänt vävs in i varandra mot fonden av japanska traditioner i dödens närhet.

Årets mest omtalade prosaverk var ändå *Peter Sandströms Laudatur*, som helt rättvist belönades med det prestigefyllda Runebergspiset. Det är en suverän berättelse om en medelålders man, döpt till Peter och inte olik sin författare. Man möter honom i en svit episoder med en egenartad och inte sällan humoristisk grundton. Som en klangbotten finns hans österbottniska uppväxtnmiljö. Fadern ägnar sig åt diverse affärer i laglighetens gränsland och tar med sonen på bilfärder där varje mål blir en överraskning. Men nuet utspelas i Åbo, där hustrun Zebra står i centrum för några obetalbara scener och den akademiska miljön skildras med mild ironi. Mitt i realismen finns en skruvad absurdism som blivit något av Peter Sandströms kännetecken. Det är inte så viktigt vad som i egentlig mening händer i romanen; man läser den med en känsla av att varje formulering kan vara en fallgrop, att faran lurar bakom idyllen. Att översätta en så här skickligt konstruerad prosa, med dialektala inslag, kan var svårt – annars är jag övertygad om att Sandström snart kan bli ett namn på större arenor.

Till höjdpunkterna under litteraturåret hörde också *Ann-Luise Bertells Vänd om min längtan*, en emigrantskildring som bakom den realistiska fasaden öppnade existentiella djup. Här är det inte den breda episka prosan som gäller, utan en impressionistisk och vallörrik berättarteknik. I en spännande dialog mellan Maria Alina, utvandrad från Österbotten till Kanada, och hennes förskjutna dotter Lidia öppnas perspektiv både mot emigrantens hårda liv och den aldrig slocknade drömmen om hembygden. Allt utformat på ett språk med sällsam lyster, som i den här minnesbilden ur det österbottniska förflutna: ”När jag tänker på mig själv där i dimman letande efter korna är det som en sammanfattning av hela mitt liv. Jag har letat efter något som jag inte vetat vad det är. Hela mitt liv har min längtan drivit mig vidare, vidare. Bort ur skogen, över blåbärsriset, över stockarna och stenarna, över havet. Jag vet inte vad jag längtar efter, till en värld vid sidan av den vi lever i, till korna som råmar i dimman”. Ann-Luise Bertells roman är ett skillingtryck i modern form, ett litterärt konstverk som strålar mitt i vardagen.

Hur det förgångna avspeglas i nuet gestaltar *Annika Luther* i *Fördärvaren*, en stort upplagd och delvis dokumentär släktroman i Helsingforsmiljö. Den framgångsrika familjen Nyman har länge slutit sig kring en mörk hemlighet,

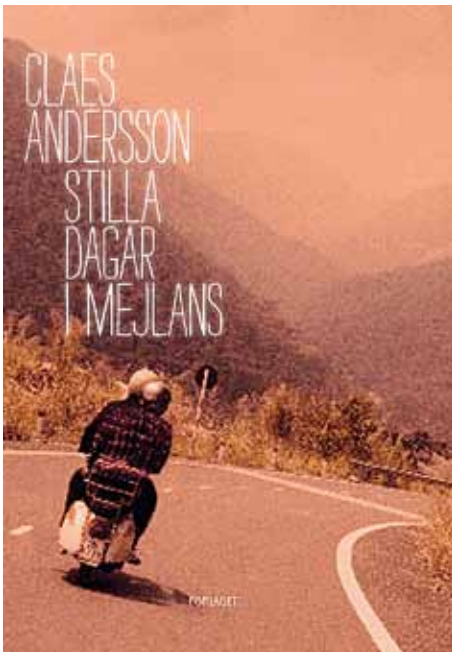
den tilltänkte arvtagaren som sjunker in i mentalsjukdom och dessutom kan misstänkas för något under tidigt 1900-tal så suspekt som att vara homosexuell. Ett rikt figurgalleri framträder i romanen, där Luther lite à la Umberto Eco också låter fotografier förstärka känslan av närvaro. I släktens mikrokosmos speglas hela Finlands 1900-tal.

Ett hårdare tempo, en större puls, kännetecknar *Hannele Mikaela Taivassalos In transit*, en ambitiös och medryckande men genom sitt omfång (470 sidor) ganska ohanterlig roman, som pendlar mellan en finlandssvensk by och olika internationella arenor. I mättade textsjok gestaltas flera generationers försök att komma underfund med världens beskaffenhet. Rösterna hörs likt ekon ur tidens brunn. Varje mål blir bara en passage under färden mot det okända: ”Jag finns här. Du finns där. Mellan oss en plats, svårdefinierbar”. I botten finns hela tiden en explicit skildrad sexualitet, ett begär som ingen kan frigöra sig ifrån. Alla är bundna av sina rötter, gör utbrytningsförsök men kommer aldrig någonsin fram. Texten slutar på Svalbard, i det arktiska ljuset, ett tyst liv inne i havets hjärta.

Debutanten *Ylva Perera* ter sig i jämförelse med Taivassalo nästan dämpad och asketisk i sitt sätt att skriva. *Dödsdalsdansösen*, med underrubriken ”handbok för ökenresenärer”, handlar om den amerikanska balettdansösen Marta Becket som skapar sig en egen scen i en liten stad ute i öknen. Hon bryr sig inte om någon publik när hon skapar sin konst. Det räcker med den trogne man-

nen Ed. Parallellt berättar Perera om Miranda, en ung Åbostudent med ungdomens alla drömmar i behåll. Hon låter sig drivas in i en lek med en äldre man, som hon vill befria ur vardagens slentrian. Balansen mellan de här två världarna är svår att uppnå, rent romantekniskt. Men det finns ett sug i ”*Dödsdalsdansösen*”, ett försök att experimentera med formspråket, som gör Ylva Perera till mycket mer än ett löfte.

En som infriat alla tänkbara löften är veteranen *Claes Andersson*, en av den finlandssvenska litteraturens främsta lyriker, som emellanåt gör lyckade nedslag även i romankonsten. *Stilla dagar i Mejlans*, med sin blinkning i

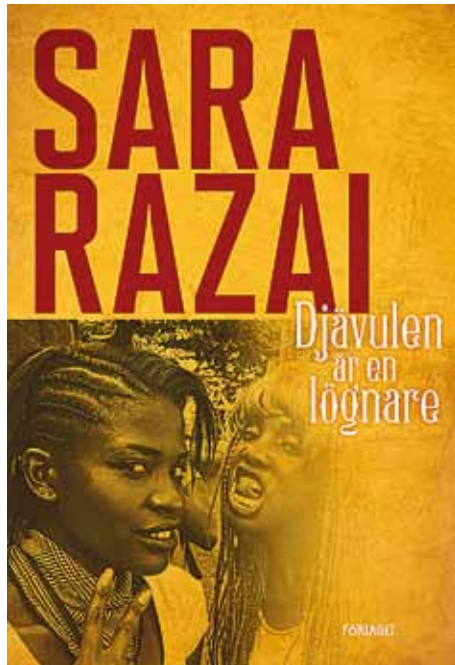
titeln till Henry Miller, är en vacker bok om åldrandet. Huvudpersonen Otto, med tydliga drag av författaren själv, överlever mirakulöst nog en svår hjärtoperation och låter i sin eufori över det nya livet en kaskad av minnen spolas fram på näthinnan.

Inte så sällan har jag saknat en dagsaktuell tematik i finlandssvensk prosa. Det kan te sig märkligt att inte flera författare sysslar med flyktingproblematik, invandring, dödsskjutningar. På den ”beställningen” svarar Sara Razai i sin andra roman *Djävulen är en lögnare*, som låter två flickors liv mötas i parallella berättelser. Hope från Kamerun och finländska Meri växer upp i förorten Gårdsbacka i Helsingfors. Hope tvingas återvända till hemlandet, medan Meri stannar kvar. Båda är de bundna till sina livsmiljöer och kulturmönster, på gott och ont. Att befria sig från de sociala bojorna tycks omöjligt, men ändå bärs de av drömmar som Razai gestaltar på en livfull och rikt varierad prosa.

Aktuell är också problematiken i *Henrietta Clayhills Den blinda fläcken*. Den finländska journalisten Erika möter på en av sina odysseer ute i världen den stora kärleken i form av en amerikansk man. Men när han försöker etablera sig i den finländska verkligheten går det mesta snett. Clayhills belyser effektivt, men romantiskt ganska konventionellt, hur djupa klyftorna ändå är i den globala byn.

För *Ann-Helen Attianese* i *Vågbrytarna* handlar det om genomförd socialrealism. Spänningarna i en dysfunktionell familj beskrivs med skakande intensitet, där lögn, skam och svek öppnar sig bakom den till synes så trygga fasaden.

Ute på världsscenen rör sig *Sanna Tahvanainen* i *Den lilla svarta*, som följer modeikonen Coco Chans dramatiska liv. Själva idén är det inget fel på, Chanel vore förvisso värd många romaner. Men det tändar aldrig riktigt till i texten, man blir aldrig på allvar bekant med den unika, inte särskilt sympatiska personligheten Coco. Då hade Tahvanainen betydligt bättre hand med huvudpersonen i sin förra roman ”Bär den som en krona”, som handlade om den engelska drottningen Victoria.

Till kategorin dokumentärromaner hör även *Catharina Östmans Under graniten glöder lavan*, ett porträtt av den berömda konstnären Fanny Churbergs i dag tämligen bortglömda bror Waldemar Churberg, som 1889 gjorde ett vida omtalat attentat mot den fennomanske professorn Jaakko Forsman. Det är en ambitiös roman, som troget följer ett tragiskt öde. Men i likhet med Tahvanainen har Östman svårt att gjuta liv i sina gestalter. Det blir mera granit än glöd.

För det kan man däremot inte anklaga *Maria Turtschaninoff*, som blivit internationellt uppmärksammas för sina feministiskt präglade ungdomsromaner, där myt och äventyr samsas bland kvinnorna i det magiska Röda klostret. *Naondel* heter den nya boken.

Bland romanerna stannar jag också gärna vid två hela olikartade böcker. *Birgitta Boucht* skriver i *Dånet i ett ensamt öra* om 89-åringen Tessas reflektioner i dödens skugga. Visdom samsas med ilska och en befriande humor.

Och *Eva Frantz* debuterar med en ytterst välskriven pusseldeckare i Agatha Christies stil, *Sommarön*, som utnyttjar traditionella berättarknep med tidsmarkörer ur nuet. Vad kan inte hända när ett försäkringsbolag bjuder sina anställda att fira semester på en egen ö?

Begreppet roman passar inte riktigt in på *Johanna Boholms Jag är Ellen*. Men en berättelse är det förvisso, utformad på ett suggestivt lyriskt språk och med en täthet i kompositionen som man sällan möter. På ett spännande sätt beskriver Boholm två parallella världar, vardagens jordnära liv och drömmarnas skimmer. Texten om två kvinnor under olika tidsåldrar ter sig ibland som en Chagallmålning i ord, där gestalterna svävar över hustaken.

Med en så omfattande prosautgivning blir utrymmet för lyriken, denna finlandssvenska paradgren, onekligen mindre. Men till de stora händelserna under året måste man räkna *Catharina Gripenbergs* nya diktsamling *Handbok att bära till en dräkt*, som belönades med Sveriges Radios lyrikpris. Hon är en sällsynt egensinnig poet, omöjlig att placera i ett fack. Här ställer sig läsaren under ett formligt vattenfall av idéer och spontana språkliga infall. Som så ofta hos Gripenberg handlar det om att fånga minnen i flykten, att belysa ett österbottniskt landskap under

präglade uppväxtår, att låta barndomen speglas i vuxenlivet som en klädedräkt både för kropp och själ. Att bestämma vad dikterna ”handlar” om är i princip omöjligt. Orden myllrar över sidorna, allt är möjligt:

Läs naturens tecken./ Du ser parker för kulturella ändamål och rekreation./ Du ser en välkomponerad utställning./ Du påträffar en snöfink, lövsprickning. Lugna lövsprickningen./ Du ser långa köer utanför museer. Lugna dem./ Du ser ett hav som skiftar från blått till grönt, turkos och smaragd./ Du hör en utförlig akustik./ Du ser en växlande natur. Reagera.

Rena motsatsen, en lockande askes, möter man hos *Heidi von Wright* i *som om m*, medan *Tomas Mikael Bäcks* genommusikaliska dikter i *De tysta gatorna* har ett öppnare tilltal än förr, mera likt en föregångare som Bo Carpelan: ”Lövdoft/gräsdoft./Sedan det lätta/regnet”.

Det samma gäller för *Ralf Andtbacka* i den ordrika *Vallarna* – ”Att vakna sent är att vakna till en känsla av obestämbart förseelse” – medan *Lotta Sanhaies Diskdikter* är just det som titeln anger: rapporter från köket och en vardag som för småbarnsmamman stundligen hotas av sammanbrott. Sonja Åkesson är förstås den stora litterära förebilden.

Gösta Ågrens monumentala lyriska produktion, från 1955 till 2015, gavs ut i den 550-sidiga volymen *Samlade dikter*, där den 80-åriga poeten ständigt brottas med existensens grundläggande frågor. Hela den Ågrenska diktingen är en inövning i paradoxernas filosofi, där ingenting får vara författaren främmande:

Tiden är bara en tanke. För
att kunna gå behöver den
en kropp, hjärtat.

Också evigheten är
en tanke. För att kunna
stå stilla behöver den
samma hjärta.

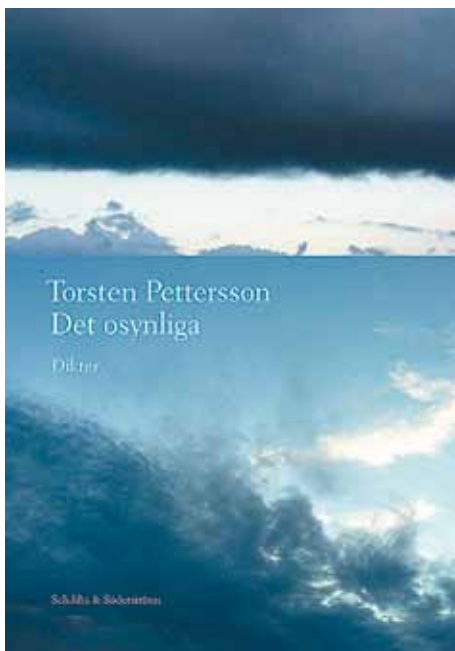
Det högstämde allvaret hos Ågren korresponderar med ett mera lekfullt allvar hos en annan lyrisk förgrundsgestalt, *Lars Huldén*, som avled hösten 2016, 90 år gammal. Han hann vara med om nytugivningen av den moderna klassikern *Läsning för vandrare* från 1974, som utökats med nyskrivna dikter på tröskeln till döden:

En afton stod vi alla tysta på en udde.
Solen gick ned i havet. Och allt var glömt.

Lars Huldéns dikter lär inte förgätas i första taget. Han hade en fenomenal förmåga att ringa in tillvarons komplikationer på ett folkligt och vardagsnära språk, som ändå bevarade sitt hisnande djup.

Och det gäller även för en sentida efterföljare som *Torsten Pettersson*, liksom Huldén spränglärd professor med öra för det enklas storhet. Samlingen *Det osynliga* – en av mina verkliga favoriter i utgivningen 2016 – har ett tilltal som bär bortom det lite arkaiserande idiomet. Ljus och mörker växlar,

drömmar vävs under en evig himmelskupol. De som gått före oss anas som skuggor i korridorerna. Vi finns här ett ögonblick, som detaljer i en målning som fångar stillheten mitt i kaos:

Jag ser på Hammershøis tavlor.
Glesnande rum.
Urrymd som återgår.

Tillfälligt en människa.

Jag är tillfälligt här,

ett grand i mörkrets
vidöppna
öga.

ÚLFHILDUR DAGSDÓTTIR
 ÖRIKET, OMVÄRLDEN OCH ARVET
 Isländsk litteratur 2016

1.

Islands plats i världen satte sin prägel på litteraturen under 2016. Det var ett rekordår vad turismen beträffar, och dessutom var diskussionen om flyktingar mycket framträdande. Parallellt med detta börjar islänningarna vänja sig vid det mångkulturella samhället och tar människor med utländskt ursprung som ett etablerat inslag i samhället. Det är tillfredsställande att se att detta visar sig på olika sätt i de olika litterära verken, som spänner över allt från dystopier till självbiografiska texter.

Auður Ava Ólafsdóttirs roman *Ör* tilldelades det isländska litteraturpriset och rosades stort av kritikerna. En nyskild, medelålders man bestämmer sig för att resa till ett krigshärjat område för att ta livet av sig. Han tar in på ett hotell i en by som tidigare var en populär turistort och innan han vet ordet av har han börjat hjälpa de ungdomar som driver hotellet med underhåll av byggnaderna. Det är flera som behöver hjälp av den händige mannen med att bygga upp byn igen och han upptäcker att hans liv inte är så meningslöst som det har verkat. Texten är poetisk och vackert arbetad, och liksom i Auðurs tidigare romaner skildras separationer av olika slag, och synen på genus är otraditionell, speciellt den manliga könsrollen. Berättelsen är symbolmättad precis som författarens tidigare verk, människans förtvivlan över sitt eget liv speglas i krigets fruktansvärda konsekvenser.

Symboliken kännetecknar också *Sigríður Hagalín Björnsdóttirs* dystopiska roman *Eyland*. En dag mister Island all kontakt med omvärlden, utan någon som helst förklaring. De som tar flyg eller båt därifrån för att undersöka vad som har hänt, försvinner spårlöst. Statsministern är en kvinna som alltid klär sig i vitt, och med sitt milda sätt tar hon över all makt i landet och kräver en fullständigt positiv attityd till situationen. Ingen kritik accepteras och alla ska dansa efter samma pipa. Den förenande kraften är föga förvånande den etniska samhörigheten och såväl strandade turister som invandrare blir hårt ansatta under den vita drottningens regim. Denna författarens första roman är ett starkt verk om nation och etnicitet, familjeband och fascism. Dessutom bolla det på ett intressant sätt med kön och könsroller. Det matriarkala enväldet bygger delvis på mäns könsrelaterade våld mot kvinnor.

En annan sorts dystopi beskrivs i *Nýja Breiðholt* av *Kristján Atli*. Där har en giftattack av oklart slag orsakat samhällelig kollaps och landsflykt av stora mått. Landet är isolerat eftersom all teknik har förstörts, och de människor

Auður Ava Ólafsdóttir

*„Fallegur texti og
beittur húmor.“*
– The New York Times

ÖÖR

Skáldsaga

som bor kvar måste återuppta gamla överlevnadssätt. Reykjavík har delats upp i två huvudområden, Breiðholt och innerstaden. I Breiðholt har en östeuropeisk maffia tillskansat sig all makt, men i innerstaden styr några familjer av isländsk "adel". Författaren anspelar på dagens Reykjavík, ty i förorten Breiðholt bor övervägande invandrare medan det prestigefyllda centrum är stadens dyraste bostadsområde, dominerat av pengar och högkultur. En mördare går lös och angriper unga kvinnor som han torterar och lemlästar. Det visar sig att han tillhör innerstadsadeln som är degenererad och korrumpierad, medan den östeuropeiska maffian visar sig vara moraliskt och socialt mer ansvarstagande.

Invandrare från Östeuropa utgör numera ett tydligt inslag i det isländska samhället och i två romaner skildras bekantskaper mellan isländska och östeuropeiska kvinnor. *Skegg Raspútíns* av *Guðrún Eva Minervudóttir* är en intressant sammansmältning av självbiografi och berättelsen om en lettisk kvinna av ryskt ursprung. Den ryska kopplingen leder till att Rasputin blandas in i dessa två kvinnors historier. Boken faller under genren autofiktio, för de tre delarna bygger alla på självbiografier som dock förs samman under romanens hatt. Berättelsen är skickligt uppbyggd och växlar mellan vardagliga beskrivningar av grönsaksodling, familjeliv i den lilla isländska orten Hveragerði, den lettiska kvinnans Ljúbas historia från uppväxten i en liten by, och till sist Rasputins äventyrliga levnadssaga och den ryska kejsarfamiljens fall. Förutom detta finns en tråd som skildrar ett slags drömräsa författaren gör mellan alla dessa världar. Romanen ger en intressant insyn i invandrarens värld och skälen till att bosätta sig på Island.

Svartalogn av *Kristín Marja Baldursdóttir* skildrar även den en betydelsefull bekantskap mellan en isländsk kvinna och några polska kvinnor i en liten by på landet. Kvinnan har blivit arbetslös och åtar sig att måla ett hus. Det är värt att notera att i många av dessa böcker skildras människor som ägnar sig åt att göra något konstruktivt. I Auðurs "Ör" är det en händig man med bormaskin som rustar upp och reparerar det som blivit förstört, båda dystopierna ägnar utrymme åt att beskriva hur man återuppbygger ett samhälle med självhushåll och nya affärsmetoder. Odlandets konst präglar Guðrún Evas roman, som till yttermera visso utspelas i Hveragerði, känt för sina växthus, och i "Svartalogn" ägnar sig en kvinna åt att måla fasaden på ett gammalt hus.

Kvinnor har centrala roller i alla dessa böcker, och detsamma gäller för *Vinkonur* av *Ragna Sigurðardóttir*. Invandrarministern är konvalescent efter en hjärtattack och det slumpar sig så att hon träffar två gamla väninnor från ungdomen. Den ena arbetar med invandrare och den andra är personlig tränare. Som i "Skegg Raspútíns" flätas olika berättelser samman, de tre väninnornas berättelser nu och förr, jämte historien om en invandrare som ska utvisas.

Berättelserna vävs dessutom samman med politiska strider och konflikter i ministerns familj. Återigen är temat Islands plats i världen, och då i synnerhet frågor om interaktion och ansvar som speglas i en dragkamp mellan de tre kvinnorna och det ansvar de har för varandra.

II.

Det mångkulturella samhället utgör också fond i *Arnaldur Indriðasons* nya kriminalroman *Petsamo*. Som så många gånger förr skildrar han ockupationen under andra världskriget. Som litteraturvetaren Daisy Neijmann har påpekat, visar Arnaldur ständigt fram en ny syn på kvinnorna i det så kallade "ståndidö" – umgänget mellan soldater och isländska kvinnor – som alltid varit ett känsligt ämne. "Petsamo" är den tredje romanen med den kanadensisk-isländske militärpolisen Thorsson och den isländske kriminalpolisen Flóvent, och som så ofta förr är Arnaldur lika angelägen om att skildra dessa tider av förändring i den isländska historien, som själva brotten.

Mobbningens konsekvenser och samhällets ansvar ligger till grund för *Yrsa Sigurðardóttirs* kriminalroman *Aflausn* där flera brutala mord begås, och där kontakten mellan förövare och offer börjar på snapchat. Det här är den tredje boken där kommissarie Huldar och socionomen Freyja har huvudrollerna. Både Arnaldur och Yrsa har i några böcker tagit ledigt från sina vanliga huvudpersoner, och så gör också *Ragnar Jónasson*. Han lämnar Siglufjörður i sin bok *Drungi* och har som huvudperson kommissarie Hulda, som tidigare förkommit i boken "Dimma". Berättelsen utspelar sig på två tidsplan. Dels berättas om ett mord på en ung flicka i en sommarstuga, dels om en utflykt hennes vänner gör tio år senare. Som tidigare ägnar Ragnar en del utrymme åt att beskriva kvinnors situation inom polisen, och romanen skildrar också de konsekvenser ett mord får, inte minst när det visar sig att skulden gömmer sig på flera ställen.

Journalisten Einar är fortfarande i farten i *13 dagar av Árni Þórarinsson* och liksom tidigare tar han upp frågan om media och deras ansvar. *Netið* av *Lilja Sigurðardóttir* är en uppföljare till "Gildran", som handlade om narkotika och smuggling. Fokus ligger på inflytelserika brottslingars makt som en ensamstående mor råkar komma i kontakt med. *Stefán Mánis* nya kriminalroman är som tidigare genomsyrad av mystik. *Svartigaldur* handlar om ett mord som inte verkar ha någon som helst rationell förklaring. Berättelsen ligger på gränsen till skräckroman och som tidigare lyckas författaren utmärkt med att fylla den annars traditionella kriminalromanen med mörk mystik.

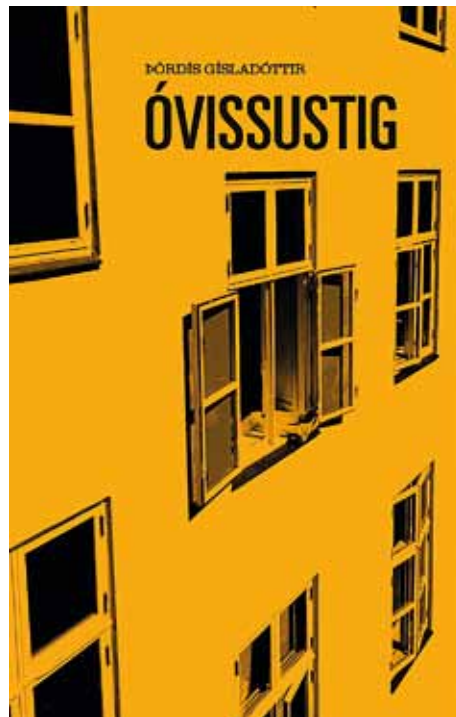
Bland övriga kriminalromaner kan nämnas *Dauðinn í opna salnum* av *Guðrún Guðlaugsdóttir*. Där berättas om en intelligent kvinnlig journalist som blir vittne till ett mord under en bridgeturning. *Hermaður* av *Þórarinn*

Freysson är en skoningslös berättelse om religiös fundamentalism och hämnd, och *Óminni* av *Sverrir Berg* kommer in på miljöskydd och forntida berättelser. Journalisten *Ómar Ragnarsson* gav ut en historisk roman om Islands mest kända försvinnande, den s.k. Geirfinnursaken, som på senare år har debatterats mycket eftersom det har hävdats att de dömda utsattes för justitiemord.

III.

Det utgavs ovanligt många novellsamlingar 2016, av mycket olika karaktär. Kärlek(slöshet) och tomhet kännetecknar *Steinar Bragis* noveller i *Allt fer*, medan miljöförstöring är temat i *Sofðu ást mín* av *Andri Snær Magnason*. Novellerna i *Takk fyrir að láta mig vita* av *Friðgeir Einarsson* kännetecknas av en lätt ton och humor, och det komiska är också framträdande i *Pórarinn Eldjárns Þættir af séra Þórarinum og fleirum*, även om samlingen avslutas med en mycket stark berättelse om döden. Rapparen Kött Grá Pje (*Atli Sigþórsson*) gav ut mikronovellerna *Perurnar í íbúðinni minni*, och novellerna i *Gyrðir Eltássons Langbylgja* gränsar också till miniformatet, även om en del av dem är längre. *Óttaslegni trompetleikarinn* av *Sigurbjörg Þrastardóttir* innehåller finurliga mikronoveller och kännetecknas av humor och tankfullhet. *Raddir úr húsi loftskeytamannsins* av *Steinunn G. Helgadóttir* består av fristående men sammanhängande berättelser. Boken börjar med en telegrafist som fångar upp en ström av röster. Sedan fylls berättelsen på med en kiosk i Reykjavíks centrum som drivs av mor och dotter, kioskens kunder och ett bokhandelsbiträde på semester.

Tappi á himninum av *Eva Rún Snorradóttir* är en samling mikronoveller på gränsen till dikter. Där behandlas olika sidor av att upptäcka att man är homosexuell. Barndom och ungdomsår är temat i diktsamlingen *Góðfúslegt leyfi til sígarettukaupa* av *Eyrún Ósk Jónsdóttir*, med fokus på påbud och förbud som ibland får politisk och social betydelse. Havet och döden är framträdande teman i *Steinunn Sigurðardóttirs* diktsamling *Af ljóði ertu komin* och

döden är också närvarande i *Ljóð muna rödd* av Sigurður Pálsson. I *Núna av Þorsteinn frá Hamri* är tiden det genomgående temat och som tidigare går han i dialog med äldre poeter. *Sigurlín Bjarney Gísladóttirs Tungusól og nokkrir dagar í maí* domineras av ett sorgetema medan lek med ord karaktäriserar såväl *Gyrðir Elíassons Síðasta vegabréfið* som *Magnús Sigurðsson's Veröld ný og góð*. Existentiella funderingar med en avspänd attityd och politiska undertoner står att finna hos *Þórdís Gísladóttir* i diktsamlingen *Óvissustig*, och i *Hæg breytileg átt* lyckas *Guðmundur Andri Thorsson* att fånga haikuns själva väsen – att gripa ett ögonblick och därefter släppa taget om det. Dessa dikter är chosiefria och kännetecknas av en underbar livsglädje.

IV.

Samtiden är huvudtemat i de två mycket olika nyutkomna romanerna *Bjargræði* av *Hermann Stefánsson* och *Fyrir allra augum* av *Sverrir Norland*. Hermann Stefánsson har skrivit texter som balanserat på gränsen mellan vetenskap och fiktion, och i sina dikter och romaner har han ofta låtit texterna gå i dialog med varandra och med andra författares texter. "Bjargræði" är en berättelse om en annan ovanlig författare, Látra-Björg, som levde för 300 år sedan och var en s.k. kraftaskáld, alltså vars diktning ansågs ha magiska krafter. Stefánsson's bok är dock ingen biografi utan en roman om en krock mellan två individer på olika tidsplan. Romanen berättas i första person, av Björg själv, som kallas in i vår samtid och inte gillar det hon ser. Romanen blir samhällskritisk genom att ett 1700-talsperspektiv läggs på moderna företeelser, allt från politik till surfplattor. Romanen spänner över många dimensioner både i tid, rum och ämnen. Som nämnts tidigare är samhällskritiken tydlig och makthavarna får hårda slängar av slevan, både i den tid då Björg var verksam och i vår egen samtid, och Björg påpekar helt med rätta att makten inte har förändrats.

"Fyrir allra augum" är Sverrir's andra roman men trots sin unga ålder har denne författare redan tagit stor plats i litteraturdebatten. Romanen skildrar serietecknaren Úlfur som är en riktig svärmare och faller för en flicka som är berömd i sociala media. Deras förhållande varar inte länge och flickans kändisskap tilltar, hon blir allt mer lockande och samtidigt allt mer kontroversiell. Denna text är en särdeles vällyckad studie av samtiden och de kommunikations- och medianät som kännetecknar den. Flickan blir berömd genom att visa upp sig i dessa media och råkar sedan ut för näthat i form av sextrakasserier. Pojken får uppdrag som krokimodell i en konstskola, alltså demonstreras här två olika sorters exponering. Det som gör boken särskilt intressant är att Sverrir lyckas fånga denna värld med dess för- och nackdelar och inte hemfaller åt ett lättvindigt fördomande. Sociala medias positiva konsekvenser, som t.ex. "free-the-nipple"-rörelsen, vägs mot den negativa i form av bl.a. sextrakasserier.

Ása Marins roman *og aftur deyr hún* handlar också den om sociala media, men här med tonvikt på alienation och förlust. En ung kvinna begår självmord, och det visar sig att allt inte är vad det synes vara. Romanen handlar också om kärlek och otro, i likhet med *Sigurjón Magnússons* roman *Sonnettan*. Även där belyses samhällsdebatten och dess konsekvenser, då en lärare blir utsatt för kritik på grund av en dikt han använder i sin undervisning. Konflikten når kulmen under en utlandsresa då lärarens hustru träffar en gammal skolkamrat och är otrogen med honom, vilket får förödande konsekvenser. Gamla skolkamraters återförening får också dramatiska påföljder i *Gerður Kristnýs* roman *Hestvík*. Där berättas om en ung kvinna som åker till sina föräldrars sommarstuga tillsammans med sin son i hopp om att återuppleva barndomen. Kvinnan är nyskild och lider av dåligt hjärta och när hon träffar en gammal skolkamrat som var en riktig mobbartyp verkar hon tappa greppet om tillvaron. Romanen kan tillskrivas genren gotisk skräck och Gerður lyckas skickligt bygga upp en mättad stämning.

Hustrun i *Kompa* av *Sigrún Pálsdóttir* tappar även hon greppet om tillvaron när hon och maken flyttar in i en ny bostad. Romanen handlar bland annat om den komplicerade mor-dotterrelationen och en verklighetsuppfattning som blir alltmer störd. Konsten spelar en viss roll i sammanhanget, vilket den också gör i *Villisumar* av *Guðmundur Óskarsson*. En konstnärs son berättar om en dramatisk sommarvistelse tillsammans med fadern. En urspårad verklighetsuppfattning genomsyrar också *Sölvi Björn Sigurðssons Blómið: saga um glæp*. Relationen till föräldrarna och dramatiska och mystiska händelser i det förgångna utgör temat i berättelsen som inleds med att ett barn har försvunnit. *Að heiman* av *Arngunnur Árnadóttir* och *Síðasta ástarjátningin* av *Dagur Hjartarson* är två kärleksromaner av helt olika slag. I "Að heiman" blir en ung flicka förälskad i en pojke men är för tafatt för att göra något åt saken. I "Síðasta ástarjátningin" blir en ung pojke förälskad i en flicka, men trasslar samtidigt in sig i sin gode väns performanceverk om den hysteriska finansboomen.

Alla de här romanerna handlar om relationer och interaktion som ofta har koppling till konst eller diktande på något sätt. I *Passíussálmarnir* av *Einar Kárason* tar författaren upp tråden från sin populära roman "Stormur" (2003) och låter denna boks huvudperson bli berättare utifrån sitt perspektiv i den nya boken. Vi har alltså att göra med en metatext, men den kännetecknas också av författarens välbekanta frodiga berättarstil, buren av en understundom grabbig humor, och med inslag också av samhällskritik. Texter på gränsen mellan självbiografi och fiktion har blivit mycket populära på sistone, och Einar har hamnat i blåsväder på grund av sin behandling av historiska källor (och sagesmän). Här gör han sin egen metafiktiva skruvning av denna debatt.

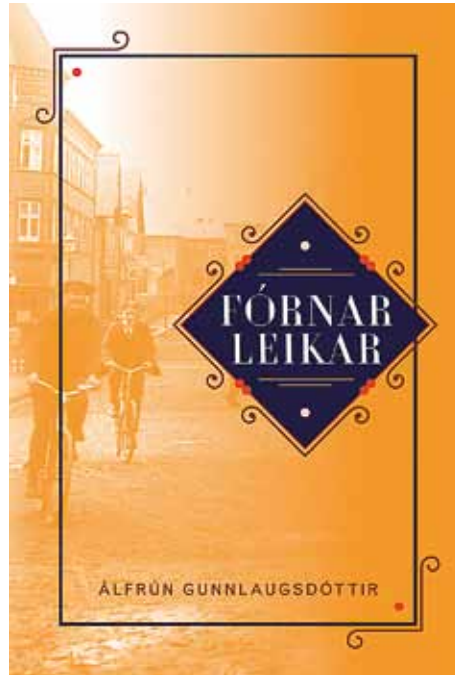
V.

Den historiska romanen och det litterära arvet var inte lika framträdande i årets utgivning som tidigare år, men märktes istället i utgivningen av några facktexter som blev mycket populära. *Jón lærði og náttúrunar náttúrunnar* av Viðar Hreinsson är ett verk med mentalitetshistorisk blick på 1600-talet kombinerat med en monografi, och *Leitin að svarta víkingnum* av Bergsveinn Birgisson har de gamla klassiska isländska sagorna som stoff. Sist men inte minst ska nämnas *Guðrún Ingólfsdóttirs Á hverju liggja ekki vorar gjöfugu kellingar* som handlar om isländska kvinnors bokinnehav från medeltiden fram till 1700-talet.

Under året kom dock ut tre tecknade serier som var och en på sitt sätt involverar ett gammalt kulturarv. *Vargöld* av Þórhallur Arnórsson, *Jón Páll Halldórsson* och *Andri Sveinsson* är en vikingahistoria och samtidigt en variation på ämnet nordisk gudamytologi. Berättelsen börjar med Völuspá och förberedelserna för Ragnarök. De dramatiska teckningarna bär tydliga spår av inflytande från amerikanska superhjältehistorier. Stilen i *Bjarni Hinrikssons* och *Jón Karl Helgasons* berättelse *Hvað mælti Óðinn?* är däremot av en helt annan art och uppvisar snarare likheter med europeiska alternativ- eller undergroundserier. Ett starkt bildspråk utnyttjas till det yttersta i återberättandet av dikten Sängen om Vavtruder, där bland annat världens skapelse skildras. *Ormhildarsaga* av Þórey Mjallhvít H. Ómarsdóttir är en dystopi och använder sig av isländska folksagor som material. Utgångspunkten är att trollkarlar en gång i tiden slog folksagornas monster i is, men till följd av den globala uppvärmningen slipper de nu ut och ödelägger landet. Berättelsen skildrar sedan hur bibliotekarien Ormhildur försöker finna ett sätt att oskadliggöra monstren igen.

Det är anmärkningsvärt att det under året har kommit ut tre dystopiska texter som handlar om samhällets kollaps. Att sådana berättelser kom i efterdyningarna av finanskraschen 2008 är inte så märkligt, men temat har ständigt dykt upp i litteraturen ända sedan dess. *Úlfar Þormóðsson* utforskar kraschen i en intressant bok om minne och glömska i *Draumrof* som är en metafiktiv text om en författare som använder huvudpersonens livshistoria för att skriva en roman. Berättelsen är alltså skriven utifrån huvudpersonens perspektiv som kommer över författarens papper och dokument och skriver texten utifrån dennes reflexioner. Dessutom flätas här in berättarens glömska – det visar sig att han har kopplingar till kraschen genom sitt arbete. Han jobbade med marknadsföring under den ekonomiska boomen. Det som gör berättelsen så stark är Úlfars skickliga hanterande av den intrikata väven, inte minst den träffande symboliken. Även *Álfrún Gunnlaugsdóttir* behandlar finanskraschen i sin utomordentligt välskrivna roman *Fórnarleikar*, även om kraschen inte har en

lika framträdande roll hos henne som hos Úlfar. "Fórnarleikar" är en sorts generationsroman och handlar om offer och arv i relationen mellan gifta par och deras föräldrar och barn, särskilt förhållandet mellan mödrar och barn, eftersom familjens män inte är särskilt drivande till sin karaktär. En av dem är en författare som drabbas av kraschen på så sätt att hans hustru förlorar jobbet. Han fortsätter ändå med sitt skrivande och gör det till dels utifrån några ljudkassettband han hittar när han städar och som en gång hans mor talat in på. Gradvis följer vi honom in i minnena om föräldrar, mor- och farföräldrar, historier och rykten. Liksom i tidigare verk bygger Álfrún sin skildring på

resor fram och tillbaka i tiden och speglar på så sätt olika sidor av interaktion och konflikter. Man får förmoda att offret (fórn) i titeln till dels syftar på det arv som överlämnas till nästa generation efter den ekonomiska omvälvningen, vars konsekvenser nu börjar bli tydligt synliga. Men helt klart är att Álfrúns roman är något mycket mer och inte kan förenklas till en sådan symbolberättelse.

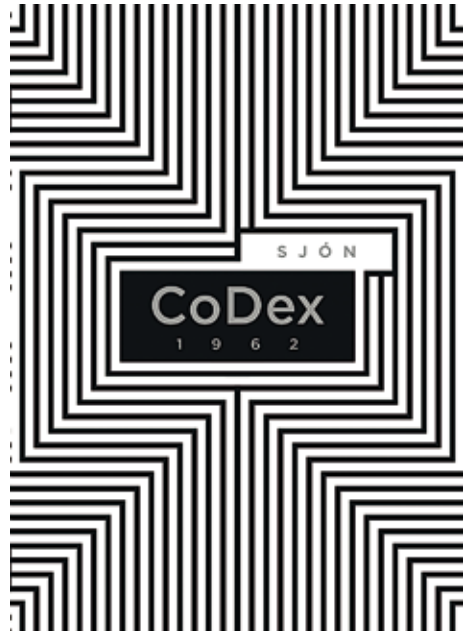
Offer, krasch och arv finns också med bland det som berörs i den tredje och avslutande delen i *Sjóns* trilogi, *Ég er sofandi hurð*. De två tidigare böckerna "Dina ögon såg mig" (1997) och "Med skälvande tårar" (2003) skildrade juden Leó Löwe som klarade sig ur nazisternas förintelsläger och slog sig ner på Island. Historien berättas av hans son, som meddelar att han är en golem, en lerfigur som fått liv med hjälp av kabbalistisk magi. I den tredje boken vänder Sjón uppochner på denna berättelse, i alla fall delvis, och presenterar ett helt nytt perspektiv på berättaren och hans far. Det visar sig att denne golem i själva verket plågas av en sjukdom som närmast gör honom till en lerklump, och att berättelsen består av det han sagt till en genetiker i forskningssyfte och som spelats in. Trilogin, som har den övergripande titeln *CoDex 1962*, är samtidigt en berättelse om födelse och död, och i "Ég er sofandi hurð" är det inte minst döden som är huvudtema. Imponerande starka mellankapitel skildrar olika människors död, människor som tillhör samma generation som författaren själv, alltså födda 1962. Samtidigt hämtar Sjón inspiration

i science fictionlitteraturen och samtida diskussioner om genetik, och berättelsen slutar med människosläktets utdöende. En dator med artificiell intelligens sparar dock dokument och berättelser i minnet, däribland golems historia, under filnamnet Codex 1962_Josef_Loewe. Sjóns roman utgör alltså den fjärde dystopin i raden – men ändå inte, ty ur mänsklighetens undergång uppstår jorden på nytt, och blir vad den var ”på eftermiddagen på skapelsens sjunde dag”.

Det är passande att Sjón avslutar sin trilogi under ett år som mycket präglades av intressanta rörelser i den isländska litteraturvärlden. Det gavs ut ovanligt många intressanta texter av olika slag och både nya och relativt nya författare visade framfötterna med besked. Särskilt välkommet är det att författarna istället för att blicka bakåt, tog itu med det moderna samhället, sin egen samtid och till och med framtiden.

Översättning från isländska:

Ylva Hellerud

HANS H. SKEI

MYE Å GLEDE SEG OVER – LITE Å JUBLE FOR Litteraturen i Norge 2016

Én ting er helt stabilt i et litteratur-år i Norge: Samme hva slags bøker som kommer ut, skal noen tildeles priser. De går enten til en enkelt bok eller til et forfatterskap, og det er knyttet ulik grad av prestisje til de forskjellige prisene. Noen priser består av større pengesummer, andre av mer symbolske verdier som et bilde, en statuett eller lignende. Noen har prestisje fordi de bestemmes av litteraturkritikerne, som i alle fall i teorien burde vite hva som er god eller dårlig litteratur, andre fordi prisene er juryert av faglig kompetente personer. Prisene som går til hele forfatterskap står høyt i kurs, både fordi de betyr mye økonomisk og fordi det tross alt bare blir noen få i en forfattergenerasjon som oppnår disse prisene. Høyest i rang står utvilsomt Nordisk Råds litteraturpris der norske bøker må konkurrere med bøker fra alle nordiske land og selvstyrte områder. Da blir også nominasjonene viktige, og skulle man tro forlagsreklamen er det å bli nominert til en pris – hvilken som helst – et kvalitetstegn og et salgsargument i seg selv. Leser man de nominerte bøkene – og det kan gjerne omfatte vinneren også – ser man fort at så ikke er tilfelle. I 2016 er det etter min oppfatning flere bøker som har høyere litterær kvalitet enn flere av bøkene som har fått gjeve priser og strålende omtale. Vi må vel anta at det må bli slik når synlighet, oppstyr, blog-innlegg, meningsutveksling på såkalte sosiale medier, tar over for en stadig tynnere og mindre profesjonell kritikervirksomhet på kulturfeltet. Det markskrikerske og sensasjonelle – i 2016 representert med den umulige betegnelsen «virkelighetslitteraturen» – dominerer i mediens merkelige mangel på mangfold. Det gjelder å lese bøkene og tenke selv – ellers er man fortapt i et landskap der man vet hvilke priser bøkene har fått, men ikke hvilken verdi de har.

Av prisene som ble utdelt i 2016 kan vi mer eller mindre se bort fra de som gikk til hele forfatterskap, for det var i all hovedsak til forfattere som ikke var ute med bok dette året og dermed ikke betyr noe i vår sammenheng (Per Petterson med Aschehoug-prisen, Linn Ullmann og Steinar Opstad med Dobloug-prisen er gode eksempler). Blant årets mest prestisjefylte priser gikk Brageprisen uventet til en litt morsom og lite kontroversiell roman vi skal omtale nedenfor – *Monika Isakstuens Vær snill med dyrene*. Den boka som vant både Bokhandlerprisen og Kritikerprisen, var ikke engang nominert til Brageprisen – *Vigdis Hjorths Arv og miljø* – utvilsomt den mest omdiskuterte boka i norsk litteratur på mange år. Hun vant for øvrig begge prisene i konkurranse med flere av de bøkene som blir

omtalt nedenfor, og disse omfatter både romaner og noveller. Hjorths roman er også nominert til Nordisk Råds litteraturpris, men har neppe de litterære kvalitetene som skal til for å nå opp der. Men man vet aldri, i alle fall ikke slik det litterære klimaet ser ut til å være akkurat nå.

Ellers er det ingen avgjørende nye utviklingstrekk i det norske bokmarkedet. E-bok, lydbok og strømmetjenester ser ut til å bruke lang tid for å ta plass fra papirboka, men må forventes å vokse i årene som kommer. Både forlag og utdanningsinstitusjoner underviser i kreativ skriving, og flere forfattere enn noensinne har bakgrunn fra slike kurs. Det er neppe mulig å si noe om hvorvidt dette fører til at bøkene ligner mer på hverandre, eller at en sjanger – f.eks. kortromanen eller samlinger med kort-tekster – er et resultat av alle øvingstekstene slike kurs innebærer. Formidlingen av litteraturen har kanskje tatt noen nye veier, eller kanskje det er slik at gamle metoder bare brukes mer og mer: Forfattere reiser rundt, leser opp, svarer på spørsmål, sitter i panel, i bibliotek, litteraturhus, bokhandler – noen av dem er på reise nesten hele tiden i litteraturens tjeneste, og vi skal nok være glade for både at de gjør det og at så mange er interessert.

Sett i et større perspektiv er norsk litteratur i 2016 til forveksling lik de foregående årene, med klar dominans for romanen, med få, men ganske utsøkte novellesamlinger, og med et vell av diktsamlinger der noen få virkelig er gode og på mange måter av høyere litterær kvalitet enn de romanene som selger mest, får flest priser, og tar størst plass i det litterære rom.

I årets oversikt er det ikke til å unngå at romanene får størst plass, mens utvalgte novellesamlinger og diktsamlinger får litt mindre rom. Krimlitteraturen hadde et år litt under gjennomsnittet så vel i antall utgivelser som i gjennomsnittlig kvalitet, men de beste bøkene blir omtalt til slutt.

Romanserier

Litt spøkefullt er det blitt sagt at Oktober Forlag er det nye «serieforlaget» fordi det for tiden gir ut så mange romanserier. «Serieforlag» forbindes gjerne med billig underholdningslitteratur, men Oktober Forlag, heleid av Aschehoug, er vårt største skjønnlitterære forlag og gir ut romanserier og ikke serie-romaner. Slik føres en sterk tradisjon i norsk litteraturhistorie videre i vår tid. Flere av storverkene i vår litteratur utgjøres av serier på fra tre til seks romaner av forfattere som Hamsun, Undset, Duun, Falkberget, Borgen, for å ha nevnt noen klassikere som dagens forfattere viderefører arven fra. Det er nok å nevne Knausgårdss seks bind i *Min kamp*-bøkene, men i 2016 er det verdt å lese og fremheve i alle fall tre bøker i slike serier: Først tredje bok i Edvard Hoems serie om utvandrere til Amerika og om de som ble igjen hjemme blant forfedrene i hans egen slekt; dernest femte bok i Jon Michelets serie om sjøens helter og andre bind i *Ketil Bjørnstads Verden som var min* – et kjempeprosjekt som

ble innledet i 2015 med 1960-tallet og kommer til å omfatte seks tiår av forfatterens personlige liv, mot en bakgrunn av et tidshjul som snurrer med nasjonale og internasjonale begivenheter som former våre liv. Knausgård fullfører i 2016 en bokserie over de fire årstidene, og den skal også nevnes blant romanseriene.

Først til *Edvard Hoem*. Med *Land ingen har sett* fører han videre beretningen om utvandrere fra hans egne hjemtrakter i Romsdalen på Nord-Vestlandet, men følger også de som blir igjen i Norge og sliter med tungvinte og små gårdsbruk og store ungeflokker. Årets bok kan leses om en enkeltstående beretning, men gir enda mer til leseren om den leses i forlengelsen av "Slåttekar i himmelen" (2014) og "Bror din på prærien" (2015) for da møter vi igjen kjente romanpersoner og får vite hvordan det går med dem. Det er godt gjort å få så mye levende og dramatisk stoff på bakgrunn av egen familiehistorie, og forfatteren klarer å skape betydning og allmenngjøre det som enkeltindivider og flere generasjoner i en familie opplever og som de formidler via brev over Atlanteren et par ganger i året. Innflettet i skildringene som veksler mellom Alberta-prærien i Canada og Romsdalen og handler om daglig strev for å klare seg, finnes en strålende jaktfortelling fra Amerika og fine og detaljerte skildringer av torske- og sildefiske på Mørkekysten. Romanen er nok litt bundet av det dokumentariske materialet slik at det meste blir på det jevne, og det å gjenskape levevilkår og tenkemåter for hundre år siden, lar seg dårlig gjøre gjennom detaljer, oppramsinger av vareslag, eller ved å benytte helt vanlig forståelse av hvordan det må ha vært den gang. I forhold til de virkelig gode romanene om norsk innvandring til Amerika blekner de forsøk som er gjort i nyere tid, men Hoem er en rutinert og dyktig forteller som makter å skape interesse for menneskene han følger på nært hold, både utvendig og i deres sjelekamper.

Jon Michelet var sjømann i sine unge år, og som radikal forfatter var han med på å fornye norsk kriminallitteratur på 1970-tallet. Mange år som redaktør av avisa *Klassekampen* gjorde at han for alvor kom igjen som forfatter et stykke utpå 2000-tallet, med et par krimbøker og en bok basert på egen erfaring som sjømann ("Havets velde"). Så har han toppet det hele med beretningen om «skogsmatrosen» Halvor Skramstad fra Østerdalen – langt borte fra sjøen – gjennom fem tykke bind i serien «En sjøens helt». *Brennende skip* fra 2016 er kanskje den beste av alle bøkene i serien, blant annet fordi den fremstår som et verdig og kraftfullt minnesmerke over de norske krigsseilerne. I "Brennende skip" er det intet mindre enn D-dagen, invasjonen i Normandie 6. juni 1944 som utgjør første skrekkszenario for Halvor som er om bord på en båt som frakter amerikanske soldater i land. Den andre hovedberetningen i romanen gjelder verdenshistoriens største sjøslag, Leyte-slaget mot japanerne ved Filippinene. Boka tilbyr historieundervisning på høyt nivå, men også spenning og krigens gru sett på nært hold. Michelets serie om krigsseilerne har solgt eventyrlig

bra, og lesernes så vel som kritikerens tilbakemeldinger har vært mer enn positive. Den vanskelige dokumentariske romanen krever enorm lesning og orientering i bakgrunnsstoff, før det så kombineres med romanforfatterens fremstillingsevne, med den frihet fiksjonen tross alt gir også til et overveldende kildemateriale.

Jeg hadde mine tvil til Ketil Bjørnstads gigantprosjekt, "Verden som var min", da det ble innledet med første bind i 2015 og handlet om 60-tallet. Det som forfatteren kaller «Historien om et liv. Historien om en tid» har til tross for eller kanskje også på grunn av sitt enorme omfang, begeistret leserne som har kastet seg over de to første bindene i hopetall. Pianisten, komponisten

og forfatteren skriver om formative ungdomsår gjennom de radikale 70-årene, der vi følger Ketil og verdensbegivenheter både i Norge og ellers år for år, gjennom nesten 800 sider. Det som kunne se ut som stormannsgalskap, har lyktes bedre enn det var mulig å tenke seg, og kanskje er denne måten å «skrive sitt liv» på, denne formen for virkelighetsbeskrivelse, ærligere og redeligere enn hos forfattere som bruker eget liv og mennesker rundt seg i romaner og dermed kan forsvare seg mot alle anklager ved å si at det er fiksjon de lager.

Med tre måneders mellomrom ga så *Karl Ove Knausgård* ut de to siste bindene i «Årstidskvartetten.» *Om våren* var tredje bind; *Om sommeren* avsluttet serien (første bind er kommet ut i USA; Knausgård har høy status også der). Vi har med to helt ulike bøker å gjøre; den første stramt komponert og kort til denne forfatteren å være; den andre lengre og litt utflytende blant annet fordi dagbok-materiale utgjør en stor del av teksten. Som alltid trekker Knausgård på eget liv, på familie og nære relasjoner, men uten de store krisene eller sammenbruddene, selv om de antydes. På sitt beste viser han sitt sanne mesterskap, men av og til må det gå litt galt når produktiviteten er så enormt høy.

Blant romanseriene skal til slutt nevnes *Anne B. Ragdes Alltid tilgivelse* som viderefører historien fra de tre romanene om folkene på Neshov (2004, 2005 og 2007), men som like gjerne kan være starten på en ny romanserie.

Virkelighetslitteratur

En eneste roman skal omtales under denne overskriften, nemlig *Vigdis Hjorths Arv og miljø*. Men denne romanen er muligens bare et enda djervere eksempel på å utnytte egne erfaringer, eget og familiens liv, slik at mange i forfatterens nærhet kjenner seg igjen og føler seg støtt. Det begynte ikke med Knausgård, slik noen kanskje tror, for selvfølgelig er benevnelsen «virkelighetslitteratur» nesten en umulighet siden all litteratur på intrikat vis tar utgangspunkt i de liv vi lever nå. Flere bøker med selvbiografiske trekk ble gitt ut i 2015, og noen av romanpersonene har stått fram og beklaget at forfatteren har utlevert dem. Til og med *Linn Ullmann* som hadde sagt at hun aldri ville bruke selvbiografisk materiale, gjorde det i *De urolige*, men det er vanskelig å se at hun støter noen unntatt kanskje moren. Men det handler nok ikke bare om å ha respekt for andre som kan bli rammet, levende mennesker i nærmiljøet, det handler ikke bare om å ha en etisk ryggmargsrefleks slik noen har sagt. Det handler om å komme seg ut over det selvbeskuende, selvopptatte og skape romanpersoner uten at dikteren og hans eller hennes jeg står i veien. Det handler kanskje om noe så enkelt som å omskrive noe fremfor å skrive om det samme. Hjorth har selvfølgelig omskrevet, men samtidig er det litt for mye – i alle fall for noen kritikere – som for tydelig viser til virkeligheten som er hennes familie og hennes eget liv til at fiksjonen godtas som bare oppdiktet. Det problematiske i "Arv og miljø" har nå i alle fall ikke holdt leserne vekk; boka har solgt i mange opplag, og har som nevnt fått en rekke priser – og kan få enda flere.

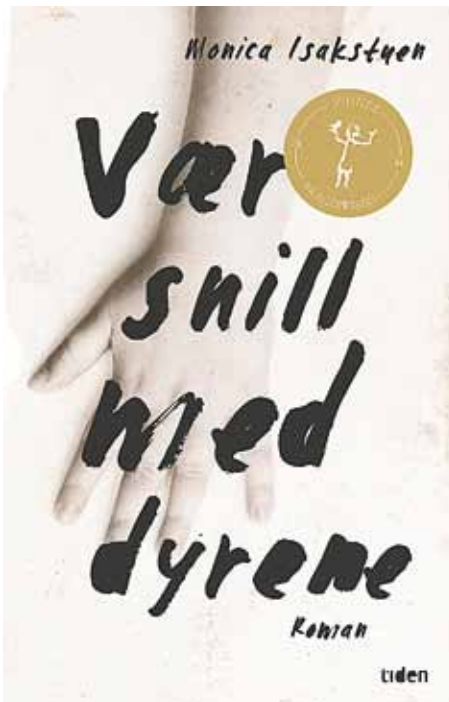
Hva handler romanen da om, bortsett fra «virkeligheten» som for lesere utenfor de litterære kretser i hovedstadsmiljøet i Oslo, neppe kan sies å bety noe? Langt på vei ser vi et familiedrama i flere akter utspille seg. Fortelleren Bergljot er en middelaldrende kvinne som arbeider med teater på mange plan, og hun har for mange år siden så godt som brutt helt med sin familie. Utgangspunktet for boka er farens begravelse, og et merkelig og omstridt arveoppgjør som er brukt til å manipulere de fire søsknene – i alle fall slik Bergljot ser det. Romanens personer utgjøres i all hovedsak av

familien i tre generasjoner, og i tillegg har vi en svært spesiell venninne som har fått altfor stor plass i teksten. Vi har utroskap, skilsmisse, elskere; en far som dør, en mor som tar overdose, og en datter (Bergljot) som etter lang tids psykoanalyse stiller opp med søsknene og familiens advokat i et arveoppgjør der hun endelig sier i klartekst det romanen har bygd opp til – at faren forgrep seg på henne da hun var 5-6 år. Teksten overlater til leseren om dette er sant (i Bergljots liv, ikke forfatterens!), eller om det inngår som et ekstremt virkemiddel i et familieoppgjør av ibsenske dimensjoner. Det er ikke tvil om at "Arv og miljø" er en velskrevet roman med fine litterære kvaliteter, men også med mye rusk og språk på tomgang som denne gang kanskje bare understreker det kaotiske i en plaget og utsatt fortellers liv. Boka er hausset opp mer enn godt her, for selv om det er en av Hjorths beste romaner – og i slekt med mange av dem når det gjelder den kvinnelige hovedpersonen – er det ingenting som løfter den opp til å bli en virkelig stor roman.

Vanlige romaner

I løpet av et år kommer det så mange romaner at det er uråd å få nevnt, enn si sagt noe om, mer enn noen få. Utvalget kan ikke annet enn bli nokså tilfeldig, selv om man leser det man rekker over, ser på mottakelsen og plukker ut det som synes å måtte være med. Det får så være. En roman som må omtales er i alle fall *Monika Isakstuen Vær snill med dyrene*, som altså fikk vår høy-

este pris i skjønnlitterær klasse, Brageprisen. Det er en lettlest, tilsynelatende enkel roman som i korte tekster – fra én linje til et par sider – og tematisk handler den om delt omsorg og ansvar for et barn etter skilsmisse. Det er mor til barnet som er jeg-forteller, og med en blanding av undersøkelse, argumentasjon, emosjonelt og poetisk språk skriver hun frem en plaget kvinnes sorg og fortvilelse over at hun kommer til kort overfor datteren Anna og slettes ikke kan leve opp sin egen mors krav. Med humor og ikke lite selvironi får Isakstuen oss til å skjønne at «Dette er ingen konkurranse. Men jeg vil vinne den», og at «lykkelig skilsmisse» neppe finnes for noen.

En annen prisvinnende roman er *Nina Lykkes Nei og atter nei* som ble tildelt Ungdommens kritikerpris. Det er en satirisk, morsom, tidvis overdrevent skildring av tomme liv i den øvre middelklasse, der det meste ikke kan annet enn gå i oppløsning. Verdt å lese er også romanene fra noen av våre pålitelige og skikkelige forfattere som sjelden får de største overskriftene: *Bror Hagemanns Syng meg vekk* og *Atle Næss' I himmelens tjeneste*. På det jevne, men på nivå med de romanene hun har skrevet før, er *Helene Uris Hålke*. Opplegget er kanskje for enkelt og velbrukt: På grunn av hælkeføret ute bestemmer et eldre ektepar seg for ikke å forlate leiligheten så lenge de risikerer lårbeinsbrudd. Det legger grunnlaget for et kammerspill i et ekteskap der kjærlighet blandes med infamt hat og ondskaperen lurer under overflaten. Langsomt avdekkes hva et liv sammen har dekket til, holdt skjult, i en roman som til tider også er spennende.

En svært vellykket roman med utgangspunkt i et dokumentarisk og biografisk materiale er *Selma Lønning Aarøs Hennes løgnaktige ytre*. Romanen begynner med å gjengi et brev Knut Hamsun skrev til Politikammeret i Kristiania (Oslo) og ba om beskyttelse mot «Fru Anna Munchs (Forfatterindens) Forfølgelser» og anmodet om at politiet burde begynne med få «hendes mentale Tilstand undersøgt». Saken gjelder en rekke anonyme brev, som det vel aldri er blitt helt klarlagt var skrevet av nevnte forfatterinne selv om Hamsun sørget for at en skriftekspert langt senere bekreftet hans mistanke. De anonyme brevene dukker først opp igjen sent i romanen, som langt på vei er en todelt biografi over en kvinnelig forfatter som ettertiden helt har glemt. Den ene delen av romanen er fortalt i tredje person og omhandler Anna Munchs liv i ulike faser, med hovedvekt på forholdet til Hamsun som både han og hun benekter noen gang ble «erotisk». Beretningen om Munchs liv alternerer med datteren Signes historie der hun ser tilbake på morens liv og sitt eget, helt opp til det øyeblikket like etter krigens slutt i 1945 da hun tar en overdose med piller og dør. "Hennes løgnaktige ytre" er blitt en levende historisk roman med et sterkt kunstnerportrett, stilt i skarpt relieff mot den geniale og umulige Hamsun som gir ut så vel "Mysterier" som "Pan" mens Anna Munch ser ut til å være besatt av ham. Lønning Aarø har også fanget inn tiden rundt forrige århundreskifte på ypperlig vis.

En roman til skal nevnes, både fordi den skildrer unge mennesker i kamp og oppbrudd og fordi den er en tradisjonell og realistisk skildring av livet i et smelteverksamfunn for ikke altfor lenge siden. Likevel: bygdelag med hørnesteinbedrifter av dette slaget var ofte sterkt klassedelte, og for unge gutter var det verket som ventet etter folkeskole og kanskje yrkesskole. *Åsmund Forfang* som debuterte med en science fiction-roman som 20-åring i 1972 har et mangfoldig forfatterskap bak seg, og romanen *Ikkje denne guten* bærer løftet i seg om en fortsettelse der vi kan se om skoleflinke Håkon med talent for boksing virkelig kan komme seg ut av det sporet tradisjon og vane og klassekjeller har klargjort for ham.

Novellesamlinger

Fiksjonsprosaens kortform – novellen – blir alltid hevdet å ha dårlige kår, i alle fall i forhold til romanen, og likevel har det stadig kommet til gode novelleforfattere i norsk litteratur. Få har hatt formen som sin eneste eller foretrukne sjanger, og det gjelder også de forfatterne som omtales her. Et unntak er selvsagt debutanten *Marie Aubert* som med samlingen *Kan jeg bli med deg hjem* har gitt ut sin første bok, og fått en strålende mottakelse. Det er nærmest tilværelsens uutholdelige letthet som beskrives i mange av novellene, der det skjer ting man skammer seg over, og likevel savner i ettertid. Språket er lett, direkte, spenstig, og de korte og presise tekstene får leseren til å reflektere og undres om novellene faktisk betyr noe mer eller annet det som faktisk står der.

Lekent og drømmende, med mengder av litterære referanser og kommentarer til den teksten vi leser, er samlingen til *Gunnhild Øyehaug, Draumeskrivar*. Tittelen spiller helt direkte mot middelalderballaden «Draumkvedet» som for norske lesere gir mange og opplagte assosiasjoner, men de fleste referansene er til moderne litteratur og film. Øyehaug's tekster kan virke lekende og lette, men de er også lærde og søkende. Forfatteren har etablert seg som en av våre fremste novellister, og hennes debutsamling, "Knutar" (2004) gis i 2017 ut i USA. I 2016 ga hun også ut essaysamlingen "Miniatyrlesingar".

Nikolaj Frobenius gir med *Alle mine demoner* ut sin første novellesamling, etter en lang rekke romaner og noen filmmanuskripter. De ni novellene i samlingen minner ikke så lite om flere av romanene i sine beskrivelser av kaos, galskap og vanvidd som plutselig og litt uventet slår gjennom det som synes å være normalt og trygt. Sånn sett er novellene helt typisk for en stor undergruppe av sjangeren, der nettopp øyeblikket hvor det glipper, der teppet rykkes bort under oss, der det farlige og truende dukker frem, står helt sentralt. Det er mye farlig og skremmende og mørkt i Frobenius' tekster, men det er bare mot mørket at lyset kan bli tydelig.

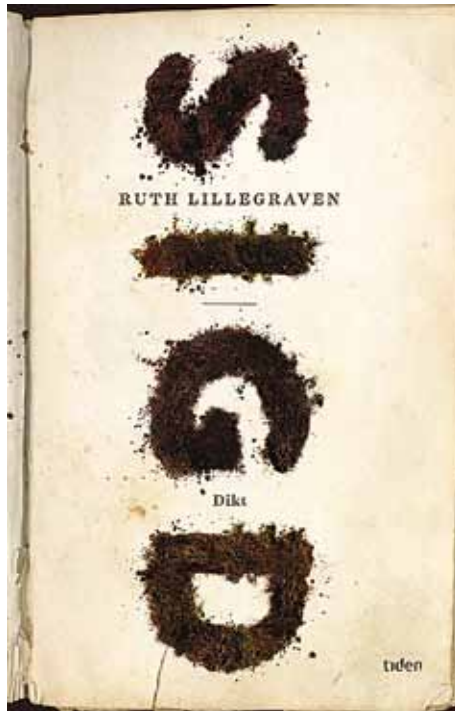
Novellene i *Karine Nyborgs Balladen om den usynlige hånd* er lekfulle og ikke så lite postmoderne i en tid hvor det er helt gått av moten. Forfatteren er professor i økonomi, og noen figurer og modeller er det blitt plass for i novellene, mens hun er på det beste der hun forlater det rasjonelle og lar det overnaturlige og uforklarlige slå inn i hverdagslivet til folk. Det skjer i tittel-novellen, som er samlingens beste.

Novellesamlingene som omtales her holder et jevnt og høyt litterært nivå, og *Frode Grytten's Menn som ingen treng* er minst på nivå med alle de andre. Her møter vi menn på randen av sammenbrudd, menn på vei ut av ekteskap, menn på kanten av stupet, menn som driver med lyssky virksomhet – kort sagt: mislykkede, fortvilte, ensomme menn som taper i alle livets sammenhenger, selv om en viss trøst slår inn i noen av tekstene. Det hele er poetisk og det er elegant strukturert, men det hender at noen noveller blir for lange uten å ha mer å si.

Lyrisk diktning

Så er det likevel slik at et knippe dikt kan skjule en hel roman, fortelle en dramatisk historie, avsløre skjulte sammenhenger ved alltid å gå omveier og sørge for at diktet sier en ting og betyr langt mer og kanskje noe helt annet. Det er merkelig at ikke noen av novellesamlingene som er omtalt ovenfor eller minst én av diktsamlingene vi nå kommer til, ikke har blitt nominert eller fått priser. Flere av diktsamlingene fremstår for denne leseren som rikere, dypere og mer vesentlige enn de fleste romanene fra dette året. Sammenligningen er vanskelig, men det er likevel grunn til å fremheve *Helge Torvunds* diktsamling *Det brenner* som en av toppene i norsk litteratur i 2016. Inspirert av Pablo Neruda skriver han et bidrag til Den store sangen. Modig og dristig, variert og søkende, vandrer en poet med døden som følge og skriver dikt som griper tak i det meste og forstår at alt brenner slik at det gir liv, men også slik at det brenner ned. Torvund har nå helt klart skrevet seg inn i rekken av våre største poeter, fra Wergeland til Stein Mehren.

Det har kanskje ikke *Ruth Lillegraven* med sin fjerde diktsamling, *Sigd* – som i motsetning til Torvunds bok faktisk forteller en historie som kunne ha vært en roman. Gjennom diktene i samlingen fortelles en historie om slit og savn, om levd liv, om drømmer som går i knas, men også om det å holde ut og føre slekten videre. Bakgrunnen er et vestnorsk kystlandskap på 1800-tallet, og slik får vi et vakert, poetisk og – tross alt – positivt bidrag til slitets historie i vårt folk. Utgangspunktet finnes i det nære og det som er smått, men til slutt er det de store og endelige spørsmål som stiger frem fra diktene. Så enkelt og så bestemt som dette kan det gjøres i diktet «Mor og far»:

mor mi
er smeltesol
og smørblom

far er gamalgran
og sveveørn

svingar sigd og
hesjar høy

sliper ljå og
vender jord

dette må du gjere
dette må du vere
seier han

berre slik
kan berg og båre
og fjell og fjøre
framleis vere
vårt

framleis vere
du og eg

Boka fikk Nynorsk Litteraturpris 2016, men hadde fortjent enda mer.

Det er selvfølgelig ikke slik som noen tror, at nynorsk særlig egner seg til lyrisk diktning, men det er påfallende at fire av sju diktsamlinger jeg har plukket ut, nettopp er på nynorsk. I tillegg til Torvund og Lillegraven gjelder det *Kjartan Hatløys Den kvite veggen. Stemningar frå Salbu og Jon Fosses Poesiar etter Henrik Wergeland*. Hatløys tolvte diktsamling er nettopp stemninger fra hjemstedet, fra huset han bor i, fra naturen, fremstilt i prosadikt som er lette å tilegne seg. Jon Fosse sier selv at diktene i årets bok er fremkommet som et resultat av at han bor i Statens æresbolig, Grotten, der Henrik Wergeland i sin tid bodde. Så har Fosse lest mer Wergeland enn han hadde gjort før, og dikter så mot og med sin store forgjenger, ofte slik at de som kjenner Wergelands dikt ser hvor sitater og lån er brukt, eller skjønner hvordan Fosse henspiller på dikt av Wergeland. Det blir ikke stor poesi av slikt, men mild og hyggelig lesning.

La meg da gjøre oppmerksom på tre andre diktsamlinger det er verdt å se nærmere på og som bidrar til et jevnt godt lyrikk-år: *Gro Dahles Søster*, *Tone Hødnebøys Nytte og utførte gjerninger*, og den unge debutanten *Ingvild Lothes Hvorfor er jeg så trist når jeg er så søt*. Det er neppe slik en litteraturteoretiker hevdet en gang for lenge siden at «poesien er i stand til å redde oss», men den blir uansett altfor ofte oversett til fordel for prosalitteraturen.

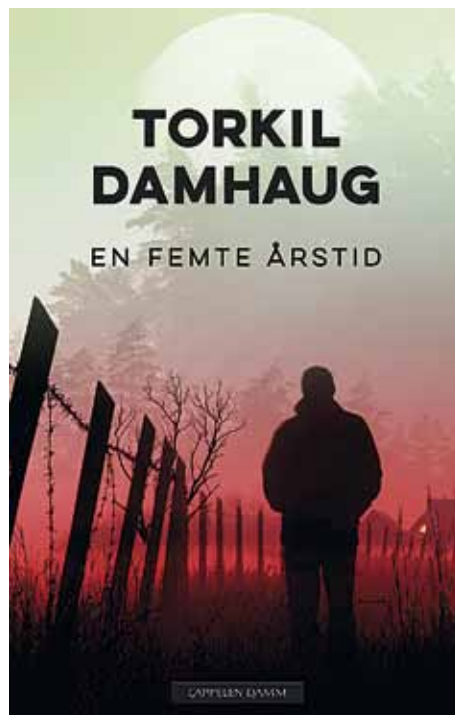
Krimlitteratur

Når det gjelder norsk krim i 2016 har jeg ved en tidligere anledning stilt spørsmålet om «Gullalderen» er over; blant annet fordi nivået ikke var altfor imponerende på de til sammen 37 krimbøkene som kom ut på vanlige forlag. I 22 av bøkene opptrer velkjente etterforskere, om de nå er politietterforskere, advokater, privatdetektiver, journalister, eller helt ufrivillig blir dratt inn i skumle og mørke saker. Knappt en fjerdedel av bøkene er skrevet av kvinner, og debutantene er relativt få – i alle fall i forhold til at 28 av bøkene er skrevet av forfattere med opp til 20 bøker bak seg og en fartstid på så mye som 40 år. Rivertonjuryen, ledet av undertegnede, fant fram til fem bøker som ble nominert til prisen for beste kriminallitterære arbeid i 2016. Det gjaldt *Unni Lindells Jeg vet hvor du bor* hvor hun viser sin evne til å skildre hverdagsmennesker som faller utenfor. Mange skjebner flettes inn i hverandre og driver handlingen fremover – før alt til sist viser seg å være helt annerledes.

Nominert ble også *Chris Tvedts Den som forvolder en annens død* der vi blant annet opplever et drama i rettsalen med en advokat som må løse sitt moralske dilemma når han skal forsvare en mann som ikke burde være på fri-fot. Spenning på et helt annet plan, med etterforskeren til stede nærmest bare som samtalepartner, finner vi i *Karin Fossums Hviskeren*.

Der andre krimromaner er handlingsdrevet og fulle av groteske detaljer, går Fossum motsatt vei og vender blikket innover i menneskesinnet. På mesterlig – og kjent vis – formidler hun den tragedien drap er for alle involverte.

De tre forfatterne ovenfor har alle mottatt Rivertonprisen tidligere, Fossum til og med to ganger. Det har derimot ikke *Bjørn Olav Nordahl* som ble nominert med *Dødvinkel* som er hans tredje roman om Bjørnar Nergård og Magdalena Mellomstrand, gravejournalister i finansavisen med det noe illevarslende navnet DØ. Den femte nominerte kriminalromanen, *Torkil Damhaugs En femte årstid* førte til at forfatteren fikk Rivertonprisen for andre gang, og utvilsomt for en kriminalroman

som løfter seg høyt over det meste som skrives år om annet, både når det gjelder historiefortelling og psykologisk innsikt.

"En femte årstid" har ekstreme kriminallitterære kvaliteter. Det er en kriminalroman som meget vel kunne ha vært en sterk roman om ungdoms oppvekst og farligheter, om skiftende og vanskelige samlivsformer, om løgn og forstillelse og bedrag, om galskap i høyeste potens, om maktkamp og urett og overgrep på mange nivåer, om hevn utporsjonert over lang tid. Men siden det er en klar overvekt på drapssaker, etterforskning og oppklaring har vi utvilsomt med en kriminalroman å gjøre. Vi har endatil en kriminalroman som oppfyller alle krav om usikkerhet, trusler, frykt, spenning, mord, galskap – og en fortids-historie som er overlevert på ulikt vis til etterkommerne. Vi får også innblikk i politiarbeid og intriger på høyt hold i politiet når en større last med narkotika skal følges helt til mottakerne i Norge. I tillegg: en stor korrupsjonssak i Økokrim som forblir uforløst; scener fra en rettsal der en fullstendig gal mann frikjennes, mens grusomheter han har begått tidligere planlegges gjentatt.

Vi er i bygda Hammerdal, med den nedlagte takpappfabrikken der det skjedde en dødsulykke i 1978, den dagen finalen i VM i fotball ble spilt i Argentina. Flere av de ungdommene som nå bruker de nedlagte fabrikklokalene til møtested, er i slektskap med dem som styrte eller arbeidet der i 1978. Ann, Helene, Victor og Nicolai prøver ut ting de skulle holdt seg unna, og det ser ut som det at de stenger en annen ungdom, kalt «Streifern», inne i fabrikkens, er det som utløser det meste av det som følger av død og ulykke og frykt og faenskap. Først mot slutten skjønner vi at bare deler av alt det forferdelige som tildrar seg kan knyttes til det at «Streifern» er sønn av Frank Nitter – et monster med vrangforestillinger så bisarre og brutale at det gufser kalt.

To av ungdommene blir fort funnet døde, og alle spor går i samme retning. Ann er forsvunnet, men her går sporene i ulike retninger fordi det underveis kan synes å ha med narkotransportens bakmenn å gjøre, mens vi senere får noe som – i alle fall tilsynelatende – er en annen forklaring. Ann er sterkt forslått og hjerneskadet, og vi følger henne gjennom ni måneders tid før hun i det minste er på beina igjen.

Noen få kapitler beskriver hendelsene i 1978, mens resten av boka er kronologisk bygd opp fra november 2015 til desember året etter. Innskutt mellom den fortløpende kriminalfortelling har vi så tekster under overskriften «Jeg er Ann» – merket med tall som angir når de er skrevet og i sum dekker en lang periode av Anns vei tilbake til livet. Det er en strategi for å fortelle og formidle som i seg selv bidrar til mystifikasjon og spenning.

THERESE ERIKSSON

ESSÄISTIKEN PÅ FRAMMARSCH

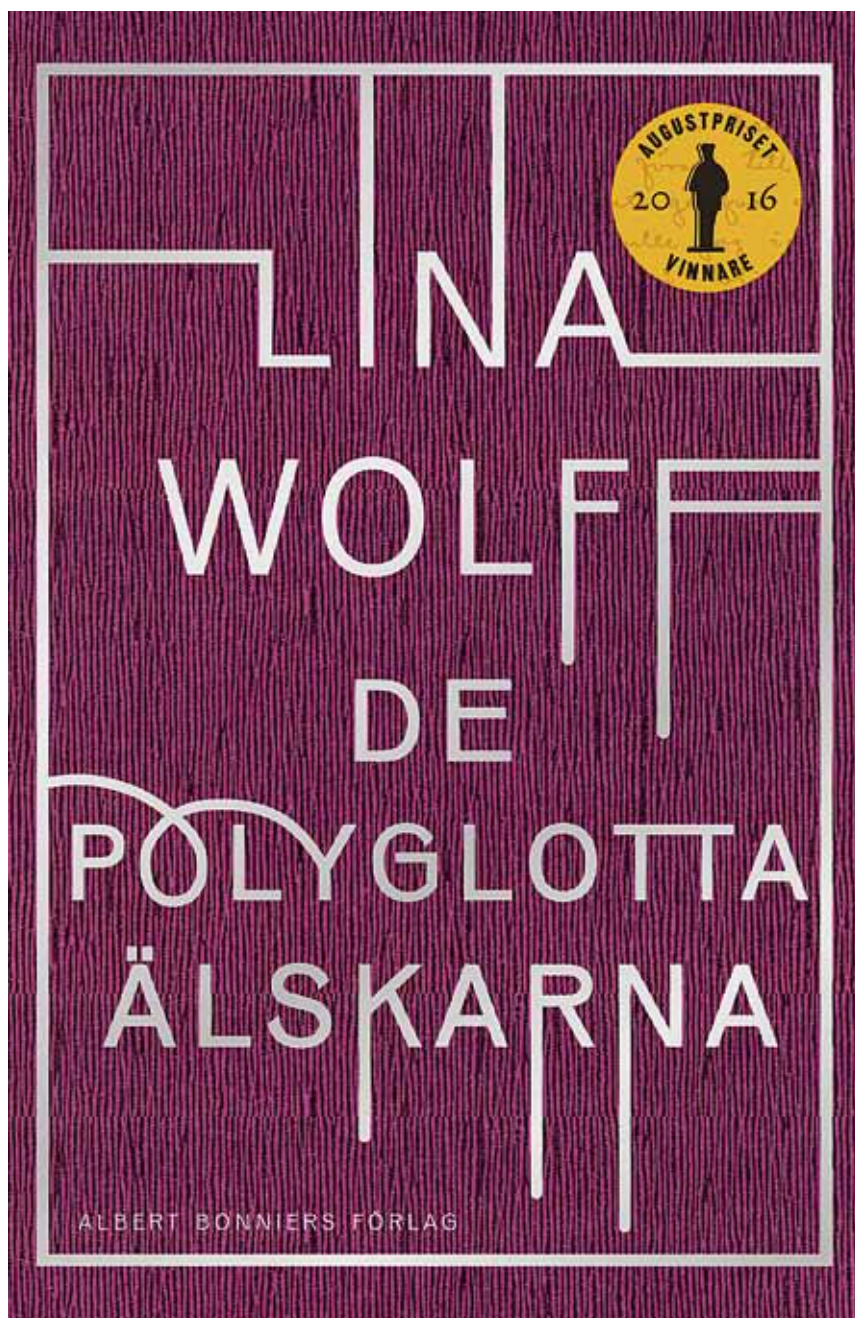
Den svenska litteraturen 2016

”Jag är trettiosex år gammal och söker en öm, men inte alltför öm, man” – så lyder den kortfattade annonsen Ellinor lägger ut på en dejtingsajt. Kort därefter får hon svar av den överviktiga, excentriska och våldsamma litteraturkritikern Calisto och genom deras första möte öppnar sig en romanvärld av språkförbistringar, passioner, destruktiva familjer och brända bokmanus. Lina Wolffs tredje bok, romanen *De polyglotta älskarna*, är både en svidande uppgörelse med manliga författares kvinnskildringar, om maktrelationer mellan könen och en berättelse om de friheter och svårigheter språkets och litteraturens mångstämmiga karaktär ger upphov till.

År 2016 var det framförallt Lina Wolff som kopplade ett säkert grepp om såväl den svenska kritikerkåren som landets jurys för litterära priser; ”De polyglotta älskarna” fick närmast unisont hyllande recensioner och belönades med både *Svenska Dagbladets* litteraturpris och Augustpriset. Slutklämmen ur Augustjuryns motivering lyder som följer: ”Allra mest handlar det om det mångspråkiga, det polyglotta som en förutsättning för den mänskliga existensen.” Så, vad kan passa bättre än att inleda en exposé över det svenska litteraturåret 2016 än med en roman som inte bara var en av de mest framgångsrika, utan som också sätter litteraturen och vårt behov av språklig mångfald i centrum? Lina Wolffs ”De polyglotta älskarna” är en språngbräda in i 2016 års litterära blandskog.

Variationsrikedomen i skönlitteraturen handlar inte bara om teman och språklig pluralism, utan också om hur olika genrer lever och frodas – eller inte gör det. En till förmån för prosan och lyriken ofta förbisedd genre i svensk litteratur är essäistiken. Romanens hälsostatus är under ständig uppsikt; tempen tas, blodtryck mäts och vikten kontrolleras. Lyriken å sin sida verkar leva vidare på trots mot det dödshot som den alltid anses verka under. Långt mycket mindre uppmärksamhet ägnas åt essäns värden och ämnesomsättning. Det kan tyckas naturligt eftersom essäistiken är en avgjort mer perifer genre, men då glömmer man bort att en hälsokontroll av essän samtidigt är ett sätt att checka av själva tänkandets aktuella vitalitet. Det är i essäistiken som idéer prövas och samband iakttas – åtminstone i idealfallet. Så, hur mår den svenska essäistiken?

Ett sätt att ta reda på det kan vara att titta närmare på Samfundet De Nios litterära kalender, den bok som ges ut årligen med ambitionen att publicera just essäer i skilda riktningar. 2016 års upplaga utgör inget undantag från den föresatsen, med sin samling disparata texter av varierande litterär kvalitet.

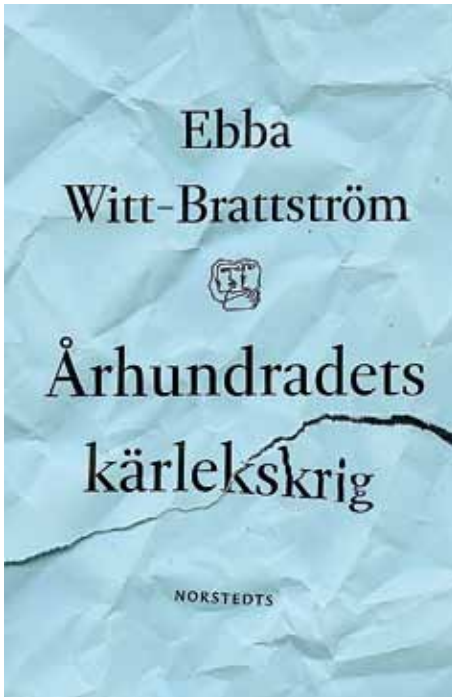
Utgår man från De Nios kalender kan man lätt få uppfattningen att svensk essäistik alltså dras med akademisk korrekthet på bekostnad av den språkliga spänst på gränsen mellan sakprosa och skönlitteratur som är essäistikens själva signum. Sverige och svenskan är måhända ett ohjälpligt för litet land och språkområde för att generera den typ av essästjärnor som återfinns i den anglosaxiska världen, men om man höjer blicken från De Nios kalender kan man ändå skönja tydliga tendenser till en ny, mer vitaliserad svensk essäkonst.

Ett givet exempel är en annan Augustprisvinnare, nämligen *Nina Burton* och hennes bok *Gutenberggalaxens nova. En essäberättelse om Erasmus av Rotterdam, humanismen och 1500-talets medierevolution*. Burton belönades inte bara för sin historiskt och ämnesmässigt initierade skildring av den aktuella tidens medierevolution – boktryckarkonsten – utan också för sitt livfulla språk. I recensioner beskrevs "Gutenberggalaxens nova" som ett lysande exempel på essäkonst när den är som bäst. Burton var dock inte ensam essäist om att få god kritik under 2016, flera andra verk i genren gjorde sig påmind på ett sätt som möjligen indikerar att essäistiken i Sverige har ett uppsving. Bland de övriga nominerade till Augustpriset i fackboksklassen märks såväl *Elisabeth Åsbrinks 1947* som *Ulf Karl Olov Nilssons Glömskans bibliotek. En essä om demens, vasinne och litteratur*. Nämnas bör också *Nina Björks* idébiografi över Rosa Luxemburg, *Drömmen om det röda*, där författaren slår följe med en tänkare som hon både känner igen sig i och stundtals vill ta spjårn emot. Politisk är även *Helena Granströms* civilisationskritiska *Det som en gång var*. Hennes ärende är enkelt: Vi är beroende av naturen. Det har vi i vår teknik- och vetenskapsvurmande kultur glömt bort. Nu står vi på tröskeln till att ödelägga den natur allt mänskligt liv är beroende av. Vad gör vi åt det? "Det som en gång var" är ett civilisationskritiskt projekt, där Granströms långessä kompletteras av svartvita fotografier av hotade naturliga miljöer i Sverige, signerade naturfotografen Marcus Elmerstad.

För sin bok *Att flyga*, en faktsäckad essä om olika aspekter av flyget och människans förhållande till att färdas i plåtmaskiner högt uppe i luften, fick *Maria Küchen* ett varmt mottagande. Besläktad med Küchens vilja att förena det existentiella med det vetenskapliga, är *Per Molanders* långessä *Allt är vågor*, i vilken han med utgångspunkt i Virginia Woolfs roman ”Vågorna” (1931) binder samman det tidiga 1900-talets romanexperiment med den moderna fysikens problemställningar. Och att essän är en litterär hybridform som också spränger sig in i skönlitteraturen visade *Kristoffer Leandoer* i sin roman *De försvunna böckernas bibliotek*, med dess fjorton berättelser om försvunna, hemliga eller påhittade böcker.

Skönlitterära författares essästik handlar inte sällan om författandets villkor och väsen, det vill säga om hur och vad det är att vara verksam som författare; att ha skrivandet som arbete. Detta nagelfars av *Karolina Ramqvist* i essän *Det är natten*. Med trådar till Virginia Woolf, Marguerite Duras och Bodil Malmsten ansluter sig *Karolina Ramqvist* till en tradition av kvinnor som skriver om att vara skrivande kvinnor. Att välja skrivandet. Trots att omvärlden, både i form av allmänna förväntningar och faktiska personer, vill tala om för en att det finns en annan, bättre roll för en kvinna än att uppgå i sitt eget skapande. Så samtalar *Ramqvists* essä i någon mening – i det att den handlar om kön, makt och skapandets villkor – med *Lina Wolffs* ”De polyglotta älskarna”.

* * *

Kön, makt och litterärt skapande var också ämnena för det som tvevelsutän var den största skvalersnackisen under litteraturåret 2016: den offentliga sammandrabbningen mellan de tidigare makarna *Ebba Witt-Brattström* och *Horace Engdahl*. Deras skilsmässa vore förstås inte mycket att orda om i en text som denna, vore det inte för att de med kort mellanrum utkom med varsin bok under 2016; två böcker vilka såväl kritiker som allmänheten hade svårt att skilja från deras privatliv. Professorn, litteraturforskaren och landsfeministen *Witt-Brattström* gjorde skönlitterär debut under 2016 med den

lyriska punktromanen *Århundradets kärlekskrig*, en bok om hur kärlek vänds till kamp och som inte bara står i dialog med Märta Tikkanens klassiker "Århundradets kärlekssaga" utan också beskrivs som en "strindbergsk dödsdans i vår tid". Medan Ebba Witt-Brattström var ovanligt generös med att dela med sig av sin syn på skilsmässan i intervjuer, höll akademiledamoten Horace Engdahl konsekvent låg profil. Att läsa hans *Den sista grisen* som ett osannolikt vältajmat svar på ex-hustruns "Århundradets kärlekskrig" blir därför närmast konspirationsteoretiskt. "Den sista grisen" är heller inte dialogisk eller kommunikativ till sin form, den har aforismens höga sanningsanspråk som sitt uttrycks sätt; den postulerar. Men, det kan konstateras att Engdahl i sin bok tydligare än någonsin tidigare väljer att raljera över feminismen och att lägga sitt fokus på relationen mellan könen, med sina påståenden om att jämställdhet bygger på myter, att mannen inte får komma till tals i dagens samhälle och att kvinnor som önskar roligare sex egentligen inte vill ha sex alls. "Århundradets kärlekskrig" och "Den sista grisen" utgjorde precis det sprängstoff som tacksamt fyller pressens spalter.

I en tid då autofiktionen ständigt gör sig påmind är det förstås extra knepigt att skilja liv från dikt och det självbiografiska berättandet från det helt fiktiva. Och om Witt-Brattströms och Engdahls respektive böcker främst bör läsas som fiktiv skildring respektive tankebok – och alls inte biografiska verk – fanns det under 2016 givetvis författare som utkom med skönlitterära skildringar som mer öppet utgick från personliga erfarenheter.

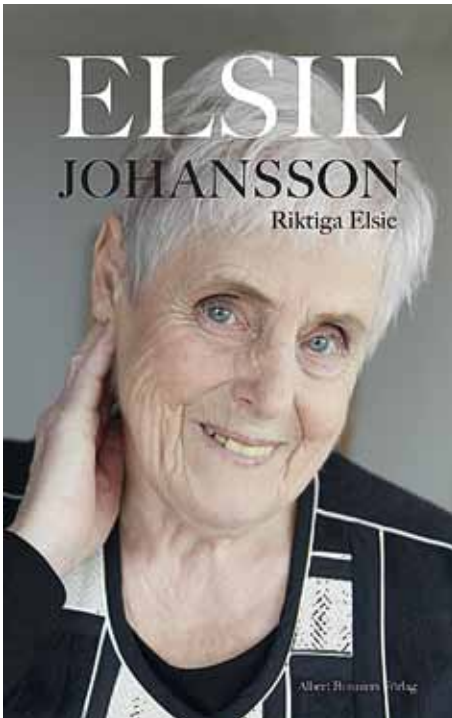
Omöjlig att förbise i sammanhanget är förstås den tredje volymen dagböcker ur *Lars Noréns* hand – *En dramatikers dagbok. 2013-2015*, vilken intressant nog nominerades till Augustpriset i den skönlitterära klassen. Det är vit bjässe till bok, med samma bibeltunna sidor och täta textmassa som förut, lika opaginerad som någonsin tidigare; som ville Norén undvika att vi tar exakta mått på hur mycket text han sköljer över oss. Eller försvåra orienteringen i jakten på det saftiga skvallret. Det är inte svårt att frammana bilden av lätt ängsliga, svettiga medborgare i riket Kultursverige, som bläddrar fram och åter i jakt på sitt eget namn. Vilka ska bilan falla över den här gången? Att Noréns dagböcker har ett högt skvallervärde för en liten krets människor kan nog ingen förneka, men bland detaljerade skildringar av vardagsgöromål finns också en stilistisk klarhet och ett verk som Augustjuryn menade "inbjuder till självreflektion och samtidskritik och går långt bortom sin upphovsman".

Eftersom han bor och verkar här i landet, och eftersom Sverige tycks betrakta *Karl Ove Knausgård* som vår lika mycket som Norges, bör det också föras till protokollet att författaren under 2016 utkom med de två första av sina fyra årstidsböcker: *Om hösten* och *Om vintern*. Det är encyklopediska, personligt hållna verk som innehåller betraktelser över till synes slumpmässigt valda och vitt skilda ämnen – från ensamhet till toalettstolar. Dedikationen i "Om

hösten” är ”Brev till en ofödd dotter”, vilket i vinterbokens januari skiftar till ”en nyfödd dotter”, och Knausgård skriver sin bok med utgångspunkt i det nära och lilla – stora! – familjelivet.

Ensamheten sätts under lupp också i *Agneta Klingspors Går det åt helvete ska jag ändå dö*, en syskonbok till ”Går det åt helvete är jag ändå född” som kom ut tio år tidigare, och en skildring av vad det kan vara att vara 60+-kvinna som förbereder sig för åldrandet och döden, skriven med Klingspors omisskännligt brutala rivjärnsestetik. I intensivt täta prosastycken rasar omväxlande ett jag och en ”fru M” över livets orättvisor; må det vara förlusten av ett par bröst som står rakt ut utan behå eller krigsfasor som slukar människoliv. I Agneta Klingspors text heter vapnen: humor och glömska. Ska man rusta sig för ålderdom och död kan man inte vara en lallande idiot. Man måste vara smart, beredd. Glömskan är ofrivillig men, eftersom den ändå finner sig utan att be om lov, också användbar: ”Allt det hemska som sker varje sekund kan man inte tänka på, man glömmer sekund efter sekund, utan glömska vore man tokig.”

2016 var också året då *Elsie Johansson*, ständigt folkkär och som också skrivit mycket om kvinnans åldrande, utkom med sin efterlängtade självbiografi *Riktiga Elsie* – minnen snarare än glömska med andra ord.

Ett mycket varmt mottagande fick också *Alex Schulman*, som dittills behandlats hyfsat styvmoderligt av kritikerkåren, för sin bok *Glöm mig*, en djupt personlig och berörande berättelse. Trettio år av tystnad, tre decennier med en mors alkoholmissbruk och ingen som tagit upp ämnet, knappt ens vidrört det. En make och tre söner som lär sig att parera, dölja och underlätta ett omfattande, pågående missbruk. Schulman beskriver med tydlighet alla de fasor som finns med att vara ett litet, halvstort och vuxet barn till en alkoholist. Modern som upphör att vara förälder, sonen som liksom inte längre

finns i hennes blick. ”Glöm mig” är berättelsen om hur bröderna Schulman till slut valde att konfrontera sin mamma angående hennes alkoholmissbruk, en konfrontation från vilken han sedan flyttar sig bakåt i tiden; gräver bland barndomsminnena.

* * *

Som de flesta litteraturår plägar vara, var också 2016 ett spretigt sådant. Uppväxtskildringen är dock förstås evigt återkommande, och vid sidan av de öppet biografiska berättelserna, som Schulmans, kom också ett gäng mer utpräglat fiktiva sådana under året.

”Vi är en ljus familj”, upprepar mamman i *Linda Boström Knausgårds* andra roman *Välkommen till Amerika*. Bilden av den ljusa familjen hålls upp som en amulett mot mörkret som hotar att tränga in från alla håll och kanter. När den alkoholiserade och deprimerade pappan, som också efter skilsmässan plågat dem med både uppriktig desperation och utstuderade grymheter, dör i sin ensamhet är det en lättnad – men inget skydd mot mörkret. Ordningen är rubbad, den motpol som svetsat flickan, brodern och mamman samman är borta. De är som schackpjäser som inte vet vart de ska gå, när ingen kung att göra matt längre finns på spelplanen. Flickan svarar med att gå in i tystnaden; under lång tid upphör hon helt att tala. Boström Knausgårds roman är en tät och omskakande skildring av den destruktivitet som drabbar en familj som förnekar mörkret som omger dem.

Mörkt och hårt är det också bitvis i *Eija Hetekivi Olssons* uppföljare till debuten ”Ingenbarnsland” från 2012 – *Miira*. Miira är tillbaka, hon som växte upp i fattiga förorten Gårdsten i Göteborg under 80-talet, tvingades gå i finska hemspråksklassen och ha svenska som andraspråk. När nya, fristående romanen tar sin början har hon slutat högstadiet, kan lämna Gårdsten och hemspråksundervisningen och allt det gamla bakom sig och rikta in sig på nya mål; naturvetenskaplig linje på gymnasiet, bli hjärnkirurg. Och inleda ett förhållande med bildläraren Jan, som hon är så kåtkär i att hon knappt kan stå på benen. Allting blir inte som man tänkt sig. ”Miira” är en roman om en ung kvinna ur den fattiga, finska arbetarklassen i ett sjavigt, nedbränt och halvkriminellt förortsområde som drömmer om att bli läkare, vuxen och fri – och som stöter på motgång efter motgång. Men hon besitter också en okuvlig styrka, som drar henne mot ljuset. Att Eija Hetekivi Olsson med sina två romaner om Miira inmutat ett nytt område i den svenska arbetarlitteraturen, står nu bortom allt tvivel.

En familjeskildring, snarare än en uppväxtdito, är *Caterina Pascual Söderbaums* postumt utgivna *Den skeva platsen*, vilken belönades med Sveriges Radios romanpris. Romanen, som författaren arbetade med i tio

år, handlar om hur hennes mor som ung förälskar sig i en spansk militär och fascist, mannen som skulle komma att bli författarens pappa. ”Den skeva platsen” beskrivs som en samtidigt sorglig och vacker roman, om hur ondska uppstår och sorg ärvs.

Litteratursverige förlorade en rad berömdheter under 2016, däribland Göran Palm, Bo Strömstedt och Gunnel Vallquist. Och vid sidan av Pascual Söderbaums roman kan ytterligare två postuma verk nämnas; *Lars Gustafssons Etyder för en skrivmaskin* och *Bodil Malmstens Samlade dikter*. Det vilar alltid något särskilt över de postumt utgivna verken; en visshet om sådant som oåterkallegligt är förbi. Lars Gustafsson – inte sällan beskriven som en av få

svenskar av en europeisk intellektuells snitt – dog i april 2016.

Och ja, döden är närvarande i ”Etyder för en gammal skrivmaskin”. Som en antydning på flera tidsplan samtidigt; före och efteråt. Föremålen, tingen, blir det som förankrar oss i den här tillvaron, den där i natten ”man ett ögonblick kan ana / hur det vore / att inte alls vara den man är. /Och inte heller någon annan”. Föremålen är minnen och sänken, ett slags konkret motstånd mot existensens upplevda tyngdlöshet, och samtidigt ett taskigt substitut för vår egentliga längtan.

Också Bodil Malmsten fattas oss, och det råder ingen tjock volym bot på. Men, hennes poesi går – till skillnad från livet – att samla, sammanfatta och omfatta. ”Samlade dikter” rymmer 40 års lyrisk verksamhet, från debutverket ”Dvärgen Gustaf” (1977) till sista boken ”Det här är hjärtat” som kom 2015. 493 sidor blir det, åtta diktsamlingar och fyra fristående dikter, däribland den fantastiska nekrologversen ”Ett bloss för moster Lillie”, som citerades flitigt i runorna.

Som ett underliggande hot är döden närvarande också i *Birgitta Lillpers Anteckningar om hö*, där diktjagets cancersjukdom blir ett slags utgångspunkt för lyrik om sorg och ensamhet. Lillpers diktsamling blev, tillsammans med *Ann Jäderlunds djupa kärlek ingen. Dikter 1992-2015*, nominerad till

Nordiska rådets litteraturpris och det måste sägas vara ett gott lyrikår när två av de främsta diktarna utkommer med nya verk. Jäderlunds diktbok, som inte är en samlingsvolym utan snarare tycks ha vuxit fram vid sidan om under mer än två decennier, nominerades också till Augustpriset. Vid sidan av dessa två starkt lysande stjärnor på den svenska lyrikhimlen, utkom *Khashayar Naderehvandi* med sin andra diktsamling, *Allting glittrar och ingenting tar slut*, medan *Johan Jönsson* fullbordade sin lyriska triptyk med ytterligare en tegelsten, *dit. dit. hään* – en diktsamling som med besked befäste hans plats bland förnyarna av svensk arbetarlitteratur. Skildringar av klass och utanförskapets olika skepnader, är av hävd ständigt återkommande i svensk litteratur, så också under 2016.

* * *

Jönköping sommaren 1948. De värsta raskravallerna i svensk historia – de så kallade ”tattarkravallerna” – äger rum. Hetsjakten på resande innebär bland annat att beväpnade män stormar in i människors hem, misshandlar dem, och – i förlängningen – driver dem därifrån. Press och myndigheter ställer sig på mobbens sida, *Smålands Folkblad* publicerar till och med en hyllningsdikt till deras ära. Händelserna är fortfarande relativt okända i Sverige, men har de senaste åren fått mer uppmärksamhet genom forskning, dokumentärer och reportage. Kravallerna finns också skildrade i skönlitteraturen, som i Majgull Axelssons roman ”Jag heter inte Miriam” (2014). I *Thom Lundbergs* debutroman *För vad sorg och smärta*, belönad med *Borås Tidnings* debutantpris, utgör raskravallerna i Jönköping både startskott och obearbetat trauma för berättelsen om familjen Klosterman. Thom Lundberg, född 1978, växte upp bland romanifolk utanför Kristianstad och skriver därmed sin roman om resandefolkets historia i Sverige med sitt eget ursprung som bottenplatta. En uttalad ambition är att bidra med de berättelser – resandefolkets – som inte blev inskrivna i litteraturhistorien när de borde ha blivit det, nämligen när de klassiska, svenska arbetarförfattarna skrev om dittills förbisedda grupper i samhället.

Vem bryr sig om en död arbetare? Det är den bultande frågan i *Anneli Jordahls* roman *Som hundarna i Lafayette Park*. Jeanettes man Boris slukades av lågorna på sin arbetsplats, han brann upp. Arbetsplatsolycka. Ingen utredning, ingen rättsprocess, inget skadestånd och framför allt: ingen ursäkt. Med sin förtvivlan och sin vrede börjar änkan att samla på sig tidningsklipp om döda arbetare, i denna roman som är sorgesång och kampsång i ett. Klasserfarenheten skymtar också mellan raderna i *Therese Bohmans* Augustnominerade *Aftonland*, där huvudpersonen och konstprofessorn Karolina Andersson brottas med såväl den akademiska världen som med sin ofrivilliga ensamhet.

Ensamheten och benägenheten att fylla tomrummen med vad som helst – relationer, pryglar – nagelfars också i *Lyra Ekström Lindbäcks* (numera Lyra Koli) roman *I tiden*. Romanen handlar om en 30-årskrisande man som arbetar som modeskribent för ett kreddigt magasin i Stockholm, och som ägnar en stor del av sin tid åt den rätta garderoben, det rätta kaffet, de rätta festerna – och att mäta andra människor efter samma mått. Ett utnött ämne, men det finns en djärvhet i Lyra Ekström Lindbäcks romaner, som på en gång ger dem skärpa och ligger dem lite i fatet. Det handlar om hur hon kliver rakt in i samtiden, i ett absolut här och nu, i fullständig avsaknad av den distanserade blick som tidens tand ger.

Om Jordahl, Bohman och Ekström Lindbäck på sina sinsemellan skilda vis uppehåller sig i en tämligen igenkännbar och realistisk samtid, gör *Åsa Ericssdotter* något annat i sin sjunde bok, *Epidemin*. Ericssdotters roman är ett tydligt avsteg i författarskapet men däremot del av något som är en stark tendens i samtidslitteraturen – den i tid näraliggande dystopin. Vi befinner oss i Sverige, i en inte särskilt avlägsen framtid, och vid regeringsmakten sitter den charmige uppkomlingen Johan Svärd – statsminister och partiledare för enfrågepartiet Hälso-partiet som kammat hem en osannolik valseger. Sverige ska bli ett hälsosamt land och medborgarna ska bli smala igen. I den på ytan välmenande ideologi som säger sig vilja den enskilda människans och nationens bästa bor det som inom kort utvecklas till fundamentalism och fascism.

Helena i Ericssdotters roman gömmer sig undan maskineriet ute i skärgården, och skärgårdsmiljöer och öar som litterära skådeplatser var vanligt i svensk samtidslitteratur 2016, en trend som dessutom ser ut att hålla i sig. *Steve Sem-Sandbergs* roman *Stormen* utspelar sig på en ö i norska skärgården, medan *Negar Nasehs* andra roman *De fördrivna* skildrar kontrasterna mellan medelklassliv på ön Sicilien och flyktingströmmarna mot ön Lampedusa ett stenkast bort. I *Åsa Avdics* debutroman *Isola* blir ön scenen för en psykologisk thriller och i en annan debutroman, *Lina Josefina Lindqvists Skarv*, fungerar den karga fjärilsformade ön någonstans långt uppe i Norra ishavet – liksom fågeln som titeln syftar på – nästan som en huvudperson i boken. Maren, romanens ”riktiga” huvudperson, står i ett slags kamp med både sin hemö och fågeln, en form av hatkärlek; på ön finns ingen anonymitet, det är öppet åt alla håll, horisonten ständigt synlig. Den där gränsen mellan himmel och hav är romanens andra slags skarv; en söm i synfältet som erinrar om längtan – bort, hem, någonstans bara.

Men, den där skarven mellan himmel och hav bär också på ett löfte, vilket Bob Dylans textrader erinrar om: ”Beyond the horizon, behind the sun /At the end of the rainbow life has only begun.” Bob Dylan som alltså var den som, otippat och omdebatterat, Svenska Akademien tilldelade 2016 års Nobelpris i litteratur.

HANS FREDRIK DAHL

LEDANDE NORDISKA PUBLICISTER

2. ARVE SOLSTAD – EN NORSK REDAKTØR

Arve Solstad var sjefsredaktør for *Dagbladet* fra 1973 til 1989, og blir av mange sett på som den viktigste avismann i sin generasjon. Han fornyet den politiske journalistikken, samtidig som han ledet *Dagbladet* som løssalg-avis over i en ny tid.

Hans Fredrik Dahl er historiker og professor em. i medievitenskap, med et omfattende faglitterært forfatterskap bak seg – bl.a. biografien om Quisling i to bind og NRKs historie, også i to bind. Han var *Dagbladets* kulturredaktør i deler av Solstads redaktørperiode (1978-1985).

Artikkelen er den andre i *NTs* serie om ledende nordiske publisister gjennom de siste hundre år.

Av alle lovord drysset over Arve Solstad da han gikk bort i fjor – en stor redaktør, en pressens fornyer, en stridsmann for det frie ord – var det få som prøvde å fange opp hvorfor han *egentlig* ble en legendarisk presseman i Norge. La meg ikke gå de glimrende skribenter og lovprisende kolleger inn på klingen; de kan ha bedre forstand på redaktøren som offentlig person. La meg bare understreke et helt ordinært trekk, som er så enkelt at det kan synes selvsagt – at en redaktør i tillegg til journalistisk Fingerspitzengefühl, må ha forstand på industri og finanser; han må forene den journalistiske visjon med en mer triviell og sørge for avisens overlevelse som industrielt produkt. Han ligger våken om natten og tenker på sine bud, sjåførere, trykkere og rengjørere – alle som er avhengige av ham. Han lever med arbeidsplassens farer og muligheter på et gyngende og alltid skiftende hav.

At han lever med fingeren på selve markedet, sier seg jo selv. Redaktøren vet hva publikum vil ha. Ikke direkte, selvfølgelig, men gjennom leserens uuttalte og enda ikke uttrykte følelser, deres ønsker og behov, som han kjenner nesten bedre enn dem selv. Det er jo det som gjør det journalistiske stoff nytt og frisk, at det kiler mottakeren i de ubevisste regioner – ved siden av de såre bevisste, naturligvis; de alvorlige meningene, som enhver leser vil se bekreftet.

Redaktøren skal ha øye for markedet også i mer langsiktig forstand; han skal forstå strategien, fremtiden, de blånende fjell langt borte; avisens overlevelse i fremtidens medielandskap. Men først og fremst skal han forstå sin avis som en industriell arbeidsplass, der oppgaven er å holde den gående for en arbeidsstokk som daglig pendler mellom oppgang og nedgang, optimisme og pessimisme, i sin opptatthet av de dagens triumfer og tragedier som nå en gang hører presseyrket til.

Presseorganet – en industri

Synet på avisen som industri krever mye av redaktøren. Fremfor alt å se de svært forskjellige krav som reises. Oppgaven som konsernleder er nå en gang å baute seg fram mellom de nødvendige kompromissene i det økonomisk-sosiale-politiske farvann som til sammen gjør fenomenet *tidning* mulig.

Arve Solstad kjempet flere kamper. Langsiktig må han noteres for nederlag, for så vidt som papiravisen i allmennhet, og *Dagbladet* i særdeleshet, måtte bli en tapende aktør i mediemarkedet. Dette hører dypstrukturen til; teknologi og innovasjon i samfunnet internasjonalt sett, hvilket har tung innvirkning på oss alle, men helt overgår individet. For i sin egen tid, og for sine samtidige, var Arve Solstad en suksess. Og dette til tross for at han slett ikke sto som noen jevnt likendes kar, en *fellow travllerer*. Tvert imot: han kjempet sine kamper for å holde avisen i live også mot de forventninger som gjaldt hans person. Derunder hva hans egen avis egentlig sto for: Redaktøren måtte kjempe mot kulturradikalismen og for kapitalen; for partistyret men mot partisystemet; for venstrelinja men mot Venstre; for en avis hvis tradisjoner han elsket – men som han hele tiden arbeidet for å endre. Det var kort sagt strid og kiv på alle kanter. Likevel holdt han fasaden som den mest humørfylte brummebass av alle i Akersgata 47. Han var den beste journalisten i sin avis, den suverene leder av sine tilhengere – kort sagt uovertruffen i redaktørrollens aller mest klassiske attributter. At han forente disse egenskaper gjør ham ikke bare til en stor og ruvende, tykk og trivelig, men også til en svært interessant aktør i konteksten av pressens historie allment.

Redaktørrollen

La oss ta 'det store' først – den ytre, lett ruvende apparisjon som kjennetegner en klassisk sjefsredaktør. Arve Solstad fylte her en rolle, slik den er avtegnet i de ganske mange norske redaktører-biografier man har fått de senere år. Rollen er historisk beskrevet gjennom Sindre Hovdenaks bok om Hagbart Berner, Martin Eides om Chr. A. R. Christensen, Christopher Hals Gylseths om Olav Thommessen – alle utkommet nylig. De føyer seg til en tradisjon som strekker seg tilbake til Bjørnstjerne Bjørnsons "Redaktøren" (1875) og Knut

Hamsuns "Redaktør Lyng" (1893). Rollen oppsummeres i Martin Eides "Den redigerende makt" (2000). Disse bøkene viser til sammen at vi har flere store redaktører i norsk presse. Ledere som har pennet sitt blad, preget sine spalter og latt sin personlighet spille ut tiden. Som har vært til stede som knapt noen andre i det offentlige liv. Arve Solstad er slik sett en type, kjent både fra litteraturen og anekdotefloren, fra tradisjonen og legendene, i slekt med skikkelser som Olav Thommessen (1851-1942) og Harald Torp (1890-1972), med Chr Friele (1821-99) og med – kanskje endog – Lars Oftedal (1838-1900). Han kneiser derfor ikke som en ener, ulik alle (hvem er forresten det) – men som en type; Redaktøren.

For denne sjefsredaktør hang hans status som fremst og best blant sine likemenn (i journalistikk, festkonsum, humor, tilstedeværelse) sammen med at han steg i gradene i egen avis. Det er tankevekkende. Ingen blir profet i eget land, heter det, men mon om det gjelder i pressen? Arve Solstad kom i hvert fall ikke utenfra, ble ikke hentet inn som redningsmann av styret, men vokste opp i *Dagbladet*, der han debuterte som referent og etter hvert sommervikar i studietiden. Fra denne beskjedne start begynte den langsomme vei til toppen; han ble fast ansatt 1965, redaksjonssekretær 1972, redaktør i 1973 og sjefsredaktør til 1989. Han var som avisleder vokst opp i institusjonen selv; hans posisjon ble derfor sett som personlig vunnet, og betydningsfull for sin blotte varighet. Han var overlegen som leder, i den forstand at han ikke ble omtvistet av sine egne. *Dagbladet* har hatt store redaktører som kom utenfra – og varte en stund, før de forlot banen. Det så man ikke minst i etterfølgerne: Da Solstad sluttet, fikk *Dagbladet* ledere som satt kort, i tur og orden, før den varige lederen ble funnet i 2011 som én som i likhet med Solstad var vokst opp i avisen (John Arne Markussen).

Kampen mot eierne

Hans første kamp gjaldt kampen om eierskapet, med det formål å sikre avisens rett til å være uavhengig av sine eiere. Det høres så enkelt i dag. Alle vil jo være 'uavhengige', og tanken på at eierne skal dirigere innholdet, synes som fjern og merkelig. Men slik var det ikke rundt 1960. Og slett ikke i *Dagbladet*. Avisen var stiftet av en gruppe Venstre-tilhengere ca. hundre år før, radikale familier som betraktet seg som rettmessige eiere av tiltaket. De hadde skutt inn penger og sto last og brast med avisen fordi de ønsket å influere lesermarkedet som 'talerør' for en politisk-kulturell sak – fremskritt, positivisme, frisinn – med eiendomsretten som grunnlag. Trykkemaskiner, papir, sværte – alt dette kostet. Faste journalister kostet enda mer. Striden om hvem som skulle eie alt dette, om kjøp og salg av aksjer og råderett over den innsatte kapital, var helt naturlig. Mot dette reise journalistprofesjonen seg – i liberale aviser som

i konservative, etter hvert også i arbeider- og fagforeningsblader. Tradisjonelt kjempet denne profesjon under sin leder redaktøren for uavhengighet, selvfølgelig; det kan vi lese i Ibsens dramaer.

Hva gjaldt striden egentlig? I det ytre fortonte det seg som en kamp om meninger, om avisens rett til å ha egne meninger i forhold til aksjemajoriteten. Det vanlige bildet er at eierskapet gradvis måtte gi tapt i en strid om frihet. Det var viktig for enhver avis å betone at den sto opp mot 'pengene' – mot 'portemoneen' eller 'kapitalen', som det avvekslende het. Men under lå en annen og mer subtil strid – forholdet mellom eiendomsrett og innflytelseskraft. Hvor viktig det var å se forholdet til den innskutte kapital, kom ikke minst fram i *Dagbladet* der den unge journalist Arve Solstad sto mot de gamle venstrefamiliene som hadde satt sine penger i foretaket og dermed vekslet hva de selv eide mot bladfolkens og andres troverdighet.

Det ble Solstads langsiktige linje å tilpasse avisens behov for penger – og stadig flere penger etter hvert som produksjonskostnadene steg – med eierfamiliens rett til å høste økonomisk utbytte. Man kan si at hans strategi var å bestikke eiernes tapte menings-innflytelse med et stadig økende aksjeutbytte – altså penger mot meninger. Hvordan han som sjefsredaktør kurtiserte de gamle eierne var litt av et syn – høflig, full av respekt – men samtidig helt bestemt. Det samme skjedde over alt i pressen, etter hvert som det syn vant tilslutning at det kunne betale seg å tilstå redaktøren frihet.

Det sier seg selv at kampen mot kapitalens innflytelse over journalistikken foregikk noe ulikt i de forskjellige typer av presseorganer. Grunnleggende var pressen i Norge fra slutten av 1800-tallet delt mellom de gamle annonseavisene (som regel konservative av legning), de litt nyere radikale aviser tuftet på en grunnleggende opposisjon mot embetsklasse og autoritet – og så de nyere fagforenings- og arbeideravisene, som var talerør for en oppstigende klasse. Men alle steder gjaldt det en konflikt mellom investert kapital og de daglige driftsinntekter – journalistikkens gradvis tilpassing til overlevelse på nyhetsmarkedet.

Kampen mot partiet

Nå var det en spesiell grunn til at aviseierskap tiltrakk seg familiens (eller næringslivets eller fagforeningens) penger. Ønsket om innflytelse gjaldt i alminnelighet det vi i dag forstår som politisk makt, altså en betydning på aggregert nivå. Denne makten gikk gjennom opinionen, som igjen var påvirket av avisene. Da maktkampen fra siste del av 1800-tallet ble organisert i stortingspartier som siktet mot å vinne innflytelse gjennom valg, ble pressen en del, noen vil si en viktig del, av det politiske system. Når en krets av radikaler dannet avisen *Dagbladet*, var det for å støtte den radikale del av meningsspekteret – det som raskt ble Venstre-partiet. Partiet ble det politiske ankerfestet for

journalistikken. *Dagbladet* ble et Venstre-organ. De fleste aviser i landet ble organer for partier – 85 prosent av dem da Solstad kom.

For partiene var dette en fordel. De strakte seg etter avisene. Ja, deres innflytelse mellom valgene gikk gjennom pressen – regnet etter hvor mange aviser hvert parti rådde over, hvor de lå i forhold til velgerne, hvilke posisjoner de inntok i tidens saker osv. Aviser ble gjennom nesten hundre år ansett helt nødvendig for å utøve politisk innflytelse. Og det innebar at partiorganisasjonenes interesser ble styrende for avisens innhold. Redaktøren måtte forholde seg ikke bare til sine eiere, men til sitt parti.

Dagbladets forhold til partiet Venstre var alltid kontroversielt – det merket Arve Solstad fra første stund da han åpnet sine politiske øyner hjemme i Orkdal. Han var født i 1935 og gikk på landsgymnas i bygda, hvor han fra unge dager kunne fornemme at *Dagbladet* var et opposisjonsorgan innen partiet. Sentrale partifolk forsøkte å få kontroll; i 1948 gjaldt det en gruppe av organisasjonsfolk og parlamentarikere i fellesskap. Da Solstad selv kom til avisen var avisens redaktør identisk med partiets stortingsrepresentant fra Oslo – Helge Seip.

Hva betydde denne symbiosen av politisk og avismessig opinionsmakt? Lenge var den til fordel for begge parter. Partiorganisasjonene støttet sine aviser økonomisk og innholdsmessig. Etter hvert ble symbiosen en hemske – for avisene. Deres makt over opinionen foregikk nemlig i stigende grad i kappestrid med andre aviser – ikke med andre partier, der konfrontasjonene bare gjaldt hvert 4. år. De var for sin overlevelse avhengig av å fornye seg på lesermarkedet. Dermed kom de i konflikt med partiene som holdt seg til stemmemarkedet. Det gjaldt alle aviser. Målet var uavhengighet av partiene. Ikke minst gjaldt det den generasjon som kom til pressen med universitetsstudier bak seg. Solstad var statsviter fra Universitetet i Oslo 1964. I avisen ble han bannerfører i frihetskampen overfor partiet.

Selvfølgelig ble det strid i styret. Redaksjonssekretæren (som han var den gang) handlet i strid med avisens vedtekter, som definerte *Dagbladet* som et Venstre-organ, ble det hevdet. Solstad påpekte da for styremedlemmene at venstre i formålsparagrafen var skrevet med liten v – avisen skulle ligge til venstre politisk sett, men var ikke bundet til å føle partiet, påpekte han. Under innflytelse av universitetsstudiet og av en lærer som historieprofessor Jens Arup Seip, hadde Solstad på dette tidspunkt forstått at den norske partipressen lå langt tilbake å ønske som opinionsdannende faktor. Avisene var i bindingen til partiene ute av stand til å øve kritisk gransking av politiske prosesser, bl.a. fordi de av lojalitet lot være å ta opp saker som var under behandling “i de rette organer”. Et studieår i Lund i Sverige 1963, der han møtte den liberale svenske pressetradisjon hvor professor og sjefsredaktør Herbert Tingsten ennå var det

store navn, førte til utdypet erkjennelse av dette. Arve Solstad gikk derfor inn for å omforme *Dagbladet* til et organ for kritisk og analytisk journalistikk. Hans programmerklæring *Presse og politikk*, med sviende angrep på institusjonen Stortingets presselosje, stod på trykk 13. oktober 1965.

Solstad vant kampen. *Dagbladet* ble uavhengig. Og da Venstre i 1965 gikk inn i en borgerlig koalisjonsregjering, attpå til med sjefsredaktøren Helge Seip som statsråd, nøy avisen godt av lekkasjer og indiskresjoner herfra i en journalistikk som ble berømmet for sin frimodighet – med opplagsstigning til følge. Under Solstads journalistiske ledelse demonstrerte avisen sin uavhengighet gjennom en analytisk så vel som svakt uærbødig tone overfor alle partier – inklusive Venstre. Borten-regjeringens fall våren 1971 ble utløst av avisens reportasjer om statsministerens omgang med fortrolige dokumenter. Dette var første gang siden 1920-årene at en norsk regjering måtte gå som følge av presseoppslag. I disse årene praktiserte Solstad den uavhengige linje og vant 1969 Narvesenprisen for fremragende journalistikk. Han sto da som leder av *Dagbladets* politiske avdeling. Med medarbeidere som Arne Finborud, Gudleiv Forr, Per Vassbotn og senere også Andreas Hompland skapte han et redaksjonelt miljø som gjorde *Dagbladet* til landets ledende politiske organ.

Venstre sprakk etter den berømmelige EF-avstemningen i 1972 – men *Dagbladet* fortsatte å stige. Velgernes klare nei var utvilsomt fremskyndet av *Dagbladets* uavhengige reportasjer. Resultatet sendte sjokkbølger gjennom partisystemet. Dette var “Solstad-journalistikkens” store tid, og den pekte mot partimessig uavhengighet også for andre aviser.

Behovet for investorer

Men hvor skulle redaktøren få penger fra? *Dagbladets* kapitalbasis var en levning fra tidligere tider. Solstad fikk 1975 den unge, dynamiske industrimannen Jens P. Heyerdahl inn i avisens styre, fra 1982 som formann. Heyerdahl hadde gjennom sin ektefelle arvet aksjer fra svigerfaren, som igjen nedstammet fra de opprinnelige eiere. Han og Solstad fant straks tonen. Omfattende kapitalutvidelser og investering i nytt produksjonsutstyr fulgte, senere også oppkjøp av annen medievirksomhet. Aksjeutvidelser trakk Heyerdahls venner fra næringsliv og finans til avisen.

Deretter tok sjefsredaktøren fatt på å sikre avisens fremtid på løssalgsmarkedet. Her var forholdet at *Verdens Gang* allerede i 1972 hadde gått forbi *Dagbladet* og blitt markedsleder, noe som måtte få til konsekvens at også *Dagbladet* tok opp konkurrentens mer etterspurte tabloidformat. Siden omleggingen lett ville kunne forstås som en nivåsenkning, forutsatte den full opplutning fra redaksjonen internt. Solstad la opp til en prosess med bred deltakelse fra hele staben, og kunne innkassere en pen triumf da *Dagbladet* etter formatendringen 5. april 1983 både vant i kvalitet – og gikk frem i opplag.

Da imidlertid *Verdens Gang* økte enda mer, måtte *Dagbladet* foreta tilpasninger. Solstad gikk i bresjen igjen. Det var under forberedelsen av en slik tilpasning i 1989, basert på ny sidedisponering, at Solstad møtte grensen for sine medarbeideres oppslutning. Anført av avisens veteranspaltist Arne Skouen reiste redaksjonsklubben seg i en følelsesfull protest mot ytterligere forandringer. Solstad kastet da håndkledet og offentliggjorde sin avgang overfor en lamslått medarbeiderskare.

Fra 1990 til 1995 ble han sittende som avisens politiske redaktør, og fra 1995 til avgangen i 2002 som skrivende medarbeider i sin tidligere avdeling.

Dagbladet i opinionen

Hva hadde han i sin tid som sjefsredaktør betydd rent opinionsmessig, ut over det å holde avisen flytende og jevnt stigende i opplag? Den politiske triumf var én ting. Den bredere innflytelse er noe annet. *Dagbladets* betydning i den større opinion lå her i den friske henvendelse til leseren. Seksuell frihet, ungdommelig opprør, sympati med den stigende miljøbevissthet, det var retningen sjefsredaktøren styrte skuta etter. Og som leserne strømmet til for å få. Pluss den politiske uavhengighet og frekktet, selvfølgelig. Dertil kampen for humanitet i fange- og psykiatrisaken. Redaktørens innflytelse lå ikke i det han skrev selv, men i valget og oppmuntringen av medarbeidere; av ånden og tonen i korridorene der respekten for det godt formulerte alltid ble holdt høyt. Solstad visste hva en penn som Arne Hestenes betydde for avisens omdømme på lang sikt – i det som kan ses som avisens opinionsdannende kraft.

At sjefsredaktøren selv hadde utøvd en slik kraft, ble tydelig etterpå. Etter avgangen fra *Dagbladet* ble Solstad vurdert for stillingen som professor 2 ved Universitetet i Oslo, Institutt for medier og kommunikasjon, i et professorat gitt som gave fra avisbransjen. Det var selvfølgelig noen som mente at dette var umulig. En tabloidredaktør som professor, var det forenlig med universitetets verdighet? To utenlandske eksperter ble kalt inn for å vurdere ham, professor Stig Hadenius fra Stockholm og professor Lennart Weibull fra Göteborg. Som tredjemann i komiteen skrev jeg som sekretær ned hva de to sa. Og hva sa de ikke! De hevet Arve Solstad til skyene, roste hans avisledelse som de kjente godt til på nordisk basis, og berømmet hans innflytelse i opinionen. De var ikke et øyeblikk i tvil om kompetansen. Arve Solstad fikk altså kallelsen. Og han tok opp undervisningsplikten med glede – gjenopptok, får man si. Ved begynnelsen av sin avis Karriere underviste han nemlig flere år som hjelpelærer i statsvitenskap; ved slutten altså som professor i medier. Samlet er dette en betydelig, akademisk innsats, nesten like stor som redaktørgjeringen.

En cunctator ved roret

Hans styrke var presise forutsigelser. Av hvordan lønnsoppjøret vil gå, av hva som vil stå i statsbudsjett og langtidsprogrammene, av hvor lang tid det går før den eller den angret seg og snur. Ved siden av evnen til presis forutsigelse, kan man fremheve den egenskap som også Christopher Hals Gylset betoner i sin biografi "Storoksen", 2011: At Arve Solstad også var en tvilens og nølingens mann. Han hadde en tendens til å ta standpunkt så sent som mulig i en prosess – en ekte cunctator, som Tacitus ville sagt. Nå er det ingen motsigelse mellom disse egenskaper, selvfølgelig. Feltherre er man i bedømmelsen av hva som vil skje om et år etter ti; nøleren er man i anstrengelsen for å få *de andre* med på veien. Solstad foretrakk at beslutninger var felles. Ethvert standpunkt burde etter hans mening være "omforent" for å få tyngde. Slik talte avisens Caesar. Hans med-sjefsredaktør i årene 1977-84, Jahn Otto Johansen, var derimot avisens Pompeius – like lett og hurtig og individualistisk, som Solstad kunne synes tung, sen og omforent. En fantastisk kombinasjon!

Hvert og ett av de strategiske valg som sjefsredaktøren tar, forandrer i noen grad avisen. Skal gjøre det i hvert fall, som ledd i den nødvendige produktutvikling som alltid må skje. Uten en slik produktutvikling vil avisen gå under. Men *Dagbladets* opplag steg, ja, det ble mer enn fordoblet i Arve Solstads tid 1965-90.

BIRGITTA AGAZZI

FRÅN ATOMBOMBA TILL ÖVERKLASS-SAFARI

Nyord i svenska med sidoblickar på danska och norska

Birgitta Agazzi, som är ledamot av Letterstedtska föreningens huvudstyrelse, var under flera år ansvarig för nyordsarbetet vid Svenska språknämnden, numera Språkrådet. Här ger hon en översikt över tillskottet av nyord, från 1944 och framöver. En kort jämförelse med danska och norska nyord görs också.

Artikeln bygger på ett föredrag vid LF svenska avdelnings årsmöte den 12 juni 2017 i Stockholm.

Ordförrådet i ett språk förändras hela tiden. Ord tillkommer och ord försvinner.

Alltsedan språkvårdsorganisationen Svenska språknämnden inrättades 1944 har det bedrivits insamling där av nya ord. Under många år har dessa presenterats i en årlig nyordslista, och det har getts ut tre nyordsböcker som ett resultat av det här arbetet. En som omfattar tiden från 1945 till 1980-talet, en som följer upp den och går fram till 2000, och slutligen en efterföljare, som utkom 2015.

Under de här decennierna från mitten av 1940-talet och framöver har det kommit in mängder med ord. Hur många det är, ja, det kan ingen riktigt veta, lika lite som någon kan veta hur många ord det över huvud taget finns i ett språk. Det går nämligen inte att få tillgång till allt som skrivits eller sagts på ett visst språk. Det här är en oerhört viktig insikt, för den sticker hål på myten om att det finns språk med rikare och fattigare ordförråd.

Vad är ett nyord?

Nyord kan definieras på följande sätt.

1. Det kan vara ord som vid en viss tidpunkt inte har kunnat beläggas tidigare: *ölbark* kan dateras till 1953, då öl på burk började säljas; *kosmonaut* till 1961, då Sovjetunionen sände upp Jurij Gagarin som den första mänskliga rymdfararen – den första levande varelsen i rymden var *rymdhunden Lajka* (1957); *attefallshus* kom 2014 om ett mindre hus som får uppföras utan bygglov, efter dåvarande bostadsministern Attefall, ordet är bildat på mönster av *friggebod* (1979) efter dåvarande bostadsministern Friggebo.

2. Det kan vara redan existerande ord som fått ny betydelse: gräsrot i den bildliga betydelsen 'den vanliga medborgaren' (1968); *fyrriotalist* i betydelsen

'född på 1940-talet' (1983), den äldre betydelsen avsåg författare som tillhörde en viss litterär riktning på 1940-talet; *curla* i betydelsen 'skämma bort' (2005), som bildats till *curlingförälder* (2004) om överbeskyddande förälder som sopar bort alla hinder för sina barn precis som en curlingspelare gör med curlingstenen.

3. Ord som fått ökad användning: *åtgärda* finns visserligen belagt 1797, men det var ovanligt fram till 1970-talet; *audition* 'scenprov' förekom sporadiskt tidigare men slog igenom först på 1990-talet.

4. Det kan också vara ord som betraktats som föråldrade, men som kommit åter i bruk: betydelsen 'göra så stor som möjligt' av *maximera* bedömdes 1943 i Svenska Akademiens Ordbok som föråldrad, men den har blivit allt vanligare sedan 1950-talet vid sidan av betydelsen 'bestämma en övre gräns'; *bröllopsklänning* bedömdes 1924 också som föråldrat i samma ordbok, men är sedan 1990-talet nästan lika vanligt som brudklänning.

En decennieöversikt

Nyord från de senaste sju decennierna ger en översikt över vad som hänt under denna period.

1940-talet. Det traditionella kriget avslutades 1945 med att USA *atombombade* Japan. Därpå följde ett *kallt krig*, och en *järnridå* drogs ned mellan öst och väst. Med anknytning till kriget får en uppseendeväckande vacker kvinna benämningen *bombnedslag* och en minimal tvådelad baddräkt kallas *bikini* efter atollen med samma namn, där atombombsprov utfördes 1946. Båda benämningarna måste kallas väl lättsinniga men är i dag så etablerade att man inte tänker på bakgrunden. Från och med nu vänder vi oss till USA som förebild, och därifrån hämtar vi exempelvis plagget *jeans*. Sverige drogs aldrig med i kriget och kunde efteråt bygga vidare på den sociala välfärden. År 1948 fick vi det allmänna *barnbidraget*. I köket stod kanske en arbetsbesparande *hushållsassistent*, och tekniken med *djupfryst* underlättade också hushållsarbetet.

Under **1950-talet** får vi det allt bättre ekonomiskt. Många arbetar i industrin, och på sommaren stänger nästan hela Sverige under *industrisemestern*. Fler skaffar bil och det behövs *parkeringsautomater*. USA inspirerar oss att dricka *jos/juice* och att äta *hamburgare*. Vi går och handlar i självbetjäningsbutiker, i *snabbköp*. Det första svenska snabbköpet öppnade redan på 1940-talet i korsningen Odengatan/Roslagsgatan. Men riktigt vanligt blev det först under 1950-talet. (I dag använder man förresten inte ordet *snabbköp* så mycket. De flesta matbutiker och varuhus har självbetjäning.) *Raggare* kör runt i stora *amerikanare*, och de lyssnar säkert på *rock and roll*. Den stora tekniska nyheten är *television*, eller *tv*. År 1956 kommer reguljära tv-sändningar igång i Sverige.

Under **1960-talet** fortsatte levnadsstandarden att stiga. Vi kunde åka på *charterresa* och gå på *grisfest*. Vi lärde oss äta *pizza*. På arbetet fick

många sitta i *kontorslandskap* med bara en skärm mellan sig och kollegan. Popmusiken, popen, slog igenom. Det kortkorta kjolmodet gjorde att unga kvinnor klädde sig i *strumpbyxor*, för med vanliga strumpor syntes glipan mellan strumpeband och höfthållaren. I slutet av decenniet introduceras ordet *dator*. Benämningen slog snabbt igenom med en artikel i *Dagens Nyheter* i mars 1969, som hänvisade till en rekommendation från Svenska Elektriska Kommissionen. Vem kunde ifrågasätta en organisation med ett så imponerande namn? Fast egentligen dröjde det en bit in på 1980-talet innan datorn blev det viktiga redskap det är i dag.

På **1970-talet** intensifieras två debatter. Den ena handlar om *miljön*, ett ord som nu får en ny specialiserad betydelse. Tidigare användes det t.ex. om social omgivning eller liknande. En roman kunde exempelvis utspela sig i herrgårdsmiljö. Nu kom det att användas om naturen eller vilken annan omgivning som helst. Den andra debatten handlade om *jämställdhet*. Män som inte visade respekt för kvinnors kamp för jämställdhet kallades *mansgrisar*. Protester mot att hålla pälsdjur i bur gjorde att *fuskpäls* blev fint. En teknisk nyhet var *videobandspelaren* med möjligheten att spela in program från tv och spela upp film som lånades i *videoteket*. Internationellt väckte det uppseende när Kina bjöd in ett amerikanskt bordtennislag för att lätta upp relationerna till västvärlden. Det kallades *pingpongdiplomati*.

Nästa decennium, **1980-talet**, börjar tragiskt med uppgifter om den snabba spridningen av den dödliga sjukdomen *aids*. En positiv utrikesnyhet var att Gorbatsjov med *perestrojka* och *glasnost* öppnade upp för reformer och ökad åsiktsfrihet i Sovjetunionen – *perestrojka* betyder 'ombyggnad' och *glasnost* 'öppenhet'. Hemma i köket kunde vi värma *snabbmat* i *mikron*. Hade vi otur bodde vi i *mögelhus*, alltså nybyggda hus som drabbats av mögelskador till följd av olämpliga byggmetoder. Höjdare i näringslivet fick stora avgångsvederlag när de sparkades, s.k. *fallskärmar*. Unga börsklippare kallades för *finansvalpar*.

Under **1990-talet** blir *mobilttelefonen* vanlig, *mobilen* som det snabbt förkortades till. Innan de blev allas egendom kallades de *yuppienallar*. Under decenniet introduceras *internet*, alltså ett nät som binder samman datorer över hela världen, så att folk snabbt kan kommunicera med varandra med *e-post*, eller *mejl* som de flesta säger, och hitta information genom att *surfa* på nätet. Så *surfa* får nu en specialbetydelse. Allt fler företag lägger ut viss del av sin verksamhet till andra företag, ibland företag i andra länder. *Outsourcing* kallas det. Anställda kan med hjälp av föräldrapenning *vabba*, alltså stanna hemma och ägna sig åt vård av sjukt barn (*vab*). Vi dricker *latte* och *boxvin*. *Tjugokronorssedeln* införs 1991. Den kallades *tjuga* eller *selma*, eftersom den då pryddes av en bild av Selma Lagerlöf.

Efter 1990-talet inleds inte bara ett nytt decennium, utan även ett nytt århundrade och ett nytt sekel. För att få ordning på det hela bör man kalla

decenniet **nollnolltalet**, århundradet *tjugohundratalet* och seklet *tvåtusentalet*. Den tilltagande *klimatförsämringen* uppmärksammas, och den som flyger och på så sätt bidrar till mer utsläpp av koldioxid kan betala *klimatkompensation*. *Pudel* får en ny betydelse, nämligen en ödmjuk ursäkt, ofta av en offentlig person, och det skapas omedelbart ett verb, *pudda*. På nätet kan vi *googla*, alltså leta efter information med hjälp av sökmotorn Google. Det blir populärt att skapa *bloggar* på nätet, en sorts offentliga dagböcker, där man kan delge sina läsare sina tankar. Personer som är kulturellt engagerade får benämningen *kulturkoftor*, kanske för att de ofta har konstfullt stickade koftor på sig. Personer med annan sexuell läggning än heterosexuell blir allt röststarkare och får samlingsbenämningen *hbt* (homosexuell, bisexuell och transpersoner). *Rutavdrag* införs, alltså avdrag för vita hushållsnära tjänster. *Rut* skall uttydas renhållning, underhåll, tvätt, och är förstås bildat efter mönster av det tidigare införda *rotavdraget*, renovering, ombyggnad, tillbyggnad. En uppmärksam debatt gällde *åsiktskorridoren*, alltså att det skulle förekomma en begränsning i vad man får uttrycka för åsikter i den allmänna debatten.

Så är vi framme vid vårt nuvarande årtionde, **2010-talet**, som ännu inte är avslutat. Ett ord som uppmärksammas mycket är *hen*, som är ett könsneutralt pronomen. Egentligen kan man hitta det tidigare, men bara sporadiskt. Genom att rikta fokus på sin mobilkamera mot sig själv kan man enkelt ta en *selfie* eller *självis*, ett foto av sig själv, gärna ihop med någon kändis som råkar befinna sig på plats. Det ideliga sysslandet med mobiler har gjort att man i skolor eller på möten infört *mobildagis*. Då samlar man in mobilerna i exempelvis en korg för att uppnå bättre uppmärksamhet. *5:2-dieten* blir populär. Man äter normalt i fem dagar och svälter i två. År 2012 arrangerades en *överklass-safari* i form av en guddad bussresa till Saltsjöbaden, ”det idylliska rikemansgettot”, som det hette i reklamen. Man kikade bl.a. på villor tillhöriga personer som pekades ut som skattesmitare. Det blir populärt med *delningsekonomi*, där man med hjälp av nätet hyr, delar eller lånar saker i stället för att själv äga dem. Men nätet är inte bara till nytta utan där härjar också *nät troll*, personer som deltar i debatter i syfte att mobba eller förolämpa andra. Och på tal om förolämpning så myntades *trumpifiering* med anledning av den retoriska stil som Donald Trump lanserade med lögner, eller *alternativa fakta*, som hans medhjälpare sa, och som sagt förolämpningar.

Orden som försvann

Det kan också vara intressant att se på ord som försvunnit under den här perioden. Men faktum är att det är lite svårare. För i en mening finns ord som har blivit föråldrade ändå kvar i språket. En del ord är tidsbundna, och när de företeelser de står för är överspelade, så behövs de inte i dagligt bruk. Men de kan förstås användas när man vill tala om företeelsen.

Från teknikens område kan vi nämna *telex*, som senare ersattes av fax och i dag av kommunikation via internet. Borta är också *hålkortsoperatrisen*. På 1980-talet var det mycket diskussion bland språkvårdare om vad *desktop-publishing* skulle heta på svenska, alltså framställning av tryckfärdigt manus på dator. Vi kunde besparat oss mödan, för i dag kan man framställa sådana manus med vilket ordbehandlingsprogram som helst, och någon benämning behövs inte längre. På 1970-talet lanserades *blixtbrev*. Det innebar att man skriver sitt svar på ett brev direkt i brevet och låter det gå i retur. Men även här har tekniken sprungit ifrån företeelsen, för i dag kommunicerar man helst via e-post, och då svarar man ofta så att man låter det ursprungliga meddelandet ingå i ens svar, men det behöver inte heller någon benämning. Inte heller trycker man i dag ut texter man skrivit på dator på *datalakan*.

Från politikens område kan vi nämna *avstalinisering* och *thatcherism*. Från modets och livsstilsområdet kan vi ta *afghanpäls*, *axelvaddslinne*, *babydoll-pyjamas*, *dixiesnubbe* och *mods*.

Under 2010 var det ett vulkanutbrott på Island som orsakade stopp i flygtrafiken över hela världen, och det skapade ord som var aktuella då, men numera är historiska, som *askänka* om en kvinna som satt hemma och väntade på sin man som var fast på någon flygplats, och *vulkanresa* för en resa som påhittiga människor ordnade som ersättning för inställda flygresor.

Andra ord som står för sådant som inte finns längre utom eventuellt i våra minnen är *blixtkub*, *broiler* för gödkyckling, *diskett*, *EG-harmonisering*, *enhetsskolan*, *fluortanten*, *regnfilm* på tv, *skiffle*, *skolpolis*, *tv-hallåa*, *videotek*.

Så har vi ord som man medvetet försökt få bort, t.ex. etniska benämningar som anses nedsättande, som *neger*, *lapp* och *zigenare*. Vidare på annat sätt olämpliga benämningar som *mödomshinna*, numera heter det *slidkrans*. *Städare* och *städerska* har ersatts av *lokalvårdare* i synnerhet på större arbetsplatser. Vi kan också notera utvecklingen från *sinnessjukvård* till *mentalsjukvård* 1956 vidare till *psykiatrisk vård* 1967.

De speciella fru-titlarna som *doktorinna* och *pastorska* är inte längre gångbara. Och *lärarynna*, *föreståndarynna* är inte längre officiella yrkesbeteckningar. Men *sjuksköterskan* lever ständaktigt kvar och kan numera vara en man.

Ordbildningen

Sammansättning är fortfarande den vanligaste ordbildningstypen, som *köpcentrum*, *ätmogen* och *tokbada*. Men det finns förstås även avledningar, *banda*, *flummig* och *bloggare*.

De tendenser som kan noteras under den här tiden kan sammanfattas i något som ser ut som ett slagord: kort och komprimerat. Vi kan se på några exempel.

Mycket påfallande är **förkortningar** av olika slag. I början av 1900-talet förutspådde en språkvetare att initialförkortningar som *PM* inte hade framtiden för

sig. Så fel han fick! Det finns förkortningar som läses ut bokstav för bokstav, som *tv*, och sådana som läses ut som ett ord, som *damp*. Så har vi avkortningar som *mobil* av *mobiltelefon* eller sammandragningar som *bloppis* av *bloggloppis*. Till det här området kan vi också räkna att göra korta verb genom ändelsen *-a*, som *topsa* till *tops*.

En speciell typ av korta ord kallas **rotavledning**. Det är substantiv som utgörs av stammen av ett verb men utan någon avledningsändelse. Ett exempel är *flyt*. Ett annat exempel är *tänk* av *tänka*. Det är ett kortord som brukar väcka irritation för att det uppfattas som barnsligt. Men i princip är det ju samma företeelse som de sedan länge etablerade *prat* och *tork* för att nämna några.

En annan ordbildningstyp, **retrogradering**, kan exemplifieras med *källsortera*, alltså ett verb som har bildats utifrån verbalsubstantivet *källsortering*. Det vanliga är ju annars att verbet, som *sortera*, kommer först och att verbal-substantivet, *sortering*, bildas till det.

Ytterligare en annan typ är vad som kallas **avledd sammansättning**, här representerad av *blingblingig*, som alltså är bildat till *blingbling* plus ändelsen *-ig*.

Orden *topsa*, *källsortera* och *blingblingig* visar hur vi gärna vill komprimera mycket information i ett enda ord. I stället för att säga ”ta ett dna-prov med hjälp av en tops” säger vi *topsa*, i stället för ”ägna sig åt källsortering” säger vi *källsortera* och i stället för ”präglad av blingbling” kan vi säga *blingblingig*.

En annan typ, som kan räknas hit, är **retronymer**. Med det avses ett nytt ord för en gammal företeelse för att särskilja denna från nya former av företeelsen. Ett typiskt exempel är *akustisk gitarr* om en ”vanlig” gitarr för att skilja den från en *elgitarr*. Ett annat är *tjock-tv* om tv-apparat som inte är en *platt-tv*. Och när romaner i form av serieteckningar blev populära skapades uttrycket *bokroman* för den traditionella romanen.

Ord från andra språk

Det som är mest påfallande i de flesta språkbrukares ögon är att vi fått in så många lånord från andra språk.

Det kan vara direktlån som *tejp* från engelska *tape* och *sudoku* från japanskan eller mer indirekt där man tar över en betydelse som ’milt politiskt klimat’ för *töväder* från ryskan och ’gammal fin kvalitet’ för *vintage* från engelskan, eller översätter ett främmande ord, som *glaspärlespel* från tyskan och *betalvägg* från engelskan.

Även om de här orden kommer ifrån olika språk, så är den dominerande långgivaren engelska. Det finns engelska ord och uttryck från alla möjliga områden och stilnivåer.

Förutom de som jag tidigare nämnt kan vi ta några till i den stora massan: *coach*, *cred/kredd*, *kviss/quiz*, *mainstream*, *mingla*, *nörd*, *outlet*, *research*, *slimmad*, *sprej*, *trailer*, *trend*, *webb*.

Det är inget nytt för svenskan att ta emot ord utifrån. Men ibland önskar man som språkvårdare att språkbrukarna var lite mer sparsmakade. Det är svårt att förstå varför man måste säga *hr-frågor* i stället för *personalfrågor*, eller om de som säger *walk-in-closet* aldrig har stött på fenomenet *klädkammare*. Ett sällsynt dåligt inlån är *trafficking*. Svårt att stava till, svårt att förstå hur det hänger ihop med trafik. Den som använder ordet inser uppenbarligen dessa svårigheter och brukar alltid lägga till något svenskt uttryck, som *sex-slavhandel* eller *kvinnohandel*. Så varför använda det?

Men vi kan ju glädja oss åt att svenskan eller Sverige satt vissa avtryck i andra språk. Vi har de gamla välkända exemplen *smörgåsbord*, *ombudsman* och *gravlax*. Men det finns nya avtryck.

Den brittiska pressen talade om *Sven your life* som ett framgångsrecept under Sven-Göran "Svennis" Erikssons lyckade tid som fotbollstränare i England, och i franskan myntades uttrycket *zlataner* i betydelse 'fixa' eller 'dominera' när Zlatan värvats till en fransk klubb. Företaget Googles uppträdde aggressivt mot Språkrådet för att det tagit med *ogooglebar* i en nyordslista. Det ansågs skada varumärket! Detta uppmärksammades i USA, och ordet översattes till engelska, ungoogleable.

Danska och norska nyord

Under stora delar av den här aktuella perioden har arbetet med registrering och publicering av nyord inom danska, norska och svenska bedrivits på ett likartat sätt, och de tre involverade språknämnderna har kunnat dra nytta av varandras arbete. Likheten med grannspråken är överväldigande. Se här bara några få exempel: *avprogrammera*, *afprogrammere*, *avprogrammere*; *ekomat*, *økomad*, *økomat*; *gatukök*, *gadekøkken*, *gatekøkken*; *näthat*, *nethad*, *netthat*; *tvärvetenskap*, *tværvidenskab*, *tverrvitenskap*. Listan kunde göras mycket, mycket längre men blir inte så spännande att se på.

Men precis som tidigare så finns också olikheter. Här är ett urval av unika nyord i danskan respektive norskan:

Unika danska: *datamat* (nu *computer*), *halalhippie* 'person som i sin iver att vara tolerant försvarar reaktionära och odemokratiska drag i invandrarkulturen', *knudemand* 'man med känslorna i knut', bildat av författaren Herdis Møllehave, *rugemor* 'surrogatmor' till ruge 'ruva', *øje(n)bæ* 'ful arkitektur', ordagrant 'ögonbajs'.

Unikt norska: *A4-* 'vanlig och tråkig, slätstruken', *bakomfilm* 'dokumentärfilm om en annan film', *damekjørt* 'begagnad bil som körts försiktigt', *ventelønn* 'lön som vissa kan få i väntan på ny anställning', *ørefyll* 'skvalmusik', ordagrant 'öronfylla'.

Samma lån

Men som sagt likheten med grannspåken dominerar. Den triviala men naturliga förklaringen ligger i att vi genomgått en likartad samhällsutveckling och naturligtvis att våra språk är så lika beroende på det nära släktskapet. Att alla tre språken ofta lånar in samma ord från andra språk bidrar också till överensstämmelserna, såsom *app*, *karate*, *outlet*, *pizza*, *teamwork* för att bara nämna några. Och det är engelskan som står för merparten av inlånen.

Inhemskt kontra engelska

Ibland kan ett eller två av språken i stället för överta det engelska ordet översätta det eller bilda ett eget ord. Några exempel: På svenska har vi bildat verbet *boka*, medan danska och norska har tagit över det engelska ordet (*book*) och bara lagt till en ändelse, *booke*; danskan och svenskan har tagit över *brainstorm* medan norskan har *idédugnad*, bildat till *dugnad*; ett ord som saknar motsvarighet i svenskan, det står för egen insats i frivilligt arbete; i danskan finns *elastikspring* medan norskan och svenskan tagit över *bungyjump*.

I det nyordsmaterial som finns för den här perioden kan man notera att det hittills verkat vara så att både danskan och norskan lånat mer från engelskan än svenskan. Men tendensen i svenskan är att yngre människor alltmer föredrar engelska ord, så snart är vi alla lika goda kålsupare.

Lån mellan de tre språken

Men vi lånar också sinsemellan. För över hundra år sedan, under skandinaviskens tid var danska den dominerande långgivaren. Därifrån har vi fått bl.a. *dis*, *hänsyn*, *förälskelse*, *inlägg*, *slank*, *spydig*, *upplevelse*. Ja, vi lånade så flitigt att dåtidens svenska språkvårdare irriterades.

Den irritationen behöver dagens svenska språkvårdare inte känna. Under den aktuella perioden från 1940-talet och framåt har vi bara fått några enstaka ord från danskan, bl.a. *curlingförälder*, *dollargrin*, *moms*, *sommarland*, *upphovsrätt*. Från norskan är inlånen ännu färre: *bekymringssamtal*, *Ikeamonarki*, *korstryck*, ja möjligen kan det tidigare nämnda upphovsrätt vara lånat från norskan.

Nu går låneströmmen mest från svenskan till de andra två språken. Danskan har exempelvis tagit in *finkultur*, *fristille*, *hjemmeblind*, *indvandrer*, *kendis*, *kunstrunde*, *linselus*, *pasning*, *slutsats*, *ulvetime*, och till och med uttryck som *eller hur?*

Flera av de här orden har också tagits in i norskan. Norskan är över lag mer benägen att ta in svenska ord, och vissa norrmän kritiserar för att tala ”svorsk”, som *bante* (i st.f. *slanke*), på hugget, *nykter* i betydelsen ’drogfri’. Förutom *kjendis* har norskan tagit in *bestis*, *fjortis*, *godis*, *loppis*, *snakkis*, *trommis*, och även bildat egna is-ord, som t.ex. *førtis* ’fyrtioåring’, *gamlis*, *glupis*, *kvikkis*, *raddis* ’radikal’, *sjarmis*, *veggis* ’vegetarian’.

NT-INTERVJUN

ÖVERSÄTTNINGEN TAR LÄSAREN NÄRMARE BERÄTTELSEN

Samtal med Gun-Britt Sundström

Foto: Alexander Mahmoud

Gun-Britt Sundström

Gun-Britt Sundström, svensk översättare, författare och kulturjournalist har tilldelats Letterstedtska föreningens nordiska översättarpris ur de nyhlénska medlen för 2017 för hennes nyöversättning av norska författaren Sigrid Undsets romansvit om Kristin Lavransdotter från 2016.

Lena Wiklund, redaktionssekreterare på *Nordisk Tidskrift* har intervjuat.

2017 är sjätte året som Letterstedtska föreningens nordiska översättarpris ur de nyhlénska medlen delas ut. Priset är på 50.000 sek. Priset utgör belöning för översättning mellan de nordiska språken av ett litterärt eller essäistiskt verk eller en översättares gärning som helhet. Priset har tillkommit genom en donation till Letterstedtska föreningen från fd universitetslektorn i tyska vid Stockholms universitet Lars-Olof Nyhlén och hans maka Marthe, Hässelby.

Letterstedtska föreningens huvudstyrelsens motivering:

Letterstedtska föreningens nordiska översättarpris ur de nyhlénska medlen för 2017 tilldelas Gun-Britt Sundström, Sverige, för hennes nyöversättning av norska författaren Sigrid Undsets romansvit om Kristin Lavransdotter från 2016. Det är ett minutiöst och gediget översättarbete på högsta språkliga nivå, en modern översättning av ett verk som talar till unga människor i Norden.

Du är född 1945 i Stockholm. Hur var din uppväxt? Vilken betydelse hade litteratur i barndomshemmet?

– Jag är uppväxt inom frikyrkan, min pappa var pastor i Svenska Missionsförbundet som var en vital folkrörelse då. Det präglade hela uppväxtmiljön att inte bara tillhöra en familj utan också en större ideell gemenskap. Hemmet var också en intellektuell miljö med många böcker. Pappa hade enkel bakgrund med först bara sex år i skolan. Han läste sedan vidare

vid universitetet, blev redaktör och lektor i gymnasieskolan i filosofi och kristendom. Han var också folkbildare och reste runt och föreläste och skrev många böcker. Mamma var hemmafru. Hon var utbildad på Tekniska skolan (nuvarande Konstfack), men lämnade yrkeslivet då hon blev pastorsfru. Jag har också en fem år äldre syster. Jag gick i hennes fotspår när jag valde latinlinjen och sedan universitetet i Uppsala. Min uppväxtmiljö var inte alls inskränkt, tvärtom den allmänna föreställningen om mentaliteten i frikyrkan. Genom pappas kontakter fick jag de första översättaruppdragen, ett bibellexikon och en debattantologi från engelska till svenska, det var 1965. Men jag fastnade inte för översättararbetet, det föresvävade mig aldrig att det kunde vara en varaktig försörjning. När jag ser tillbaka på mitt liv tycker jag det är glasklart att det är översättare jag borde ha blivit från början. Och jag borde ha lärt mig något språk grundligare, så jag hade fått bättre självförtroende i översättandet.

Du debuterade som författare 1966. Varför började du skriva?

– Jag hade lätt för att skriva, och det var som att jag bara väntade på ett ämne att skriva en bok om. Åren i Uppsala var en avgränsad tid och det föll sig naturligt att skriva en roman om hur det var att vara student där ("Student -64", 1966). Men när boken var klar och antagen var jag ambivalent till att ge ut den. Jag ville egentligen bara ta reda på om jag kunde skriva en bok, det var inte viktigt för mig att bli en offentlig person. Så det var blandade känslor.

Du tog en fil. kand. vid Stockholms universitet 1967, och tog examen vid Journalisthögskolan i Stockholm 1969. Hur påverkade utbildningsåren dig?

– Jag läste till en fil. kand. men fortsatte sedan att läsa ytterligare betyg. Jag hade svårt att släppa studentrollen och bli klar. Även efter att jag hade blivit anställd på *Dagens Nyheter* fortsatte jag att plugga på deltid. Jag läste litteraturhistoria, filosofi, religionshistoria och latin och började på forskarbildningen i litteraturhistoria. Jag borde ha läst nordiska språk. Men jag gjorde inte det eftersom det tillsammans med litteraturhistoria hade blivit en fil. mag. och en väg in i läraryrket som jag ville undvika. Även Journalisthögskolan började jag på mycket för att det var roligt att gå i skolan. Där var de viktigaste kunskaperna att lära sig om hur medierna fungerar och deras roll i samhället.

Du har hittills gett ut femton egna böcker, varav sex för barn. Hur skiljer det sig att skriva för barn och vuxna?

– Det är rätt olika saker. När man skriver för vuxna så skriver man som för sig själv, man anpassar inte berättelsen efter någon annan, och skriver på sitt eget språk. I böcker för yngre barn får man använda ett enklare tilltal.

Dina mest kända egna böcker är "För Lydia" (1973), som återberättar den svenske författaren Hjalmar Söderbergs roman "Den allvarsamma leken" (1912) med handlingen sedd ur kvinnans perspektiv och flyttad sextio år framåt i tiden samt "Maken" (1976), en diskussionsroman om parförhållanden. Hur ser du på dessa verk idag?

– De är ganska olika böcker. "För Lydia" är en parafras på Hjalmar Söderbergs "Den allvarsamma leken". Jag vågade inte riktigt använda mitt eget språk där på grund av för mycket respekt för Hjalmar Söderberg, och därför blev den inte lyckad stilistiskt. Men innehållsligt fungerade mitt experiment, att se om det skulle gå att byta mellan bokens huvudpersoners perspektiv, från Arvid till Lydia. Det var genomförbart eftersom det i Hjalmar Söderbergs historia finns flera nycklar till att förstå Lydias agerande. Då det inte var möjligt för mig att sätta mig in i en överklasskvinnas tillvaro vid sekelskiftet förflyttade jag handlingen till mitten av 1900-talet. "Maken" är mitt eget verk på ett helt annat sätt. Den boken är en relationsroman och den diskuteras fortfarande i olika miljöer. Läsare i min egen generation känner igen sig i 1970-talet och nya generationer uppskattar samlivsproblematiken. Pocketutgåvan från 2008 finns fortfarande i bokhandeln och unga läsare skriver nu om "Maken" på bloggar och i sociala medier. Varken jag eller förlaget kunde ana att den romanen skulle överleva så länge. Riksteatern turnerar med en dramatiserad version av "Maken" under oktober-december 2017.

Du arbetade som kulturjournalist på Dagens Nyheter 1970-1980 och Stockholms-Tidningen 1981-1983. Varför fortsatte du inte med det?

– Orsaken till att jag lämnade journalistiken var att jag 1980 blev tillfrågad om att gå in som vikarie i Bibelkommissionens översättningsarbete med Gamla testamentet. När vikariatet var till ända efter ett år skulle de apokryfa böckerna i Gamla testamentet översättas. De böckerna är på grekiska, som jag hade läst i gymnasiet i två år, och det var frestande att nappa på det uppdraget. Och när de texterna var färdiga fortsatte jag att arbeta med alla de andra som är skrivna på hebreiska. Men det var ju andra som hade ansvar för grundspråkstolkningen, jag var med som svenskexpert. Det halvtidsjobbet var i längden svårt att kombinera med halvtiden på *Stockholms-Tidningen* och att ha småbarn. Det var inte lätt att välja mellan journalistiken och bibelöversättandet. Det visade sig dock sedan att *Stockholms-Tidningen* gick i konkurs redan 1984.

Du var svenskexpert i Bibelkommissionen 1980-2000 samt styrelseledamot i Svenska språknämnden 1987-2002. Vad präglade arbetet i dessa uppdrag?

– Jag visste inte från början att jag skulle stanna så länge i Bibelkommissionen, ända till dess att hela Bibeln var översatt. 1986 var vi klara med de apokryfa böckerna, och jag fick fortsatt förordnande. Översättningen var ju formellt en statlig utredning. Jag trivdes och det kändes som ett återknytande till den

akademiska miljön. Vi hade de goda sidorna från den akademiska miljön med dynamiken i projekt där olika kompetenser möts. Samtidigt slapp vi den akademiska miljöns negativa sidor med osäkra tjänster och konkurrens om forskningspengar. I bibelöversättandet arbetade man i par, en expert på hebreiska och en expert på svenska. Det roligaste i arbetet var i början när man gjorde var sin egen version av texten, svenskexperten sin utifrån översättningar till andra språk. Med två versioner kom det fram fler idéer och det blev mer jämlikt och mindre känsligt när man sedan skulle skapa en gemensam version. I översättarparet träffades man mellan sammanträdena i översättarenheten. Sedan sändes det till ett tjugotal referenter för synpunkter, filologiska experter, nytt möte i översättarenheten för att arbeta in synpunkter och sist möte i den parlamentariska styrelsen. Den vanligaste kontroversen var när hebreiskexperterna var oense om grundtexten. Jag lärde mig läsa hebreiska, vokaliserad text, för att kunna hänga med. Styrelsearbetet, som jag inte deltog i, var det enda som hade likheter med mitt uppdrag i Svenska språknämnden. En styrelse har ju ansvar för ekonomi och tjänster, men i språknämnden brukade vi också ha en språkfråga på bordet varje gång för att ha nåt roligt att diskutera. Ett skäl till att jag stannade så länge i Svenska språknämndens styrelse var att det var så trevliga människor i den kretsen. Det uppdraget innebar också att få åka på nordiska språkmöten som hölls varje sommar. Det var där jag blev nordist.

Sedan 1990-talet är du verksam som översättare. Hur skulle du beskriva arbetet som översättare jämfört med arbetet som författare?

– Översättare och författare har olika arbetssituationer. Översättare är uppdragstagare med förlag eller tidningar som beställare, och man förhandlar om ersättning. Författaren tar istället själv initiativet att skriva, det kräver mer självkänsla och är mer pretentiöst. Skönlitteratur och facklitteratur skiljer sig åt. För facklitteratur har man ofta en överenskommelse med ett förlag, men skönlitteratur skrivs i regel på eget bevåg. Översättare har inte royalties, så om en bok gör succé så tjänar inte översättaren mer. Medan författaren gör en stor förtjänst om en bok går i massupplaga. Men de flesta författare lever inte på sina böcker, de behöver sidoinkomster, stipendier och biblioteksersättning.

Du översätter romaner, biografier samt barn- och ungdomsböcker. Vad är skillnaden?

– Det är samma skillnad som för författaren, det behövs ett enklare tilltal för en yngre publik. När jag har översatt för barn och ungdomar så har jag kunnat göra det även från franska och tyska där mina gymnasiekunskaper i språken räcker för att tolka texterna på originalspråket. Jag skulle inte åta mig en vuxenbok på de språken, där räcker inte mina språkkunskaper. Men det är lika roligt att översätta oavsett ålder på målgruppen, för det viktiga är att det blir bra på svenska, att hitta rätt ord.

Vilket av de språk du översätter böcker från till svenska är den största utmaningen att översätta från?

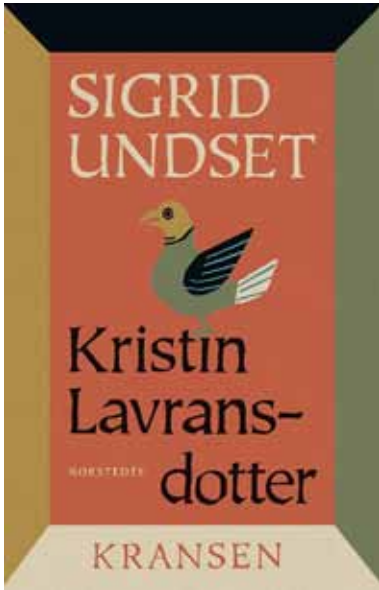
– Av de språk, norska, engelska, franska och tyska som jag översätter från, så är engelskan utan tvekan den största utmaningen att översätta från. I engelskan ställs man hela tiden inför en massa val, till exempel hur man ska översätta satsförkortningar med -ing-former som svenskan inte har. Engelskan har så många varianter. Detta jämfört med norskan där man kan följa ordföljden när man översätter. Även tyskan är närmare svenskan än engelskan. Jag har alltid haft komplex för att jag inte har några akademiska betyg i de språk som jag översätter ifrån. Jag har bara lärt mig språk genom att läsa. Jag lärde mig norska genom att läsa norsk litteratur, som gymnasist mycket av Cora Sandel, Knut Hamsun och Aksel Sandemose.

Romantrilogin om Kristin Lavransdotter av norska författaren Sigrid Undset (1882-1949, Nobelpriset i litteratur 1928) som utspelar sig på 1300-talet i Norge är känd som en av världens största kärleksromaner. Berätta om översättarbetet av detta verk.

– År 2013 blev jag tillfrågad av Norstedts förlag att översätta trilogin om Kristin Lavransdotter. Jag hade blivit äldre och var fundersam om jag kunde åta mig ett sådant omfattande uppdrag. Men jag provöversatte det andra kapitlet i trilogins första del, och det var så roligt att jag inte kunde sluta. Så lånade jag förra översättningen och tappade modet för min översättning var så lik den, för lik för att motivera en nyöversättning, tyckte jag. Men jag bestämde mig för att det var förlagets beslut. Vi skrev kontrakt, och jag fick i princip obegränsad tid på mig att genomföra översättningen. Jag kom att översätta en del om året. En betänklighet jag har är att jag egentligen tycker att om man är svensk så kan man läsa norska i original. Men människor gör inte det. Och en nyöversättning innebär också att en bok blir aktuell på nytt. Om man läser på ett främmande språk så förstår man ofta av sammanhanget, men inte allt, och det är hopplöst att sitta med lexikon och bryta av läsningen med att slå upp ord. Jag läste själv Kristin Lavransdotter på norska som ung, och sedan en andra gång när jag var småbarnsförälder. När jag sedan läste den igen för tio år sedan, och då på svenska, så tyckte jag att jag kom närmare berättelsen. Det förvånade mig själv men jag ser det som ett argument för att trots allt översätta norska till svenska.

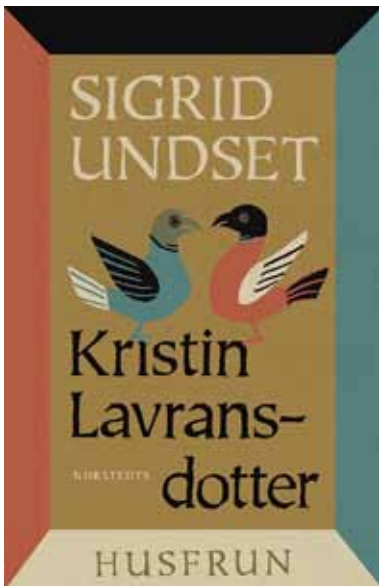
Vad kan dagens bokläsare få med sig av trilogin om Kristin Lavransdotter?

– Jag möter många, ofta kvinnliga, läsare som berättar att de läst trilogin som unga. När de sedan läst om den senare i livet, då har det varit som att läsa en helt annan bok, de har upptäckt andra saker. Sviten är så innehållsrik. Historiens nav är Kristin Lavransdotter som blir gift med krigaren Erlend

och hon får en rad söner med honom. Men bärande är inte minst alla andra relationer runt omkring, Simon som är den gode mannen Kristin borde ha gift sig med, Kristins mor och far som finner kärleken till varandra först inför döden, Kristins barn som växer upp och ifrån henne och alla tragedier kring det. Kristin går till slut i kloster, och sedan kommer pesten. Karaktärerna är välbeställda människor, som undsluppit fattigdom och nöd. Slående är hur de trots detta är så sysselsatta med att överleva.

Lena Wiklund

FÖR EGEN RÄKNING

FINNKAMPEN JUBILEUMSÅRET 2017

Publiken svek på Stockholms Stadion

Claes Wiklund

Finnkampen i friidrott är unik i sitt slag. På herrsidan inleddes den redan 1925, medan damerna fick vänta till 1953.

NT:s huvudredaktör följde för 25:e gången den ärevördiga landskampen mellan Sverige och Finland från läktarplats på Stockholms Stadion den 2-3 september 2017.

Kalenderåret innehåller för mig som nordist två höjdpunkter. Dels Nordiska rådets årliga sessioner som jag följt sedan 1970 i Reykjavik, som var den 18:e i ordningen, dels den likaledes årliga sammandrabbningen mellan Sverige och Finland i friidrott. Min första Finnkamp såg jag på Stockholms Stadion år 1955. Då fick de svenska herrarna storstryk. Herr- och damlandskamperna hölls på den tiden var för sig.

De svenska herrarna besegrade i år sina finländska motståndare med solklara siffrorna 216 mot 187. På damsidan var det tal om utklassning i och med att Sverige vann med 232,5 mot 177,5. Därmed tog de svenska herrarna hem sin 32:a seger. De har emellertid långt kvar till de finländska herrarnas 45 landskampsvinster. De svenska damerna svarade för sin 37:e landskampsvinst medan motståndarna från Finland står kvar på 24. Så långt statistiken beträffande världens förmodligen enda bilaterala friidrottslandskamp.

Nationalsångerna sjöngs i vanlig ordning när Finnkampen inleddes på lördagseftermiddagen den 2 september på ett höstligt Stadion. Därtill hyllades det i år hundraårsjubilerande Finland med ett rungande ”Ja må Finland leva” av en röststark Stadionpublik. På söndagen hedrade statsminister Stefan Löfven landskampen med sin närvaro. Smolket i den svenska glädjebägaren blev att publiken bara uppgick till 15.500 sammanlagt under de två landskampsdagarna. På Nya Ullevi i Göteborg, dit Finnkampen var utlokaliserad under en följd av år, översteg den samlade publiksiffran inte sällan 50.000 – som 2004 då jag var där – när det begav sig för de svenska friidrottsässen som då hette Carolina Klüft, Kajsa Bergqvist, Susanna Kallur, Stefan Holm och Christian Olsson. På Olympiastadion i Helsingfors kunde publiksiffrorna bli än större. Om publiken sviker Finnkampen även i fortsättningen riskerar den på sikt att läggas ned. Förhoppningsvis kommer så inte att ske. Stockholm som arrangör av stora friidrottstävlingar har på senare år inte haft lyckan med sig. Den årliga inomhusgalan på Globen uteblev i år. DN-galans efterföljare – Bauhausgalan – samlade inte heller den några stora publikmassor i juli månad i år.

2013 återkom Finnkampen till Stockholms Stadion efter att ha varit förlagd till Göteborg från 1999 till 2012 dvs. sju gånger. Eftersom Helsingfors Olympiastadion är i behov av reparation kommer nästa års Finnkamp att äga rum i Tammerfors där den för övrigt också hölls år 2016.

Det är bredden som är Finnkampens signum. Med tre deltagare från vardera landet på dam- och herrsidan blir det oerhört många som tävlar. Med 2 x 20 grenar kan det bli maximalt 232 tävlande förutsatt att ingen dubblar. Nu är det dock många som gör det t ex den svenska löparen Meraf Bahta som först vann 800 meter på lördagen för att sedan segra överlägset också i damernas 10000-meterslopp på söndagen. Tala om ovanlig kombination av löpsträcka. Men som om inte detta räckte till så har flickorna och pojkarna också sina egna Finnkamper. Det betyder att antalet tävlandet uppgår till någonstans mellan 300 och 400.

När jag såg min första Finnkamp på Stockholms Stadion var jag tretton år. Till Helsingfors for jag första gången 1964 för att heja fram Sverige på bortaplan. Det hjälpte inte mycket för under större delen av 1950-talet och en bra bit in på 1960-talet var den finländska dominansen på herrsidan total. 1965 hade jag för första gången glädjen att se de svenska herrarna vinna. Det var en skön känsla. I de tre senaste herrkamperna på Stockholms Stadion har Sverige vunnit ganska klart. De svenska damerna gick segrande ur striden 2013 och 2017 medan de finländska damerna lyckades vinna 2015.

Resultatmässigt var 2017 års Finnkamp rätt medioker. Två landskampsrekord sattes dock, båda i kast. Den svenske diskusfantomen Daniel Ståhl kastade hela 67,37 och förpassade därmed Richard Bruchs bästa landskampsnotering från 1973 på 66,16 till historieboken. De noteringar som stått sig längst på herrsidan är finländska. 1972 vann Pekka Vasala 800 meter i Finnkampen på 1,44,5 och Lasse Wirén 5000 meter på 13,32,0. Det kanske bör tilläggas att dessa två formidabla finländska löpare också vann OS-guld i München samma år på 1500 meter respektive 5000 meter och 10000 meter.

På damsidan emanerar det äldsta landskampsrekordet från 1973 då Mona-Liisa Pursianen vann 100 meter på 11,31. Fem år senare tangerade Linda Haglund detta landskampsrekord. På 1500 meter står sig Inger Knutssons 4.10,09 än idag. Riita Salins formidabla landskampsrekord 50,78 på 400 meter har ännu ingen varit i närheten av sedan det sattes 1974. Ida Storm satte det andra landskampsrekordet i år med sina 71,26 i släggkastning

Tider som står kvar i rekordböckerna längre än 40 år tillbaka i tiden återfinns man på 400 meter och 1500 meter samt på 3000 meter hinder för herrar. 45,79 sprang Markku Kukkoaho 400 meter på och 3.38,07 Ulf Högberg 1500 meter på år 1974. Anders Gärderud, OS-guldmedaljör i Montreal 1976, satte ett fint landskampsrekord två år innan sin olympiska upphöjelse med 8,20,8.

Återväxten i den tidigare svenska paradgrenen höjdhopp för herrar lämnar åtskilligt att önska. Den bästa svenska manliga höjdhopparen stannade i årets landskamp på 2,05 meter. Annat var det förr. Stefan Holm hoppade så högt som 2,35 meter i Helsingfors Olympiastadion år 2004. Holm vann OS-guld i Aten samma år bör det väl tilläggas.

Bakom de svenska utklassningssiffrorna på damsidan 2017 dolde sig två trippelsegrar på 400 meter och i höjdhopp. På 100 meter blev siffrorna 15,5 mot 6,5 i svensk favör vilket är så nära en trippel man kan komma. De finländska damerna kammade hem en trippelseger på 100 meter häck. På herrsidan blev det tredubbelt svenskt på 110 meter häck och i nya paradgrenen diskus.

Medan Finnkampen återbördats till Stockholms Stadion från Nya Ullevi i Göteborg har det omvända inträffat i Finland. Tammerfors står, som sagt, åter som värd nästa år.

Om inget oförutsett inträffar blir det 100-årsjubileum för Finnkampen 2025. Det betyder dock inte att det hållits etthundra herrkamper. Utbytet var lagt på is åren 1932-1938 efter alltför hårda duster på Stockholms Stadions kolstybbsbanor 1931. Givetvis tävlade man inte heller under krigsåren 1941-44. Då OS hölls i Helsingfors 1952 nöjde man sig med det och hoppade helt sonika över Finnkampen. Så gjorde man även 1949.

Sammanlagt 77 herrkamper har det blivit sedan begynnelsen – årets upplaga medräknad. På damsidan är man uppe i 61 landskamper. Läger man ihop herr- och damkamperna blir det oavgjort med 69 vinster mot 69.

Salomoniskt kunde man säga.

Claes Wiklund

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

SAMVERKAN I DIGITALISERINGENS TIDEVARV

”Ett inkluderande, hållbart, innovativt, tryggt och öppet Norden är utgångspunkten när Sverige 2018 tar över ordförandeklubban i Nordiska ministerrådet. Digitalisering är ett genomgående tema.”

Så skriver Sveriges statsminister Stefan Löfven och den nordiska samarbetsministern, tillika Sveriges utrikesminister, Margot Wallström i förordet till Sveriges ordförandeskapsprogram 2018 i Nordiska ministerrådet. Det är meningar som visar på stor kontinuitet i förhållande inte bara till Norges ordförandeskap detta år utan också till Finlands, Danmarks och Islands ledarskap i Nordiska ministerrådet dessförinnan.

Digitaliseringen är inte ett nytt samarbetsområde. Under årets norska ordförandeskap genomfördes ett nordiskt-baltiskt IT-ministermöte i Oslo för första gången och genomförandet av den deklaration som då antogs är en prioriterad uppgift under inkommande år enligt det svenska ordförandeskapet. Under 2018 ordnas en bredare ministerkonferens där politiker och branschföreträdare från de nordiska och baltiska länderna ska diskutera hur samarbetet på digitaliseringsområdet kan fördjupas ytterligare.

Alla som flyttat mellan nordiska länder, eller över huvudtaget haft anledning till kontakter med myndigheter inte bara i det egna landet utan också i nordiska grannländer, känner till de svårigheter som kan möta. Oändligt många är exempelvis berättelserna om de hinder som inflyttade till Sverige kan möta innan de erhållit personnummer – och då gäller det inte bara i kontakterna med myndighetssfären. Oanade svårigheter kan uppstå också i den privata sektorn för den som bosatt sig i Sverige innan personnummer nådigt tilldelats.

År 2018 kan bli ett genombrott för möjligheterna att få myndighetservice i grannlandet på samma villkor som de som är bosatta där. Enligt en överenskommelse inom EU ska alla medlemsstater, och här ansluter sig också Norge och Island, acceptera andra staters elektroniska signaturer. Det kan öppna för gränsöverskridande e-förvaltning. Men det krävs också bättre samordning av nationellt utvecklade digitala lösningar så att rörelsefriheten för människor, varor, tjänster och data kan öka tack vare att myndighetskontakter och samhällsservice görs tillgängliga via gränsöverskridande e-förvaltning.

Med underlättade kontakter via Internet till och från skatteverk, försäkringsinstitutionerna, pensionsmyndigheter och annan offentlig verksamhet kan arbetsmarknaderna öppnas än effektivare vilket främjar enskilda människors frihet och trygghet men också den samlade ekonomiska utvecklingen i nordiska samhällen. Även företagens myndighetskontakter kan underlättas genom

gränsöverskridande e-förvaltning, exempelvis genom att ge företag i ett land möjligheter att erhålla juridiskt hållbara utdrag ur företagsregister i annat land via gränsöverskridande e-förvaltning.

Medicinska ingrepp och vård kräver allt mera av specialistkunskaper. Samtidigt pågår omfattande urbaniseringsprocesser som gör att i de mest glest bebyggda delarna av Norden bor de äldsta och mest vårdbehövande invånarna. Att ytterligare utveckla det samarbete som redan är etablerat när det gäller e-hälsa i syfte att stödja utvecklingen för vårdinsatser på distans prioriteras genom att den särskilda ordförandeskapspotten till en del används för att finansiera aktiviteter på detta område.

Världens första e-receptkund expedierades på Apoteket Tre Rosor i Jönköping 1983. Det skulle emellertid ta mycket lång tid innan vi i Norden nått den elektroniska servicenivå vi har idag, det vill säga att praktiskt taget alla recept förmedlas elektroniskt och möjliggör för patienterna att välja vilket apotek de vill använda för att kvittera ut läkemedlen. Nu är det dags att driva utvecklingen ett steg vidare. Inom en treårsperiod ska det vara möjligt att kvittera ut läkemedel i apotek också i andra länder än det land där en läkare föreskrivit läkemedlet. Detta är en del i EU-samarbetet. En del av den svenska ordförandeskapspotten används för att Norden ska vara i spetsen för denna internationalisering.

I nästa års ordförandeskapsprogram uttrycks också en förhoppning om att de nordiska länderna ska kunna inta en ledande position när nästa generation för mobil dataöverföring – 5G står inför sitt genombrott. Den roll som Nordiska ministerrådet spelade för snart 40 år sedan för att möjliggöra ett genombrott för världens första helautomatiska mobiltelefonisystem, NMT, åberopas som en förebild. Då skedde arbetet i en kommitté där företrädare för de nordiska regeringarna och de nordiska televerken möttes. Nästa år inbjuds industrin att presentera hur 5G kan bidra inom äldreomsorg och e-hälsa liksom till innovativa transportlösningar och klimatsmarta städer. Detta i syfte att främja en dialog mellan politik och näringsliv.

Digitalisering är inte bara en fråga om teknikutveckling. Det krävs kunskaper och därmed utbildningsinsatser och en aktiv arbetsmarknadspolitik för att ett samhälle fullt ut ska kunna dra nytta av den tekniken möjliggör.

Vid en nordisk konferens 2018 om framtidens arbetsmarknad ska särskilt fokus läggas vid konsekvenserna av digitalisering, robotisering och automatisering och vilka kompetensbehov som uppstår på grund av detta. Konferensens resultat ska sammanställas i en rapport som nordiskt bidrag till den internationella arbetsorganisationens ILO:s hundraårsjubileum 2019.

Under 2016 blev Norge och Sverige först i världen med att koppla samman de kommunikationssystem, Raket och Nødnett, som räddningstjänster, polis med flera använder vid olyckor och katastrofer. En första gemensam övning

med användning av de sammankopplade systemen har genomförts. Arbetet pågår för att de svenska och norska kommunikationssystemen ska kunna kommunicera också med motsvarande system i Finland, Virve. Beredskap finns att också involvera Danmark i samarbetet.

Tilltron till internationellt samarbete har utan tvekan skadats av att Europa inte förmådde att hantera flyktingfrågan 2015, Brexit, Donald Trumps retorik mm. Det finns dock minst två stora framgångar i det globala samarbetet. Det gäller dels Parisavtalet på klimatområdet, dels de Globala målen 2030 i FN:s regi. Nordisk samverkan kan här spela en viktig roll.

I det program som Sverige presenterat för ordförandeskapet i Nordiska ministerrådet 2018 föreslås initiativ för att optimera den nordiska arkitekturen för miljö- och klimatfinansiering. På 1990-talet togs initiativ som gjorde att Nordiska Investeringsbanken (NIB) och Nordiska miljöfinansieringsbolaget (NEFCO) blev viktiga spjutspetsar och aktörer för att möjliggöra miljöinvesteringar i Ryssland och Baltikum. De nordiska länderna har dragit stor nytta av de investeringar som gjorts tack vare dessa institutioner.

Nu finns det ett klart behov av vassare och kraftfullare instrument för att möjliggöra de investeringar som krävs för att löftena genom överenskommelserna i Parisavtalet ska infrias och för att de Globala målen 2030 ska kunna nås. Frågan är om de nordiska länderna kan komma överens på sådant sätt att NIB och NEFCO tillsammans med Nordiska utvecklingsfonden (NDF) kan bli ett effektivt verktyg i ett globalt sammanhang när det gäller klimat- och andra angelägna miljöinvesteringar.

I dagens politiska diskurser har integrationsfrågorna allt mera tagit den plats på de nordiska dagordningarna som migrationsfrågorna hade när det formella nordiska samarbetet inleddes för snart 70 år sedan. Det syns tydligt också i det svenska ordförandeskapsprogrammet. Det är framför allt frågan om hur utomeuropeiska invandrare, och då inte minst asylsökanden och flyktingar, ska kunna integreras framgångsrikt som de nordiska länderna har gemensamt.

Kvinnor, och då i synnerhet invandrade kvinnor med utomeuropeisk bakgrund, är aktiva på arbetsmarknaden i väsentligt mindre utsträckning än män i de nordiska länderna. Initiativ tas under 2018 för erfarenhetsutbyte och gemensamt idéarbete i syfte att inkludera flera på arbetsmarknaden så skillnaden mellan sysselsättningsgrad för kvinnor och män minskas.

Särskilda insatser, även det med finansiering från ordförandeskapsporten, förutskickas för att främja ungas sociala inkludering och demokratiska delaktighet. Strävan är här att stimulera frivilligorganisationer i hela Norden i arbetet.

När jag i arbetet med denna artikel ”googlade” med NMR som sökord handlade de tio första artiklarna inte om Nordiska ministerrådet utan om Nordiska Motståndsrörelsen. Nazister och extremister samverkar över nationsgränserna i dagens Norden. Ett verkningsfullt nordiskt samarbete kan medverka till att

öka trovärdigheten för demokratin och stärka tilltron till internationellt samarbete i vår tid. Få saker är mera angelägna.

Just som detta skrivs pågår överläggningar som avgör om tillfälliga gränskontroller i bland annat Öresund ska förlängas. Detta berör direkt Danmark, Norge och Sverige men indirekt också Finland utöver en rad EU-stater. Det är utan tvekan en ömtålig fråga. För många som länge varit hängivna nordister, är gränskontrollerna i Öresund öppna, mycket smärtsamma sår.

Jag läste för en tid sedan om en svensk kommunpolitikers sorg. Hon hade rest från hemorten norr om Mälardalen via Arlanda flygplats till Bryssel och därifrån till Köpenhamn utan att någon frågade henne efter identitetshandlingar. Så tog hon tåget över Öresund och där, vid gränsen till hemlandet Sverige, avtvingades hon identitetshandlingar för att få tillstånd till hemresa.

På Facebook skrev hon: ”När jag var ung kändes det bra att resa mellan de nordiska länderna utan krav på pass. Det kändes som om vi hörde ihop i en nordisk gemenskap. Det känns också bra att kunna resa inom Schengenområdet utan pass. Det ger en känsla av tillhörighet inom EU.

Jag tycker att vi behöver passkontroll vid EU:s yttre gräns, men inte mellan Danmark och Sverige! Det är inte OK!”

”Danmark lukker sig om sig selv. Og det i en sådan grad, at omverden opfatter Danmark som et lukket land, der ikke ønsker et samarbejde med resten av verden. Grænsekontrol og smykkelov har skadet Danmarks image. Det kan få store konsekvenser, og derfor er politikerne nødt til at holde op med at bruge »frygten« som værktøj.” Så svarade Danmarks tidigare utrikesminister, och tidigare partiordföranden i det Venstre som för närvarande är det ledande regeringspartiet, Uffe Ellemann-Jensen, när tidningen *Berlingske Tidende* frågade vad som är Danmarks största problem.

Migrations- och integrationsfrågorna spelar en stor roll i politiken inte bara i Norden utan också i Europa. Det finns inga snabba lösningar. Nordister och andra internationalister behöver visa att det är genom samarbete över gränserna som orsakerna till fruktan kan undanröjas och trygghet skapas. Norden behöver samarbeta internt, men också samverka i EU och globalt. Misstro länder emellan behöver ersättas av åtgärder som skapar förtroende.

Förtroende byggs genom konkret samverkan. Samarbetet mellan de nordiska länderna har byggt på tilltro till öppenhet och samverkan också i ett vidare internationellt sammanhang. Det finns å andra sidan åtskilliga exempel på hur ett vidare internationellt samarbete fördjupat det nordiska samarbetet.

Ett bättre fungerande samarbete på migrationsområdet inom EU, i synnerhet när det gäller Schengensamarbetet, är en förstarangsfråga för de nordiska länderna, såväl för EU-medlemmar som EES-stater.

Anders Ljunggren

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN
 IN MEMORIAM
 Kolbjørn Skaare (1931–2017)

Professor Kolbjørn Skaare døde 3. juni 2017, og ble bisatt fra Vestre Gravlunds nye kapell 15. juni. Mange var møtt frem for å ta avskjed med en hedersmann som satte varige spor etter seg i eget forskningsfag – numismatikken – men han ble også fulgt til sin siste hvile av mange gode venner og kollegaer både ved Universitetet i Oslo, Det Norske Videnskaps-Akademi, og mange andre han kjente gjennom sin store interesse for sang og musikk.

Kolbjørn Skaare var født i Trondheim, men vokste opp på Vang på Hedmarken, og tok latinartium ved Hamar Katedralskole i 1950. Deretter studerte han historie, gresk og latin ved Universitetet i Oslo, og ble nærmest ved en tilfældighet assistent ved universitetets myntkabinett – rimeligvis ut fra den språkkompetanse han hadde tilegnet seg. Han kunne ingenting om mynter da han begynte, men ble i 1958 tilsatt som konservator ved myntsamlingen. Fra dette tidspunkt og frem til han gikk av med pensjon i 2002 var mynter og sedler og pengenes historie Skaares forskningsfelt, og han oppnådde internasjonal anerkjennelse både for sine metoder og for den eksakte kunnskap han kom frem til. Få kunne mer om norsk middelalder enn Skaare, og det gjaldt helt generelt og ikke bare på myntenens område. Doktoravhandlingen om mynter i norsk vikingetid er et standardverk, og ble etterfulgt av en rekke artikler og bokverk om mynter og pengesedler. Professoratet i numismatikk (fra 1985) la beslag på det meste av Skaares tid, men han var hele tiden aktivt medlem i Den norske studentersangforening og drev aktivt formidlingsarbeid av sitt fag. Han var også instituttleder med de administrative plikter det medførte. Han bekledd også viktige stillinger som preses og visepreses i Det Norske Videnskaps-Akademi (1980-89) og som president for den internasjonale numismatikkforening.

Ved siden av alt dette, og det vi først og fremst minnes ham for her, var han aktivt og tilstedeværende medlem i Letterstedtska föreningen i nærmere fire tiår. Han var sekretær for norske avdeling mens Helge Seip var avdelingens leder, og fra 1982 og i tjue år fremover, til 2002, var han *Nordisk Tidsskrifts* redaktør i Norge. Ved Seips bortgang i 2004 overtok han som leder for norske avdeling, men sviktende syn og hørsel gjorde at han trakk seg fra dette vervet i 2013. Jeg hadde gleden av å bli godt kjent med Kolbjørn, først som medlem i norske avdelingen og fordi jeg leverte de årlige litteraturoversiktene i femten år av hans redaktørtid. Jeg etterfulgte ham som norsk redaktør, og hadde en lang, grundig og lett vemodig samtale ved Kolbjørns kjøkkenbord da han

Kolbjørn Skaare

kjente at det var på tide å gi seg også som nasjonal leder. Kolbjørn var en markant og tydelig person i den store nordiske familien som Letterstedtska föreningen faktisk må sies å utgjøre. Han var både humoristisk og spirituell; han kunne dikte sanger til ulike anledninger, og han kunne avlevere glitrende taler på stående fot – fordi han alltid var godt forberedt og tok sitt ansvar på alvor.

Kolbjørns kone, Marit, som gikk bort noen år før ham, hadde en favorittvits fra Storm P.: Den ene av de to eldre herrer på tegningen sier: «Jeg er numismatiker.» Hvorpå den andre svarer: «Har De prøvet med katteskind?» Kolbjørn trengte ikke katteskind hverken mot numismatikken eller

andre saker han var opptatt av. Det er god grunn til å stanse litt opp og tenke over hvordan han gjennom flere tiår tok seg tid fra alle andre interesser og plikter for å gjøre en innsats til beste for det nordiske fellesskapet, representert ved Letterstedtska föreningen. Både gjennom redaktørgjerningen, artiklene han skrev for vårt tidsskrift, innsatsen som omgjengelig og utrolig hyggelig sekretær og senere leder for norske avdeling av Letterstedtska, viste han egenskaper og kvaliteter som vi av og til frykter er i ferd med å gå i glemmeboken: omtanke, redelighet, vennlighet og romslighet.

En stor gruppe mennesker over hele Norden bøyer hodet i takknemlighet over å ha kjent en så omgjengelig, hyggelig og varm person som Kolbjørn.

Hans H. Skei

Artiklar och recensioner av Kolbjørn Skaare i Nordisk Tidskrift:

Nordisk numismatik. 1983: 32 – 38.

To myntfunn fra Sandøy på Færøyene. 1986: 431 – 438.

Christian Jürgensen Thomsen – grosserereren som grunnla nordisk arkeologi. 1988: 369 – 381.

Den norske feltherren beretter. Recension av Olav Riste (red) "Felttoget. General Otto Ruges erindringer fra Kampene april-juni 1940". 1990: 435 – 437.

Pilgrimsmerker i Norden. Recension av Lars Andersson "Pilgrimsmärken och vallfart. Medeltida pilgrimskultur i Skandinavien". 1991: 62 – 63.

Danmarks skattefunn fra middelalderen – en viktig porsjon Danefæ. Recension av Jørgen Steen Jensen m.fl. "Danmarks middelalderlige skattefund". 1993: 387 – 390.

Mynthistorisk millennium. Dansk, norsk og svensk utmyntning er 1000 år. 1995: 301 – 308.

Nordisk Kontrapunkt (För egen räkning) 1996: 171 – 174.

Fra Landisfarne til Ahtisaari. Årstall i Nordens Historie. Recension av Ivar Wallensteen "Nordens historia i årtal, från 793 till vår tid". 1996: 573 – 574.

Mynter og mennesker. Recension av 1. Jørgen Steen Jensen (red.) "Tusindtallets Danske Mønter fra Den Kongelige Mønt- og Medaillesamling" og 2. "Myntningen i Sverige 995 – 1995". Numismatiske Meddelanden. 1997: 74 – 78.

Tidsregning i Norden. (För egen räkning) 1999: 173 – 178.

Nordisk musikk og musikkliv. Recension av Gregor Andersson (red.) "Musik i Norden". 2000: 357 – 360.

Medaljen til Nobels fredspris. 2001: 387 – 395.

Helge Seip (1919 – 2004). In memoriam. 2004: 75 – 76.

En flyktning krysser sit spor. Recension av Käbi Laretei "Såsom i en översättning. Teman med variationer". 2005: 187 – 188.

Ord om Örjan Lindberger (1912 – 2005). In memoriam. 2005: 379 – 380.

Elsa Lindberger (1927 – 2008). In memoriam. 2008: 391 – 392.

Svensk-tyska musikkrelasjoner i skyggen av nazismen. Recension av Petra Garberding "Musik og politik i skuggan av nazismen". 2009: 174 – 176.

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

IN MEMORIAM

Lars J Hultén (1940–2017)

Lars J. Hultén avled i maj 2017 i en ålder av 77 år. Han var gift med fil. dr Britt Hultén som städslades som *Nordisk Tidskrifts* redaktionssekreterare av min företrädare som huvudredaktör Örjan Lindberger. Britt Hultén beklädde denna syssla fram till hösten 1986. Hon avled i oktober 2001 i en ålder av 59 år.

Det var genom Britt som jag kom att lära känna hennes make Lars. Han var chefredaktör på *Norrtelje Tidning* från 1971 fram till 1989. 1990 blev Lars J. Hultén Sveriges första doktor i journalistik. Avhandlingen lades fram på JMK dvs. journalisthögskolan som var knuten till Stockholms universitet. Den hade titeln *Reportaget som kom av sig. En analys av reportaget som textform utifrån produktionsperspektivet och sändarrollen med betoning på reporterns personliga tonfall*. Det rörde sig om en intressant undersökning av reportaget i några landsortstidningar åren 1960 -1985. Efter att ha varit universitetslektor på JMK i Stockholm blev Lars J. Hultén forskarasistent vid Mitthögskolan i Sundsvall 1995. Docent i journalistik blev han 2001.

Lars J. Hultén var en lysande ledarskribent. Hans skrev sina ledare med schwung och lade sig alltid vinn om att vara aktuell. Hände det något sent på dagen i politiken – som måste kommenteras – rusade han i kvällstimmen ner till *Norrtelje Tidnings* redaktion och smällde ihop en träffsäker kommentar. Just själva aktualiteten gjorde att hans ledare ofta citerades i Radions tidningskrönika som på den tiden spelade en stor roll på opinionsbildningsområdet. *Norrtelje Tidnings* välformulerade åsikter på ledarplats blev därmed kända och diskuterade långt utanför tidningens egentliga spridningsområde som ju var Roslagen.

Lars Johan, som vi skribenter kallade honom, blev ett slags mentor för mig. Jag skrev ledare och nordiska krönikor i *Norrtelje Tidning* under en följd av år på 1980-talet. Lars J. var generös med att bereda spaltutrymme i sin lilla landsortstidning för mitt tyckande.

I *Nordisk Tidskrifts* spalter debuterade Lars J. Hultén 1984. Han skrev en ytterst läsvärd artikel om en av sina företrädare på redaktörsstolen i *Norrtelje* nämligen Gottfrid Peterson. Redaktör Peterson hade tagit ställning för Eugen Schauman som sommaren 1904 sköt den alltmera hatade ryske generalguvernören Bobrikoff i Helsingfors. I två artiklar tog chefredaktör Gottfrid Peterson attentatsmannen i försvar. Det renderade honom misshag både från det svenska kungahuset och från den svenska regeringens sida. Dessutom

blev den stridbare chefredaktören Peterson åtalad för förtal av den ryske tsaren av justitiekanslern i Sverige. Det ledde till en fällande dom. Om detta äventyr i dagspressjournalistikens värld skrev Lars J. Hultén boken *Åtalet – redaktören som retade Ryssland* som utkom 1984.

Till journalistikens – alltmer försämrade – villkor återkom Lars J. i flera böcker på 1990-talet. Medlem i Letterstedtska föreningen blev han 1987. Hans intresse för Eugen Schauman kom till uttryck i en utförlig recension av Seppo Zetterbergs samma år utkomna bok *Fem skott i senaten. Eugen Schaumans liv och död* i *Nordisk Tidskrift*. Seppo Zetterberg är idag ordförande i Letterstedtska föreningens finländska avdelning.

Efter att ha varit journalist och pressforskare kom Lars J. Hultén att byta bana ännu en gång. Nu blev han framgångsrik designer och startade det egna företaget ”Smart Art Design”. Mönsterskyddade och specialdesignade bokhyllor var en av hans specialiteter. Norrtälje och Roslagen lämnade han för gott på 2010-talet för att bosätta sig i trakten av Järvsö i Hälsingland.

Mångsidig som få var Lars J. Hultén. Det var en fröjd att arbeta tillsammans med honom i *Norrtelje Tidning* på 1980-talet och att få ha honom som skribent i *Nordisk Tidskrift*. Han var en formuleringskonstens mästare.

Claes Wiklund

Artiklar och recensioner av Lars J. Hultén i *Nordisk Tidskrift*:

Ett 80-årsminne. Åtalet mot redaktören som retade Ryssland. 1984: 79 – 95.

Vad händer med den svenska dagspressen? 1986: 18 – 35.

Heroer på offentligheten scen. Recension av Kurt Johannesson m.fl. ”Heroer på offentlighetens scen”. 1988:194 – 197.

Eugen Schauman i ny belysning. Recension av Seppo Zetterberg ”Fem skott i senaten. Eugen Schaumans liv och död”. 1988: 466 – 468.

BOKESSÄ

FRA GULLALDEREN FOR SVENSKE "PUSSELDECKARE" H.-K. Rönbloms ti detektivromaner

Er det noen som husker H.-K. Rönblom? – eller for den sakens skyld Paul Kennet, amatørdetektiv, «läroverksadjunkt» med doktorgrad i historie? Hvis ikke, kan det være på tide å bli kjent med både forfatter og detektiv.

I det som ser ut som en gullalder for den klassiske detektivfortelling i svensk litteratur på 1950- og 60-tallet finner vi H.-K. Rönblom. Han er i godt selskap med Maria Lang, Stieg Trenter og Vic Suneson – men i ettertid er det kanskje mest å glede seg over i Rönbloms bøker.

For det første kan vi plassere Hans-Krister Rönblom – som beholdt bindestreken når han som forfatter bare brukte initialene i fornavnet. Han skapte seg ikke et psevdonym eller pennnavn slik de tre andre gjorde. Han debuterte usedvanlig sent – 53 år gammel – og siden han døde 63 år gammel, rakk han bare å gi ut ti bøker. Det kom én bok i året fra 1954 til 1962, og en siste i 1965.

For det andre: I en tid hvor kriminallitteraturen benytter stadig kraftigere virkemidler og hele politikorps i etterforskning kan det være en fryd å komme tilbake til en beskjeden og stillfarende gymnaslærer og hobbydetektiv som med en nesten irriterende langsom utspørring og spekulasjon kommer fram til en løsning leseren neppe hadde sett for seg.

For det tredje er det nå mulig å skaffe seg forseggjorte og litt retropregede utgaver av de to første bøkene med Paul Kennet i hovedrollen, nyutgitt høsten 2016 til en rimelig pris og verdt hver eneste svenske krone! Disse nyutgivelsene er inspirasjonen bak dette bokessayet.

Både forfatteren og hans detektiv er for lengst glemt og lever et antikvariats- og loppemarked-liv i hjemlandet. Samtidens kritikere mente at Rönbloms bøker ga ypperlig innblikk i liv og tildragelser på den svenske landsbygda og i små byer der Paul Kennet oppholdt seg, enten i forskningsøyemed eller som lærer, alene eller i tidlige bøker sammen med sin sjarmerende og prat-somme søster, Susanne; senere fru Greger Mattsman. I fjerde boka kommer Paul i kontakt med journalisten Lena Åtvid som han blir gift med, og i noen av de senere bøkene er hun med i bakgrunnen, men aktivt deltagende bare i et par bøker.

Hans-Krister Rönblom (1901-1965)

Hvem var så denne H.-K. Rönblom? Som sin krimkollega Maria Lang var han filosofie doktor, riktignok i statsvitenskap (Uppsala 1930), men hadde en yrkeskarriere som journalist og redaktør, bl.a. som politisk redaktør for *Aftonbladet* (1948-56). Han deltok også partipolitisk for Folkpartiet og var aktiv i avholdsbevegelsen. Det er ikke tvil om at erfaringene som avismann i distrikts-Sverige (*Västerbottens-Kuriren*, *Västernorrlands Allehanda*) og kjennskapen til mangt og mye av det som rørte seg på mindre steder der det meste var gjennomsliktig og de fleste kjente hverandre, har gitt ham et helt eget bakteppe som kom til usedvanlig god nytte da han ganske så sent i livet ble kriminalforfatter. Vi kan gjerne si at han skriver i Agatha Christie-tradisjonen, eller at han har satt seg inn i de strenge og nokså firkantete reglene til The British Detection Club. Noen har sammenlignet Rönbloms detektiv med Hercule Poirot, mens jeg nok lettere ser for meg en mannlig Miss Marple – med det avgjørende unntaket – et genialt grep hos Rönblom – at Paul Kennet er en fremmed, en tilreisende, en utenforstående i de miljøene der mordene skjer. Han kan ikke trekke på intim kjennskap til et lite samfunn, men må spørre, grave, spekulere, spørre, undersøke – og så tenke igjen. Det går sakte, men det går fremover og leseren har muligheten til å være på høyde med detektiven og eventuelt komme ham i forkjøpet om man leser nøye nok. Det forekommer faktisk at forfatteren påminner oss (i en fotnote) om at han ikke har forsøkt å lure oss; de opplysningene som til slutt blir avgjørende, er beskrevet på side sånn og sånn tidligere i boken! Om ikke alt annet gjorde det, har vi her entydig bevis på hvilken genre Rönblom skriver seg inn i og bidrar til: detektivfortellingen med absolutte krav om å gi leseren mulighet til å kappes med detektiven i oppklaringen av sakene.

Paul Kennet – historiedoktor, lærer og hobbydetektiv

Vi møter Paul Kennet og blir kjent med ham i *Död bland de döda* (1954). Her blir han presentert som «läroverkslärare och historiker», men også som «en stillsam människa med en i det stora hela taget passiv hållning till livet; han lät det gå sin gilla gång och gick själv sin egen.» Men den på overflaten vennlige og høflige og forsiktige Paul har også «dolda djup av hemlig stridslystnad». Han tenner gjerne en pipe hver morgen og kveld, og velger da bevisst mellom de tre han alltid har tilgjengelig (de har navn, er nesten personlige), og de ligner «tes, antites og syntes i ett hegelskt schema». Både bokens utspekulerte tittel – å få plass til «død» to ganger er imponerende – og de poetiske kapitelloverskriftene gir signal om en litterær og til tider lærd detektivroman. Det er derfor helt på sin plass når Paul Kennet gjør seg sine tanker om hvordan detektiver er eller hvordan de arbeider:

Detektiver, sådana som Paul Kennet föreställde sig dem, var antingen vassnästa män som snusade morfin eller läppjade ädla vinsorter och som ur sina länstolars djup löste gåtor med en sinnrikhet av det mest genomborrande slag, eller också var de plattfotade män som bälgade öl och utförde rutinarbete och som med godmodig brutalitet tvang boven att erkänna var han höll det trubbiga föremålet dolt. Ingen av typerna passade riktigt Pauls eget lynne.

Krimlesere flest ser lett hvem Rönbloms forteller her refererer til. Senere snakkes det spøkefullt om sydamerikanske giftpiler med giftstoffer som er ukjente for vitenskapen – med direkte henvisning til noe av det som regelverket for den klassiske krim la ned forbud mot. I tillegg kommer så dette at beskrivelsen av Paul Kennet tidlig i debutboken så å si går forut for den tid da Paul blir detektiv – for vi er faktisk til stede ved unnfangelsen av hobbydetektiven Paul Kennet tidlig i denne romanen. Det skjer i det stille, nesten uten en tanke, mens Paul bytter den ene pipa mot den andre, for akkurat der og da «beslöt Paul Kennet att bli detektiv».

Forklaringen er i og for seg enkel: Han har fri fra lærerjobben for som historiker å utføre en byhistorisk utredning. Utenfor småbyen, hvor han skal arbeide i rådhusets arkiv, tar han inn på et pensjonat som er det som er igjen av det som engang var en stor og herskkelig eiendom. I dette huset blir det fort slått fast, av flere av de som bor mer eller mindre permanent der, at det er «de dødes hus». Det er en merkelig forsamling som er lukket inne i et ørkesløst fellesskap; mange av dem er på uklart vis løst fra sine stillinger slik at ekstra mistanke kan falle på dem etter at Paul har sjekket inn på sitt værelse – et værelse der notarie Odel hadde bodd i månedsvis etter en alvorlig operasjon, men døde så plutselig bare noen dager før Paul ankommer. Paul kjenner et slags vennskap med den døde, og nokså ubegrunnet begynner han å lure på om han er blitt myrdet. Kanskje bør han «ägna en ledig dag eller två åt att ta reda på om han till äventyrs har blivit lönnmördad». Paul blir detektiv, i det mest klassiske av alle oppsett. Et hus hvor morderen må finnes blant beboerne, som alle har noe å skjule, og hvor ingen tilsynelatende har noe som helst motiv for å ta livet av den stakkars Odel.

Paul prater med alle på pensjonatet, han kontakter politiet og en lege, han har gode kontakter i lokalavisen, og samler spor og feilspor uten å finne et motiv, men stadig større sannsynlighet for at Odel virkelig ble myrdet. Han tenner sin pipe, som i det minste gir ham «en viss detektiv myndighet». I en av samtalene med legen Paul oppsøker, drøfter de både Dr. Watson, Boswell og Samuel Johnson og forsøker å finne paralleller til Macbeth! Det litterære er imidlertid først og fremst krydder i en langsom og detaljert og svært intelligent mordetterforskning der Paul utnytter alt det en småby på 1950-tallet kan tilby av tjenester, sladder, skadefryd, og kjennskap til mennesker av alle slag.

Hovedspor gis opp, nye muligheter åpner seg, før vi vender tilbake til det som var et mulig hovedspor i etterforskningen, men som ikke er lett hverken å finne eller bevise når det har seg slik at det bare er morderen som vet at det han stjeler er verdt å stjele! Men lokalavisen – helt sentral i boken – blir til slutt stedet både for oppklaring og avsløring – helt passende en avisredaktør som i en alder av 53 år er blitt kriminalforfatter.

Höstvind och djupa vatten (1955)

Når så Paul Kennet i neste bok befinner seg i småbyen Sundhamn møter vi ham først som en ukjent som fører et samtale med distriktets riksdagsmann, Ehlevik, etter at en person har mistet livet ved å kolliderer på moped med en ståltråd som var spent over veien. Vi får vite at Paul har hatt et friår til forskning, men nå er tilbake som adjunkt. Her er han enda mer pregløs enn i første boken: «Han såg ut som mannen som förlorar sitt paraply. Hans ansikte var menlöst som på ett passfoto.» Paul kommer til å interessere seg for «ståltrådmannen» – og regner med at bare første tilfellet, det med dødelig utgang, har noen betydning. Den drepte er aktiv i avholdslosjen *Höstvind*, der også Ehlevik og svært mange vi møter i romanen, er aktive. «*Höstvind*» blir sentrum i en roman som har navnet i tittelen, mens «*djupa vatten*» også peker direkte på den kompliserte løsningen som er finurlig koblet til fortidshendelser de fleste har glemt. Pauls tolv år yngre søster, Susanne, bidrar med sin sjarme og pratsomhet i denne boken, slik alle sitatene fra Hjalmar Gullberg som benyttes som motto for hvert kapittel, understreker det litterære ved Rönbloms romaner. Med god grunn fikk han «Sherlock-priset» for denne romanen, som ved en av de mange og litt tilfeldige kåringer man har, ble stemt fram til en av de femti beste kriminalromaner gjennom tidene. Så sent som i fjor ble den i en svensk storavis med blant de hundre beste krimbøkene, og det er nok atskillig rimeligere.

Rönbloms to første bøker er altså utgitt på nytt høsten 2016. De er glitrende eksempler på god krim av den gamle eller gammeldagse skolen – kanskje med den forskjell at detektiven er bortimot selvutslettende og dermed overhodet ikke gis den plass han opprinnelig var tiltenkt i den klassiske detektivfortelling. Er det noen utvikling i bøkene som fulgte etter de to svært gode første bøkene? Det finnes altså åtte bøker til som vi skal omtale mer summarisk; først og fremst for å se om det er en utvikling i forfatterskapet eller om det er slik at intrigene og mordmetodene blir mer og mer oppkonstruerte når man holder seg så strengt til trange genrekrav.

*Fra Skratta, Pajazzo til Krans åt den sköna
– de fem neste Paul Kennet-mysteriene*

Den tredje romanen der Paul Kennet etterforsker et uforklarlig dødsfall er faktisk helt på høyde med de to første. *Skratta, Pajazzo* (1956) er på noen måter første boka som legges til en virkelig avkrok og et lite «brukssamhälle» der tiden har stått stille. Selve stedsnavnet, Komosse, er i så måte betegnende. Pauls søster har fått anbefalt stedet som fredelig og rolig, og Susanne og Paul bor på stedets pensjonat. Glassbruket, eid av familien Lesser, er det Komosse er bygd opp omkring, men nå planlegger eldstemann blant søsknene å selge den store villaen og legge om produksjonen. Det kunne være opplegg til intriger nok, og mord så vel som etterforskning skjer i tett tilknytning til Lesser-familien og glassverket – men likevel så listig og utspekulert at det nesten er på grensen til det som regelverket forbyr – nemlig å bruke «gifter som er ukjente for vitenskapen». Koblingen mellom en operasanger som aldri har sunget i Pajazzo på scenen, men gjort en berømt plateinnspilling, og dødsfallet, er uhyre dyktig gjort. Fremstillingen av en Pajazzo-figur i glass og motsetningen til å lage billig hverdagsglass, er også viktig. Ypperlig intrige, med fine litterære paralleller og troverdig miljøskildring fra Komosse, gjør boka leseverdig også i dag. Flere av de senere bøkene er langt mer knudrete språklig og strukturelt; *Skratta, Pajazzo* er liketil og elegant uten den følelse av konstruksjon som nok kan føles i flere senere bøker. Det er her Susanne møter sin fremtidige ektemann, og slik blir sjeldnere å treffe i senere bøker.

Döden i grytan (1957) lar Paul Kennet være tilfeldig ansatt på *Nya Aftonposten*, og opplever flere mord i tilknytning til redaksjonen. Et par av dem er utspekulerte giftmord, men av nød og hastverk drepes det også på annet vis. Viktigst i denne lett avvikende Kennet-deckare er at han blir kjent med Lena Åtvid som har fast arbeid i avisen. Hun blir viktig når det gjelder å avsløre morderen i denne boka, men enda viktigere er at hun litt senere blir å møte som Pauls kone.

Tala om rep (1958) gir fine skildringer av konflikter og motsetninger, særlig på kommunalt nivå, i Åbroka, en liten by oppe i nord. Rettergang og frikjennelse kommer før Paul Kennet klarer å lure den skyldige (som har brukt rep, ikke gift!) til å avsløre seg selv, ikke uten stor risiko for å mislykkes. Bortsett fra småbyskildringene, er dette nok en av de svakere bøker i rekken. Men slik beskrives Åbroka:

Åbroka sov. Det är skönt för en liten stad att få sova, att få maka sig till rätta och dra snötäcket över öronen. En liten stad måste ha omsorg om sina invånare och hålla reda på vad den ena säger och vad den andra gör.

Senatoren kommer tilbake (1959) klarer seg nesten helt til slutten uten medvirkning fra Paul Kennet. Boka har særlig fått ros for åpningskapitlet som fører oss inn i Kårdla by, og for sin skildring av fordommer og uforstand som leder opp til et forsøk på lynsjing. Kriminalintrigen er ganske likegyldig, men humor og ironi og godt humør hjelper leseren litt i en knusktørr og veldig konstruert roman.

Da er både drapssak og etterforskning langt mer spennende og logisk når Paul Kennet og Lena Åtvid kommer på besøk til Tegelvik på Østkysten, for å besøke bekjente. Handlingen i *Krans åt den sköna* (1960) knyttes til midtsommerfeiring, og mangt og mye viser til og spiller mot Shakespeares Midsommernattsdrøm. I Tegelvik går mange rykter om anonyme brev, med rykter og baksnakkelse ingen burde kjenne til. En kranspydet ung kvinne blir drept, og når Lena og Paul finner ut av saken, kommer løsningen dem tett inn på livet – og da hjelper det lite at den skyldige selv tar ansvaret for å bli straffet. Idyll og voldsom død går hånd i hånd i en bok som ellers har den skimrende sommeren i sentrum, samtidig som den kler av et helt lite samfunns småligheter og grums.

En thriller – og de to siste Paul Kennet-mysteriene

Död men obegråten (1961) er en annerledes bok enn alle de ni andre i serien med Paul Kennet, for så vidt som den er langt mer av en spenningsroman med ytre dramatik og raskt skifte mellom steder og hendelser. Vi flytter oss raskt fra Uppsala til et tiårsjubileum for studenter i Österås, for så å komme til Stockholm. Språktimer i fransk og en tur til Paris på jakt etter en bok hører til, før det hele toppe seg med at Paul Kennet blir skutt – slik at vi, selvsagt, kan møte ham som rekonvalesent i neste roman.

Mens "Död men obegråten" ikke er mye å skrive hjem om, har Rönblom en mye heldigere hånd med sine to siste detektivmysterier: *Bok över obefintliga* (1962) og *Mannen som höll sig undan* (1965). Faktisk er bøkene ikke så ulike, selv om "Bok över obefintliga" utvilsomt er den beste av de to. Selve idéen om at det skal finnes en fortegnelse over folk som er forsvunnet (de obefintliga) er et godt utgangspunkt, og den ekstra og overraskende vri til slutt som viser at Kennet har gjort alt han har maktet for å få en uskyldig dømt, er tilforlåtelig om ikke veldig overraskende. Vi er selvsagt i et lite tettsted også her, litt nord om Stockholm, mens vi i "Mannen som höll sig undan" er i en «nordlig stad» kalt Fogdebøle. Her er vi, selvfølgelig, i velkjente omgivelser selv om byer og mennesker og beliggenhet skifter navn. Vi møter en småby med vekstproblemer og ganske tvilsomme avtaler blant pampene, der Paul Kennet blir bedt om å gå gjennom noen gamle kommunale papirer (det blir aldri noe av) mens han vikarierer som rektor på en skole i byen. En bok og en falsk forlegger skaper

uhygge, før først et lik og så et annet dukker opp, forgiftet. Redaktøren for lokalavisen stikker av til Jugoslavia med sin kone, for å komme til hektene og vekk fra konflikter han var sentral i. Men skjebnens veier viser seg å være uransaklige – og kanskje rettferdige.

Epilog

Rönbloms ti detektivromaner tilhører en forgangen tid og en tradisjon som for lengst er forlatt innenfor kriminallitteraturen. Dagens kriminalbøker er i stor grad hybrider, blandingsformer som trekker på mange tradisjoner og som i selve etterforskningsarbeidet kan ha bevart elementer fra den klassiske detektivfortelling. Men den intellektuelle nysgjerrighet og ønsket om å finne ut av og forklare ting, samlet i detektivskikkelsen som skal og må være den viktigste i bøkene, er ikke lenger hovedsak. Sånn sett kan vi si at Rönblom bryter med genrens forventninger i noen av sine romaner ved å la intriger og konflikter leve sitt eget liv i bøkene nokså lenge, og at amatør-detektiv Kennet først dukker opp svært sent. Men som oftest klarer han med enkle grep å plassere sin adjunkt i nærheten av dramatiske hendelser, om han nå har fri fra lærerjobben for å drive historisk forskning om stedet der han er, eller bare har et par fridager og blir kontaktet for å undersøke noe, eller ferierer eller er rekonvalesent på et sted som får behov for en privatdetektiv. Et særtrekk ved Paul Kennet gjør ham ulik de fleste privatdetektiver i tradisjonen, for de har gjerne helt geniale evner og geniets særtrekk slik Poe og Conan Doyle definerte dem. Til og med Hercule Poirot er en særegen figur og må ha både oppmerksomhet og stå i sentrum. Paul Kennet er bortimot usynlig, en mann man ikke legger merke til, og som aldri vil stikke seg ut og slettes ikke ha ros eller berøm for de krimgåter han løser. Paul Kennet er nesten selvutslettende, og slik blir det gåtene, mysteriene, løsningene vi som lesere eventuelt blir fascinert av, ikke personen slik det i dag gjerne synes å være i endeløse serier med krimromaner med samme seriefigur.

Det er en ekstra kvalitet ved bøkene som i mange tilfeller blir borte i dag, og det gjelder de litterære referansene eller bare spill mot eller antydninger mot annen litteratur. Det finnes helt sikkert slektskap med annen svensk litteratur før eller samtidig med Rönbloms bøker, men da skal man være godt orientert. Sitater – ikke minst fra kjente og kjære sanger fra den svenske sangskatten – krydrer mange av bøkene, mens Paul tyr både til Shakespeare og mindre forfattere om den han snakker til kan antas å være på bølgelengde. Aldri for å vise seg fram, aldri for å briljere. Lest litt nøyere vil man også oppdage finjustert ironi, mild satire, avslørende og nokså grov tegning av mange skikkelser, både i det ytre og hva de var verdt innvendig. Det hele understøttes av en underfundig humor som man lett kan lese forbi, men som er med på å balansere det som, tross alt og selv om alt er oppdiktet, handler om død og elendighet.

H.-K. Rönbloms detektivfortellinger er også sympatiske skildringer av de kollektiv som svenske småbyer på 1950-talet fremviste for ham. Det er blitt sagt at bøkene hans «kartlegger det framväxande Folkhemssverige» – ikke minst fordi skildringer av grupper av mennesker står så sentralt. Tid og miljø hører til en forgangen tid, men det er en fryd å få være med til en lokalavis-redaksjon, en gammeldags postkontor, en landhandel der kyllingen du bestiller går levende i bakgården, og så videre. Det hender at språket knirker og knaker, at det meste står stille over lang tid, og at man kjenner støvet senke seg over skildringer av fordums skikker og seder. Og likevel. Likevel har det vært en fryd og en svir å lese Rönbloms deckare – faktisk mye mer enn de prøvedykk jeg har gjort i Maria Langs og Stieg Trenters bøker fra samme tid.

Kanskje har det ingenting å si, kanskje sier det alt. Et par måneder etter Rönbloms bortgang i 1965 dukket en ny og sensasjonell kriminalbok opp. Den het *Roseanna*. Forfatterne var Maj Sjöwall og Per Wahlöö. Etterpå ble ingenting som før.

Hans H. Skei

KRING BÖCKER OCH MÄNNISKOR

NORDEN I BACKSPEGELN

Nordensamarbetet går som på räls. Låter det märkligt? Javisst, för det är helt enkelt inte sant. Visst har samarbetet upplevt sina höjdpunkter, men för att hålla fast vid liknelsen med järnvägen: det har under efterkrigstiden krävts ett antal spårbyten för att Norden ska komma vidare. Ibland har färden gått ”i sicksack”, för att anspela på titeln på den antologi som år 2000 utvärderade efterkrigstidens olika samlingsprojekt och därtill gjorde några försiktiga framåtblickar¹. Redaktörer och medförfattare var den gången *Bengt Sundelius* och *Claes Wiklund*. Sjutton år senare har de kommit med uppföljaren *Norden sett inifrån. Det fjärde spårbytet*. Också den här gången har de dragit ihop skribenter från olika håll, totalt tjugo stycken, men färre forskare och mer folk med erfarenheter och iakttagelser inifrån olika samarbetsområden. Avslutningsvis gör så huvudredaktörerna en utvärdering och ny framtidsprognos under rubriken ”Quo vadis? 13 insikter om Norden”.

Eftersom världen och Europa idag ser dramatiskt annorlunda ut än inför millennieskiftet, så blir en första fråga hos läsaren hur detta återspeglas i det nordiska umgänget. Och hur märks det i ”Norden sett inifrån”? Ett svar är det faktum att den rena säkerhets- och utrikespolitiken getts större utrymme än i den förra volymen. Då, i slutet av 1990-talet, vågade veteranen Nils Andrén summera läget efter kalla kriget och Sovjetunionens upplösning med att ”de säkerhetspolitiska problemen i Norden inte längre är kontroversiella, vare sig mellan Nordens länder eller i ett vidare internationellt sammanhang. Den finländska och den svenska alliansfriheten är inte längre politiskt sårbar”. Det var då det. Uppsatserna av bl a Jan-Erik Enestam, Jacob Westberg, Guy Lindström, Lena Wiklund, Alyson JK Bailes och Carolina Sandö samt Henrik Hagemann visar eftertryckligt hur nya konflikthot idag överskuggar inte minst Östersjöregionen och – som Mats Bergquist påpekar – ”Ryssland som en revisionistisk stormakt” har ökat rörligheten och oförutsägbarheten på ett vis som bryter mot den relativa stabilitet mellan de konkurrerande militära öst- och västallianserna som trots allt präglade Norden under kalla kriget. Som ytterligare konfliktämne inom storpolitiken tillkommer idag de arktiska områdena.

Just detta, säkerhetspolitikens återkomst som centralt tema – med Stoltenberg-rapporten, det s.k. Haga-samarbetet kring beredskap för kris och katastrof m.m. – är vad Sundelius och Wiklund främst pekar på när de talar om Nordens ”fjärde spårbyte”. Det första ägde rum efter det misslyckade försöket 1949 med en skandinavisk försvarsunion då Nordiska rådet inrättades som ett slags kompensation, följt av passunionen och den öppna arbetsmarknaden osv. Det andra spårskiftet blev sektorssamarbetet, Nordiska

ministerrådet och försöken med Nordek och Nordsat – båda gick i kvav – och efter Sovjetunionens fall och EU-inträdet för Sverige och Finland skedde så det tredje bytet: Nordiska rådet och andra organ organiserades om, bantades, partipolitiserades i högre grad, men förlorade dessvärre sin tilltänkta roll som stark aktör i bygget av ett politiskt nyskapat och konstruktivt samverkande Europa. Mycket gick annorlunda. Och idag, efter Brexit, flyktingkrisen 2015, idel populistisk och nationalistisk opposition mot EU och tvivel kring Nato och Ryssland, är alltså ringen på sätt och vis sluten. Åter har (o)säkerhetsfrågorna hamnat i fokus för den nordiska politiken, precis som 1949.

Den här periodindelningen av Nordensamarbetets moderna historia skapar en utmärkt översiktlighet. Något att tacka Sundelius och Wiklund för.

Bokens tredje avdelning tar upp det inbördes samarbetet i Norden via olika exempel: personliga minnen och erfarenheter från språk-, kultur- och forskningsområdena, här skrivs om lagstiftningsharmonisering och Föreningarna Norden. Påfallande i flera av artiklarna är det kritiska tillbakablickandet. Varför dröjde det så länge som till 1980 innan en kvinna fick Nordiska rådets litterära pris? De olika språksatsningarna har lidit under ”det ideliga omorganiserandet” och resultaten fram till idag blivit halvhjärtade, varför? Fredrik Sterzel som skriver om det juridiska samarbetet antyder gång på gång att ”det nordiska rättsrätvet” riskerar att urvattnas och ”det är nog här som det stora framtidsproblemet ligger” och en del av det problemet är politikernas bristande uppmärksamhet. Apropå alla deklamationer och maningar som sett dagens ljus på forskningssidan – och de penninganslag som trots det uteblir – avlåter Gunnell Gustafsson en uppgiven suck genom att citera veteranen Bertel Haarder: ”... det nordiske har alles sympati. Alle – er for det – og derfor kommer det ikke i nyhederna ...vi vinder ikke valg ved at være nordiske.” Mycket ord och lite verkstad alltså.

Den sortens vecklagan över ”den overksamma välviljan” skymtar också när ordföranden i Letterstedtska föreningen Björn von Sydow skriver sitt förord eller i de tunga nordisterna Sundelius och Wiklunds slutsummering. ”Denna sektoriella ansats i det formaliserade nordiska samarbetet har ... tagit sig uttryck i en mer passiv hållning från framför allt regeringarna” menar von Sydow och påpekar att ”uteblivna handlingar är också handlingar” och hänvisar till dagens hårda motsättningar inom Norden kring migrations- och flyktingpolitiken. Sundelius och Wiklund håller fast vid sina spår- och tågmetaforer och menar ”att det behövs ett politiskt lokomotiv” för att nya samarbeten effektivt ska rulla framåt, politiker som tar initiativ. De syns inte till. Avtal och överenskommelser på nordiska nivåer har ersatts av oförpliktande deklamationer och ”medierna ägnar tyvärr bara ett begränsat utrymme” åt det nordiska samarbetet.

När sådana dystra stämningar smyger sig på är det inte underligt om man ibland hemfaller åt att minnas tidigare påstådda guldåldersepoker. Finns där något att hämta och stöpa om till ett samarbetande Norden 2.0, 3.0 eller 4.0 eller – för att hänvisa till Gunnar Wetterbergs högtflygande vision – till en Nordisk Förbundsstat? Risken är att man fastnar i tillbakablickandet och trots viljan till förnyelse ändå vägleds av forna tankemönster och mallar.

Poängen med att studera historien är förstås att man kan finna förebildliga exempel på succéer som berättar för eftervärlden vad som måste till om vi – politiker, väljare, tjänstemän, opinionsbildare, medier – menar allvar med snacket om möjligheterna för ”det nordiska” i Donald Trumps, Vladimir Putins, det fallerande EU:s, Brexits, migrationens och internationaliseringens tidevarv. Ett sånt exempel skildras i ”Norden sett inifrån”. Det är förre riksbankschefen Bengt Dennis´ hågkomster kring Nordiska Investeringsbankens tillkomst i mitten av 1970-talet. ”Avgörande var den beslutsamhet med vilken de nordiska regeringarna drev projektet framåt”. Statsministrarna struntade i att utreda frågan ännu en gång, den hade avhandlats bl a i anslutning till Nordek, och de beslutade om en snabb marschplan istället. Sverige stödde tanken på Helsingfors som bankens hemstad vilket underlättade. Ett slags ”nordisk altruism”.

Vad gör man då idag, när den nordiska altruismen inte tycks finnas längre? Sundelius och Wiklund har några konkreta idéer. Inför direktval till Nordiska rådet på samma vis som till Europaparlamentet. Etablera en gemensam Föreningen Norden för alla de fem länderna lagom efter 100-årsjubiléet 2019. Se till att någon tyngre nordisk instans lokaliseras till Stockholm. Skapa ett fristående *Institut för Nordenstudier*, embryot finns vid Helsingfors universitet. Starta en nättidning – kanske också på papper – som berättar om vad som är aktuellt både inom det samnordiska och i de olika länderna, en uppgraderad version av publikationen *Nordisk Kontakt* som lades ned 1996. Katalogen kunde göras längre men grundfrågan kvarstår. Kan sådana här insatser verkligen råda bot på den nordiska tvinsjukan, stärka immunförsvaret, få partikansliet och redaktioner att kvickna till? Jag tvivlar.

Jag tror istället så här, att om vi ska komma vidare i förståelse av det nordiska så krävs först några grundläggande nordiska haveri-rapporter. Vi har som nordister inte kommit dit vi skulle vilja, men varför? Vart är det egentligen vi vill nå, kulturellt och politiskt med tanke på dagens värld? Vad innebär de nya befolkningsstrukturerna och de nyanlända kulturinslagen, integrations- och migrationsfrågorna för vad som kallas den nordiska hemkänslan? Vad medför den globaliserade ekonomins och internationaliserade rese- och populärkulturens makt över sinnena? Varför lyckas inte Norden fullt ut – det samarbetande nordiska gemensamma som europeisk faktor – trots att omvärlden i form av *The Economist*, Emmanuel Macron eller Barack Obama (vilket

påpekas i "Norden sett inifrån") ofta hyllar "den nordiska modellen", och "The Nordic Way" som om vi verkligen vore en fyrbåk för andra i världen att orientera sig efter? Idel mätningar i våra egna länder pekar på en större tilltro till "det nordiska" bland vanligt folk, hos allmänhet, väljare och mediekonsumenter än bland de styrande inom politik och på redaktionerna där man istället är mer internationellt orienterade (läs: det är EU-USA-Mellanöstern och Kina som räknas).

Detta är bara några av de problembeskrivningar som lär dyka upp och likt fallna kontaktledningarna och signalfel orsaka stopp på rälsen som löper in i 2020-talet. Det blir snart nödvändigt med ett femte spårbyte, var så säker, och en ny volym om orsakerna till de kommande nordiska tågöverseningarna. Fram till dess fungerar "Norden sett inifrån" som en utmärkt reseskildring av vad vi redan passerat.

Bengt Lindroth

Bengt Sundelius och Claes Wiklund (red). *Norden sett inifrån. Det fjärde spårbytet*. Santérus förlag, Stockholm 2017.

Not

1. Bengt Sundelius och Claes Wiklund (red). *Norden i sicksack. Tre spårbyten inom nordiskt samarbete*. Santérus förlag, Stockholm 2000.

FINLANDS SVENSKA HISTORIA

Finlands svenska historia finns nu samlad i en serie på fyra böcker. Den första, *Sveriges Österland. Från forntiden till Gustav Vasa*, skriven av *Kari Tarkiainen*, utkom redan 2008. Del två, av *Nils Erik Villstrand*, utkom 2009 och har titeln *Riksdelen. Stormakt och rikssprängning 1560–1812*. Under hösten 2016, lagom inför Finlands 100-års jubileum har Svenska litteratursällskapet i Finland utgivit de två sista delarna, *Max Engmans Språkfrågan. Finlandssvenskhetens uppkomst 1812–1922* och *Henrik Meinanders Nationalstaten. Finlands svenskhet 1922–2015*.

Hela serien har sin grund i ett omfattande forskningsprojekt som pågick åren 2002–2010, "Svenskt i Finland, en lång historia". Finland utgjorde den östra halvan av det svenska riket under 600 år, fram till 1809. Serien beskriver hur samhället, politiken, ekonomin, bebyggelsen, språkförhållandena, kyrkan och kulturen i Finland har påverkats av de svenska influenserna.

I "Språkfrågan" behandlar Max Engman de tre språken i storfurstendömet Finland, svenskan, finskan och ryskan. Engman är professor emeritus i allmän historia vid Åbo Akademi. För sin forskning har han belönats med flera pris. Hösten 2016 fick han stora fackbokspriset i Sverige och i början av 2017 Svenska litteratursällskapets stora pris. Tidigare har han bl.a. fått finska statens pris för informationsförmedling och Svenska Akademiens Finlandspris.

Boken tar upp det svenska i Finland fram till de första åren efter självständigheten 1917. Konkurrensen om positioner i storfurstendömet mellan svenskan, finskan och ryskan beskrivs som ett triangeldrama. 1800-talet var de nationella mobiliseringarnas tid och både på finskt och svenskt håll skedde en samling kring språken. För de svenskspråkiga ledde utvecklingen först till en reträtt och senare till uppkomsten av det som i början av 1900-talet började kallas finlandssvenskhet.

De första huvudkapitlen i boken tar upp det svenska arvet och Finlands kontakter till Sverige och Ryssland. De följande kapitlen behandlar finskhetsrörelsen samt utvecklingen inom liberalismen och svenskhetsrörelsen fram till 1870-talet. Därefter behandlas konflikterna kring språkfrågan, finlandssvenskheten och den politiska utvecklingen i Svenskfinland. Avslutningsvis skriver Engman om Finlands första år som republik och om den utveckling som ledde till språklagstiftningen och den svenska kulturautonomin. Max Engman hävdar att den röda tråden i Finlands väg mot självständighet är att Sverige levererade redskapen, den svenska samhällsordningen och rättsordningen, medan Ryssland stod för tillfället genom det spelrum autonomi gav oss.

I kapitlet om övergången från Sverige till det nya Finland redovisas intressanta siffror om svenskans position. År 1880 var de svenskspråkigas antal något under 300 000, drygt 14 procent av landets totala befolkning. Efter 1880 har de svenskspråkigas andel av totalbefolkningen minskat kontinuerligt. Däremot har den totala mängden svenskspråkiga hållit sig ganska stabil genom åren. Den utgör också i dag något under 300 000, men bara drygt 5 procent av hela befolkningen. En klar skillnad är emellertid att en stor del av den svenska befolkningen på slutet av 1800-talet bodde i kommuner med svenskspråkig majoritet. Urbaniseringen av Finland ledde till att den svenska språkgruppen blev relativt sett mindre, särskilt i södra Finland. Denna utveckling påskyndas nu ytterligare av många stora reformer inom den offentliga sektorn som leder till större administrativa enheter särskilt inom sjukvården och rättsväsendet.

Inom storfurstendömet behöll eller rent av stärkte svenskan sin ställning som förvaltningspråk. Finskans politiska frammarsch inleddes först på 1860-talet. När finskan i början av 1900-talet jämställdes med svenskan i förvaltningen, ledde detta också till att jämställdheten med svenskan utsträcktes till ryskan. Grundtanken var härefter att förvaltningen skulle kommunicera på ryska medan folket skötte sina angelägenheter på sitt eget språk. Engman framhåller att finskans upphöjande till förvaltnings- och bildningspråk innebar den största demokratiseringen i Finlands historia genom att folkmajoriteten gjordes till fullvärdiga medborgare. Finskans officiella status mobiliserade folkmajoriteten kring den samhällsordning Finland fick med sig 1809.

Det svenska rättsarvets betydelse i Finlands historia betonas också av Engman. 1734 års lag förblev grundläggande och dess betydelse är svår att

överskatta. Juridiska argument, Finlands regeringsform och lagar som hade erkänts 1809 fick också en stark roll i kampen mot förryskningen som tilltog mot slutet av autonomins tid. Ur nordiskt perspektiv är det också intressant att notera folkhögskolerörelsens betydelse för svenskans ställning. Kring sekelskiftet grundades folkhögskolor i alla svenska landskap. Enligt Arvid Mörne som blev föreståndare för Mellersta Nylands Folkhögskola skulle folkhögskolan ”lära den svenska allmogen älska modersmålet och göra den delaktig av den svenska kulturen”. Det här var ett sätt att motverka den ryska politiken, som i början av 1900-talet innebar att man gynnade finskan och i förlängningen ryskan på svenskans bekostnad. Ett starkt hot mot svenskan var också emigrationen till Amerika 1871–1930. De svenskspråkiga emigranternas andel har beräknats till omkring en femtedel av den totala emigrationen, ca 82 000 personer. Emigrationsbenägenheten bland finlandssvenskarna var nästan dubbelt så hög som bland de finskspråkiga.

Finlandssvenskhetens framväxt och utvecklingen av språkbruket kring termerna finsk, finländsk och finländare ägnas i boken ett långt och intressant kapitel. Här behandlas också frågan om hur man ska se på svenskan som språk i Finland. Handlar det om ett nästan separat svenskt språk, eller är det i grunden fråga om ett och samma språk i Finland och Sverige. Dagens språkvetare och språkvårdare verkar vara eniga om att det är viktigt att hålla fast vid att svenskan i Finland i så liten utsträckning som möjligt avviker från svenskan i Sverige.

De avslutande avsnitten i boken handlar om självständigheten och etableringen av republiken Finland. Diskussionerna kring grundlagen fick stor betydelse när man slog fast att både finskan och svenska är landets nationalitetsspråk. Riksdagen antog också särskilda språklagar bl. a. om finska och svenska språkens användning vid domstolar och övriga myndigheter, och angående statstjänstemännens språkkunskaper.

* * *

I den avslutande delen av serien, ”Nationalstaten”, analyserar Henrik Meinander utvecklingen fram till våra dagar. Han beskriver hur den svenska kulturen har fortlevt och hur en särskild svensk identitet har byggts upp i Finland. Henrik Meinander är professor i historia vid Helsingfors universitet. Han har tidigare bl.a. varit direktör för Finlandsinstitutet i Stockholm. Som kolumnist i *Hufvudstadsbladet* deltar han aktivt i samhällsdebatten.

Boken behandlar utvecklingen i Finland i kapitel som bl.a. handlar om språkstriden, om betydelsen av nätverk och om Finland när det var som finsk-ast. Vidare behandlas Åland och det finska i Sverige liksom civilsamhällets roll, medierna och debatten om svenskan i skolundervisningen. Han beskri-

ver mellankrigstidens skärpta ideologiska motsättningar mellan finsk- och svensksinnade, och hur konflikterna under andra världskriget avlöstes av språkfred som blev bestående. I efterkrigstidens och kalla krigets Finland ställdes de svensktalande inför nya utmaningar. Tiden präglades av ekonomiska och sociala omvandlingar och av en stärkt nationell enhetskultur. Enligt Meinander har utvecklingen sedan 1980-talet fört med sig en återhämtning för det svenska och en förnyad insikt om tvåspråkighetens betydelse, men också nya politiska angrepp från finsksinnat håll. Vilken väg Finland kommer att välja är ännu oklart. Ett positivt inslag i det hårdare språkklimatet är att många ledande finskspråkiga personer också aktivt har börjat ta del i debatten till förmån för svenskans ställning och Finlands roll som nordiskt land.

I avsnittet "Norden som resurs" redogör Meinander för hur Finland under efterkrigstiden efter hand kunde närma sig det övriga Norden och ansluta sig till Nordiska rådet 1955. En avgörande roll i detta arbete hade K.-A. Fagerholm som var en självskrivna ledargestalt vid Nordiska rådets sessioner. På gräsrotsnivå frodades också nordismen. Här byggde man vidare på de nätverk som delvis hade skapats redan på 1800-talet mellan nordiska organisationer för olika folkrörelser och yrkesgrupper. Ett viktigt inslag i detta samarbete var för Finlands del, också av språkliga orsaker, vänortssamarbetet mellan Finland och Sverige. Ett annat exempel var alla de familjekontakter som hade etablerats under evakueringen av närmare 80 000 krigsbarn till Sverige. Ändå utgjorde förhållandena under det kalla kriget, paradoxalt nog enligt boken, den finskaste epoken i landets historia. "Aldrig förr eller senare har statsmakten haft ett så stadigt grepp om sina medborgares vardag och förmedlat sitt välmenande budskap på en så strikt normerad finska och svenska, vilket hade ett inflytande även på landets svenskspråkiga befolkning och gjorde den mindre benägen att framhäva sin språkliga särart".

I slutet av boken återkommer Meinander till banden mellan Finland och Sverige och tar också upp språkfrågan i relation till Finlands EU-anslutning. En avgörande fråga för den framtida utvecklingen av Finlands svenskhet och nordiska samhällsform är hur banden till Sverige upprätthålls. Meinander konstaterar att utvecklingen har varit som ebb och flod om man ser på ländernas förflutna först som gemensamt rike och därefter som fristående men nära sammanflätande nationer. Boken slutar optimistiskt nog med att notera att nya förenande krafter mellan våra länder redan har börjat göra sig gällande. Det allt närmare samarbetet inom utrikes- och försvarspolitikerna är ett bra exempel på detta.

Guy Lindström

Max Engman. *Språkfrågan. Finlandssvenskhetens uppkomst 1812–1922*. Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors 2016. Bokförlaget Atlantis. Stockholm 2016.

Henrik Meinander. *Nationalstaten. Finlands svenskhet 1922–2015*. Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors 2016. Bokförlaget Atlantis. Stockholm 2016.

*FRÅN "FJÄLLRÄV OCH ARBETSMYRA"
TILL "ATT BÄRA VÄRLDEN": OM DAG HAMMARSKJÖLD*

När en svensk tidning vid något tillfälle före FN-tiden ville ha en rubrik till en artikel om Dag Hammarskjöld, valde man det fyndiga begreppsparat fjällräv och arbetsmyra. Det refererade då till hans stora naturintresse och hans enorma arbetsförmåga. När historikern *Henrik Berggren* förra året gav ut en ny bok om Hammarskjöld använde han underrubriken "*Att bära världen*". De båda rubrikerna beskriver ju på sätt och vis den ovanliga resan från rollen som ämbetsman i Stockholm till den som FN:s mycket aktive generalsekreterare.

Om Dag Hammarskjöld finns åtskillig litteratur, både svensk och internationell. En hel del kom ut 2005 i samband med att 100 år sedan gått sedan hans födelse, bland annat biografier av Mats Svegfors, Karl Birnbaum och Bengt Thelin har beskrivit hans ungdom och uppväxt, Hans Landberg karriären före New York, Conor Cruise O'Brien, Joseph Lasch och framför allt Brian Urquhart har skrivit om hans FN-tid. Åtskilligt har handlat om hans död, liksom tolkningar av hans andliga dagbok "*Vägmärken*" som gavs ut postumt. Man kan därför undra vad som förmått Henrik Berggren att författa den föreliggande framställningen (som också redan översatts till engelska). Den är som alla Berggrens alster välskriven men har inga andra ambitioner än att, som det sägs i förordet, ge ett porträtt av Hammarskjöld. Boken är fylld av intressant bildmaterial, men lägger såvitt denne recensent kan förstå, knappast något nytt till bilden av Hammarskjöld. För den med begränsade förkunskaper kan "*Att bära världen*" vara en bra introduktion.

Om man bortser från FN-tiden respektive omständigheterna kring hans död som fortfarande lockar till spekulationer och diskussionerna kring "*Vägmärken*", tycks mig kanske två frågor ha politiskt och historiskt intresse, nämligen dels spelet 1950-1951 kring Hammarskjölds inträde i regeringen och hur det kom sig att han fick budet att bli Trygve Lies efterträdare i FN. Här finns kanske ett samband: om Hammarskjöld inte kommit med i Tage Erlanders regering hade han inte alls kommit på fråga?

När det gäller den första frågan ägnas den ett betydande utrymme i Erlanders dagböcker och en hel del i Henrik Berggrens bok. Dag Hammarskjöld hade lämnat posten som statssekreterare i Finansdepartementet 1945 (som han innehått i 9 år, under Ernst Wigforss), och blev först finanssakkunnig på UD. Som sådan hade han att hantera besvärliga valutafrågor med främst USA och Storbritannien, sedermera som svensk förhandlare om Marshallhjälpen. Hammarskjölds kunnskap om dessa centrala frågor och diplomatiska talanger var regeringen till stor nytta, särskilt som Östen Undén inte var intresserad av materialet och därtill ville hålla viss distans till västmakterna.

Dag Hammarskjöld, som 1949 blev UD:s högste tjänsteman, kabinettssekreterare, var inriktad på att, som fadern Hjalmar, bli landshövding i Uppsala, medan Erlander och Undén ville ha med honom i regeringen. Det fanns dock motstånd mot detta i regeringskretsen, särskilt från Per Edvin Sköld som ville ha en partiman. Men i februari 1951 svor Hammarskjöld statsrådseden som något slags oberoende expert och konsultativt statsråd. Hans ja till uppdraget föregicks och ackompanjerades alltså av ett rätt utdraget diskuterande, delvis också offentligt, vilket antyder ett tydligt egocentriskt drag hos Hammarskjöld. Det nya statsrådet skrev under 1951-1952 två artiklar om ämbetsmannarollen som han uppfattade denna (och en om Europa). Han begärde dessutom, vilket störde Erlander, audiens hos kungen för att förklara varför han som icke-socialdemokrat valt att gå med i ministären. Även om detta förfarande var unikt var det för Dag Hammarskjöld avgörande att intellektuellt kunna rationalisera detta karriärsteg. Detta berodde sannolikt också på fadern, högerpolitikern m.m. Hjalmar Hammarskjöld, som då fortfarande levde.

Dag Hammarskjöld var inte utan karriärlystnad och visste sitt värde. Men att Erlander och Undén ändå gjorde sig sådan möda när det gällde att få med honom i regeringen tydde detta väl på att just hans sakkunskap och kontaktnät antogs kunna gynna regeringen också utåt. Erlander visste att Undén, vars ställning i partiet var stark, ändå saknade centrala kontakter i väst.

Och hur kom det sig då att budet om att bli FN:s generalsekreterare gick till Dag Hammarskjöld? Faktum är att den amerikanska FN-representanten och republikanske politikern Cabot Lodge, via ambassadören i Stockholm, tidigare förhörde sig om vår ambassadör i Washington, Erik Boheman stod till förfogande. Han avböjde dock kandidaturen men lär till en annan svensk diplomat ha sagt att i fall av dödläge finge han väl överväga saken. Gunnar Jarring antar i sina memoarer "Rikets förhållande till främmande makt" (1983) att Boheman nog hoppats få frågan igen. Regeringen Erlander kan ha varit ambivalent när det gällde Bohemans namn. Denne hade med rätt stor säkerhet blivit utrikesminister om de borgerliga vunnit valet 1948 eller 1952 och var känd för sina NATO-sympatier. Han skulle senare bli riksdagsman för folkpartiet och ånyo utrikesministerkandidat 1958, sedermera talman i riksdagens första kammar. Kanske hade regeringen hellre sett att man kunde bli av med Boheman än avvara Hammarskjöld? Bohemans eventuella kandidatur berörs inte i hans egen memoarbok, "Tankar i en talmansstol" (1970) om bl.a. Washingtontiden och endast i en bisats i Erlanders dagböcker (1953:67). Henrik Berggren diskuterar inte saken.

Den ledande kandidaten var först den kanadensiske utrikesministern Lester Pearson. Han erhöll i en provomröstning i säkerhetsrådet 9 röster av 11, men veterades av Sovjetunionen. När sedan den engelske FN-ambassadören

Gladwyn Jebb, efter ytterligare rundor, kom upp med fyra nya namn, bl.a. Dag Hammarskjölds, som USA kunde godta, förklarade sig Moskva kunna acceptera denne. Budet gick således, till hans egen och den svenska regeringens överraskning, till Stockholm. Sannolikt hade kandidaturen lanserats av dennes kollegor i förhandlingarna om Marshallhjälpen, den franske diplomaten Hervé Alphand och britten Oliver Franks, liksom Hammarskjöld en intellektuell och tidigare filosofiprofessor i Glasgow. När Gladwyn Jebb presenterade namnet angavs han vara generaldirektör (kabinetssekreterare) i UD; man hade alltså inte ens reda på att han sedan två år var medlem av regeringen, vilket antyder viss brådska.

Någon möjlighet att säga nej fanns knappast. Och för Hammarskjöld själv blev detta, som han själv noterade i "Vägmärken", en möjlighet att få en uppgift värdig hans totala hängivenhet. Som Berggren påpekar visade sig ämbetet kunna kombinera en tjänstemannaroll med ett självständigt ansvar, förankrat i FN-stadgans artikel 99. Resten är historia. Vad hade hänt om Dag Hammarskjöld aldrig fått budet eller tackat nej? Kanske hade han efter ytterligare några år i Erlanders regering flyttat in i Slottet i Uppsala och sedan blivit Universitetskansler och serafimerriddare, sannolikt också med en del internationella uppdrag. En bemärkt man förvisso, men i ett annat och avsevärt mera begränsat sammanhang. Och hur hade Erik Boheman, krigsårens skicklige kabinetssekreterare, fyllt FN-rollen? Sannolikt också väl.

Dag Hammarskjöld är kanske 1900-talets mest kände svensk, vars liv Henrik Berggren väl skildrar. Han bidrog i hög grad till den oftast positiva men ganska ensartade bild av vårt land som länge rått internationellt. Denna bild håller nu, i globaliseringens och migrationsrörelsernas spår, och bl.a. med hjälp från Donald Trump, att ändras. Vad som länge tedde sig som en politisk idyll och framgångsrik blandekonomi, "the middle way", har också till följd av EU-medlemskapet, blivit ett europeiskt land bland andra. Dag Hammarskjöld, ättling av en gammal småländsk ämbetsmänna- och krigarfamilj, var övertygad Europavän och verkade som statstjänsteman och regeringsledamot aktivt i denna riktning.

Mats Bergquist

Berggren, H. *Dag Hammarskjöld: Att bära världen*. Bokförlaget Max Ström, Stockholm 2016.

*TOMMY BERGGREN – ARBETARGRABBEN SOM
BLEV DRAMATENSKÅDESPELARE*

Tommy, inte Thommy – skådespelaren och regissören Berggren valde i och med sin självbiografi också att återgå till den ursprungliga stavningen av sitt förnamn. Cirkeln har slutits, från Tommys barndom i ettan i Masthugget i Göteborg, somrarna i Gråbo och den krokiga bana som sedermera bragte honom från arbetargrabbens högst begränsade framtidsutsikter ("Jag kanske i bästa fall får jobb på Pennen, eller på lagret på Forselius och Alpen, som Morgan hade fått, där man får lasta skrot på deras jävla lastbilar") till den internationella ryktbarhet och de i det närmaste obegränsade möjligheter som skådespelar- och regissörskarriären inneburit för Thommy.

När han nu utkommit med sin självbiografi var det ursprungligen i samarbete med filmkritikern *Betty Skawonius*, som, berättar hon själv i ett efterord, "skrev 119 kapitel eller byggstenar". Men Berggren var uppenbarligen inte nöjd. Han ville ha "the final cut", han ville komma bort från det litterära uttrycket och snarare i talspråkets form förmedla berättelsen om sitt liv.

Den inledande skildringen av barndomen är personlig och gripande, såväl berättelsen om föräldrarna som om kusinerna Jimmy "Skräcken" och Marianne och deras tragiska slut. Men så hamnar Berggren av en slump på teatern, ser Hamlet – och är fast. Karriären tar fart, först trevande men sedan i accelererande takt. Berättelsen om Tommy Berggrens liv som Thommy har många vindlingar. Uppsättningar och rolltolkningar passerar revy, teater och filmer, skådespeleri och regi. Det ger visst perspektiv på Berggrens stora framgångar – Bo Widerbergs "Kvarteret Korpen" på bioduken, Ingmar Bergmans "Lång dags färd mot natt" på Dramaten, eller hans egen regidebut med Harold Pinters "Hemkomsten" – i en tid då Pinter närmast ansågs ospelbar. Tills allt mynnar ut i epilogens lunch på Operabaren med dess vidräkning med samtiden: "Allvaret och sanningen har tagit semester". Undervägs har han genomskådat dagens scenkonst. Klassikerna är glömda. Tolkningarna meningslösa. Talangerna lyser med sin frånvaro bland de unga.

Hans ursprungliga längtan till Dramaten står i bjärt kontrast till den hårda dom han senare faller över nationalscenen; han återkommer regelbundet till "skitlukten" och avfärdar de flesta Dramatenchefer som "stolpskott". Ingmar Bergman får givetvis sin släng av slevan, medan Stadsteaterns Benny Fredriksson hyllas. Bo Widerbergs porträtt tecknas kärleksfullt i en av bokens mer minnesvärda skildringar.

580 sidor senare har jag fått viss överblick, men egentligen inte någon större insikt i Berggrens konstnärskap, vare sig som regissör eller skådespelare. Däremot har jag i ymnigt mått fått ta del av hans öppenhjärtiga frispråkighet. Jag vet åtskilligt mer om hans olika sängkamrater och hans myckna festande,

och om hans starka, ibland tvärsäkra, åsikter om en lång rad personer som han haft att göra med under sitt liv. Genomgående skyr han det analytiska till förmån för det anekdotiska. Förvisso är det nog få som kan göra Berggren rangen stridig ifråga om spektakulära anekdoter att berätta. Boken är, skrev Lars Ring i *Svenska Dagbladet*, ett tidsdokument, därtill vackert illustrerad. Men den fängslande samtids historia om samhällets och kulturens förändring under de decennier som format Berggrens liv, och med de milstolpar i svensk film och teater han själv varit delaktig i, får läsaren själv fylla i, eller ana sig till mellan raderna.

När jag läst färdigt och lagt undan boken inser jag att tegelstenen kommer att bli liggande. Istället drar jag mig till minnes Stefan Jarls oförlömliga dokumentärfilm "Muraren". Där är Berggren helt i sitt rätta element: humoristisk, med tvära kast mellan viljan att styra Jarls film och att protestera mot hela projektet som sådant. Mediets dubbelhet gör att man aldrig riktigt vet var man har honom: är det skådespeleri eller på allvar? Det är till Stefan Jarls porträtt jag kommer att återvända.

Astrid Söderbergh Widding

Tommy Berggren. *Tommy*. Albert Bonniers förlag, Stockholm 2017.

PREGNANT OCH INTRESSANT OM SKÅNES HISTORIA

Gunnar Wetterberg är ett känt namn i nordiska kretsar. För några år sedan lanserade han tanken på en nordisk union, en tanke som ledde till omfattande diskussioner men – dessvärre – till få resultat. Han har även skrivit omfattande biografier av vilka den om Axel Oxenstierna, den svenske rikskanslern, väckt störst uppmärksamhet. På senare tid har han blivit ”kändis” genom sin medverkan i det populära tv-programmet ”Fråga Lund”.

Nu har Wetterberg gripit sig an ytterligare en omfattande uppgift. Den handlar om att i tre band, varav det första nu anmäls här, skriva Skånes historia. Det är en mäktig uppgift. Landskapets historia har behandlats tidigare i ett stort antal vetenskapliga arbeten. Det finns mycket forskning att stödja sig på och Wetterberg har på ett imponerande sätt tillgodogjort sig denna forskning och med hjälp av ett livfullt men likväl pregnant språk skrivit en omfattande volym som tecknar landskapets historia från slutet av den senaste nedisningen till större delen av medeltiden. Det handlar alltså om en tidsperiod som omspannar mer än tiotusen år.

Framställningen bygger av naturliga skäl alltså på tidigare forskning – inte på egen bearbetning av ett källmaterial. Likväl är det ett imponerande arbete. Wetterbergs ambition är att teckna brett utan att för den skull förlora viktiga detaljer.

Men huvuddragen i utvecklingen är redan kända. Isavsmältningen, inflyttningen, jordbrukets etablering, kontakten med den omgivande världen, dvs. de allmänna dragen i Skandinaviens förhistoriska tid har senast tecknats av Stig Welinder i historieverket "Sveriges historia 13000 – 600 e Kr." Skåne, det specifika landskapet, riskerar att bara bli en del i en allmän utveckling som inte känner av landskapsgränser. Men Wetterberg förmår att utnyttja en rad exempel hämtade just från denna landsdel som gör att framställningen trots allt kan sägas leva upp till sin ambition att teckna landskapets historia – men utvecklingarna är många – ibland allt för många.

Ett exempel på hur Wetterberg trots allt utnyttjar det lokala materialet på ett fruktbart sätt är skildringen av Uppåkra, en kyrkby belägen vid den gamla landsvägen mellan Malmö och Lund. De senaste decennierna har denna ort varit föremål för arkeologernas intresse. Omfattande utgrävningar har gett belägg för att vi här har att göra med en politisk och ekonomisk centralort från det första årtusendet e Kr. Här förs framställningen fram till forskningsfronten. Den allra senaste forskningen beaktas. Skildringen blir spännande och intressant på ett sätt den omöjligt kan bli då den handlar om sådant som sedan länge redan är känt.

Större delen av den första delen handlar dock om historisk tid dvs. den tid då det finns skriftligt källmaterial att tillgå. Det handlar om hur Danmark framträder som en mäktig Östersjöstat och om hur Skåne blir en viktig del av denna stat. Det handlar om kristnandet, om kyrkans roll och den viktiga relationen mellan kyrka och stat. Även här bygger Wetterberg på en omfattande forskning. Han har stor förmåga att utnyttja materialet. Själv tycker jag exempelvis hans skildring av den ”rättsliga revolutionen”(s. 437 ff) är strålande.

Tillkomsten av Skånelagen vid 1100-talets andra hälft innebar en revolution inom rättsväsendet. ”Lag och ordning” skulle nu gälla. Regleringen var den första i sitt slag i Norden. Mycket handlade om relation kyrka–kungamakt. Vem skulle ha makten över lagstiftningen? Båda parter hade långtgående anspråk. En huvudroll i sammanhanget spelade ärkebiskopen Anders Sunesen, en lärd teolog med breda intressen och stor vidsyn. Han kände väl till utvecklingen på kontinenten och hans insatser blev avgörande för moderniseringen av bl a förfarandet vid rättegångar.

Exemplet får belysa hur Wetterberg tolkat sin uppgift att skriva Skånes historia. Det är alltså inte fråga om en lokalhistoria i snäv mening. Det är en analys av samhällsutvecklingen i stort där rikspolitik i form av maktanspråk och värderingsförskjutningar spelar stor roll och ges ett ibland alltför stort utrymme för att rymmas inom konceptets ram. De danska tronstriderna behandlas med en, enligt min mening, tröttande utförlighet.

Sammantaget är det dock en framställning som väcker läsarens intresse genom sitt medryckande språk och skickligt genomförda analys. Man imponeras av författarens kunskap och beläsenhet och man ser med spänning fram mot nästa band.

Per Thullberg

Gunnar Wetterberg. *Skånes historia del 1 (11500-1375)*. Albert Bonniers förlag, Stockholm 2016.

Bokessä och Kring böcker och människor har följande medarbetare:

Bergquist, Mats, docent, fd ambassadör, Stockholm

Lindroth, Bengt, redaktör, Stockholm

Lindström, Guy, *NT:s* finländske redaktör, Grankulla

Skei, Hans H., *NT:s* norske redaktör, Oslo

Söderbergh Widding, Astrid, professor, universitetsrektor, Stockholm

Thullberg, Per, professor em, Stockholm

Register över författare omnämnda i Nordisk Tidskrifts översikter om Litteraturen i Norden 2016

utarbetat av fil. kand. Lena Wiklund

- Abildsgaard, Anders, 233
Andersson, Claes, 250
Andkjær Olsen, Ursula, 235
Andtbacka, Ralf, 253
Árnadóttir, Arngunnur, 261
Arnórsson, Þórhallur, 262
Atli, Kristján, 255
Attianese, Ann-Helen, 251
Aubert, Marie, 272
Avdic, Åsa, 286
- Baldursdóttir, Kristín Marja, 257
Bargum, Johan, 248
Berg, Sverrir, 259
Bertell, Ann-Luise, 248
Birgisson, Bergsveinn, 262
Björk, Nina, 279
Björnsdóttir, Sigríður Hagalín, 255
Bjørnstad, Ketil, 225, 266, 268
Blendstrup, Jens, 234
Bohman, Therese, 285, 286
Boholm, Johanna, 252
Boström Knausgård, Linda, 283
Boucht, Birgitta, 252
Bragi, Steinar, 259
Brandt, Per Aage, 228, 229, 232
Burton, Nina, 279
Bäck, Tomas Mikael, 253
- Chemnitz, Morten, 235
Christian, Glenn, 235
Clayhills, Henrietta, 251
- Dahle, Gro, 274
Damhaug, Torkil, 275
- Einarsson, Friðgeir, 259
Ekholm, Johannes, 239, 240
Ekström Lindbäck, Lyra, 286
Eldjárn, Þórarinn, 259
Elíasson, Gyrðir, 259, 260
Engdahl, Horace, 280, 281
Ericsson, Åsa, 286
Erämaja, Anja, 244
- Falsig Pedersen, Sidsel, 235
Forfang, Åsmund, 271
Forsström, Jan, 241
Fosse, Jon, 274
Fossum, Karin, 275
Frantz, Eva, 252
Freysson, Þórarinn, 258, 259
Frobenius, Nikolaj, 272
- Gísladóttir, Sigurlín Bjarney, 260
Gísladóttir, Þórdís, 260
Granström, Helena, 279
Gripenberg, Catharina, 252
Grotrian, Simon, 233
Grytten, Frode, 272
Grønfeldt, Vibeke, 229, 230
Guðlaugsdóttir, Guðrún, 258
Guldager, Katrine Marie, 225
Gunnlaugsdóttir, Álfrún, 262, 263
Gustafsson, Lars, 284

- Haapala, Vesa, 239
 Haasjoki, Pauliina, 242, 243
 Hagemann, Bror, 271
 Halldórsson, Jón Páll, 262
 Halling Nielsen, Rasmus, 232
 frá Hamri, Þorsteinn, 260
 Hatløy, Kjartan, 274
 Heikkonen, Olli, 244, 246
 Helgadóttir, Steinunn G., 259
 Helgason, Jón Karl, 262
 Hetekivi Olsson, Eija, 283
 Hinriksson, Bjarni, 262
 Hjartarson, Dagur, 261
 Hjorth, Vigdis, 265, 266, 269, 270
 Hoem, Edvard, 225, 266, 267
 Hreinsson, Viðar, 262
 Hukkila, Kari, 240, 241
 Huldén, Lars, 253, 254
 Hødnebø, Tone, 274
 Høeg, T.S., 234
- Indriðason, Arnaldur, 258
 Ingólfssdóttir, Guðrún, 262
 Isakstuen, Monika, 265, 270
- Jalonen, Riitta, 238, 239
 Jensen, Louis, 230
 Jensen, Thøger, 235
 Johansson, Elsie, 282
 Jónasson, Ragnar, 258
 Jónsdóttir, Eyrún Ósk, 259
 Jordahl, Anneli, 285, 286
 Jäderlund, Ann, 284, 285
 Jönsson, Johan, 285
- Kárason, Einar, 261
 Kaum Bonnén, Kaspar, 234
 Kekkonen, Helmi, 242
 Klingspor, Agneta, 282
 Knausgård, Karl Ove, 225, 266, 267,
 268, 269, 281, 282
- Kristny, Gerður, 261
 Küchen, Maria, 280
- Larsen, Marianne, 229
 Leandoer, Kristoffer, 280
 Lehtikoinen, Tiina, 243
 Lillegraven, Ruth, 273, 274
 Lillpers, Birgitta, 284
 Lind, Cecilie, 233
 Lindell, Unni, 275
 Lindén, Zinaida, 247
 Lindqvist, Lina Josefina, 286
 Lindstedt, Laura, 237
 Lothe, Ingvild, 274
 Lucas, Maja, 234
 Lundberg, Thom, 285
 Luther, Annika, 248
 Lykke, Nina, 271
 Lynggaard, Klaus, 233
 Lønning Aarøs, Selma, 271
 Løppenthin, Lea, 233
- Madsen, Viggo, 228
 Magnason, Andri Snær, 259
 Magnússon, Sigurjón, 261
 Malinowski, Pejk, 233
 Malmsten, Bodil, 284
 Máni, Stefán, 258
 Marin, Ása, 261
 Matinmikko, Maria, 237
 Michelet, Jon, 225, 266, 267
 Minervudóttir, Guðrún Eva, 257
 Molander, Per, 280
 Mondrup, Iben, 234
 Mortensen, Henning, 230
- Naderehvandi, Khashayar, 285
 Naseh, Negar, 286
 Nielsen, Madame, 234
 Nikolajsen, Rasmus, 232, 233
 Nilsson, Ulf Karl Olov, 279

- Nordahl, Bjørn Olav, 275
 Norén, Lars, 225, 281
 Norland, Sverrir, 260
 Nurmi, Aura, 244
 Nya Glaffey, Kristina, 234
 Nyborg, Karine, 272
 Næss, Atle, 271
- Ólafsdóttir, Auður Ava, 255, 257
 Ómarsdóttir, Þórey Mjallhvít H., 262
 Óskarsson, Guðmundur, 261
- Pálsdóttir, Sigrún, 261
 Pálsson, Sigurður, 260
 Pascual Söderbaum, Caterina, 283,
 284
 Pedersen, Andreas, 231
 Perera, Ylva, 250
 Pettersson, Torsten, 254
 Pryds Helle, Merete, 235
 Puikkonen, Emma, 240, 241
- Ragde, Anne B., 268
 Ragnarsson, Ómar, 259
 Ramqvist, Karolina, 280
 Ravn, Olga, 231, 232
 Razai, Sara, 251
 Reffstrup, Kristine, 235
 Rifbjerg, Klaus, 227
 Ringbom, Henrika, 248
 Rytisalo, Minna, 241, 242
- Salmenniemi, Harry, 237
 Sandström, Peter, 248
 Sanhaie, Lotta, 253
 Schulman, Alex, 282, 283
 Sem-Sandberg, Steve, 286
 Sigþórsson, Atli, 259
 Sigurðardóttir, Lilja, 258
 Sigurðardóttir, Ragna, 257
 Sigurðardóttir, Steinunn, 259
- Sigurðardóttir, Yrsa, 258
 Sigurðsson, Magnús, 260
 Sigurðsson, Sölvi Björn, 261
 Sjón, 263, 264
 Snorradóttir, Eva Rún, 259
 Sparre Johansson, Rolf, 233
 Statovci, Pajtim, 240
 Stefánsson, Hermann, 260
 Sternberg, 233
 Strandby Nielsen, Laus, 228
 Sveinsson, Andri, 262
- Tahvanainen, Sanna, 251
 Taivassalo, Hannele Mikaela, 250
 Thorsson, Guðmundur Andri, 260
 Thorup, Kirsten, 230
 Þórarinnsson, Árni, 258
 Þormóðsson, Úlfar, 262, 263
 Þrastardóttir, Sigurbjörg, 259
 Torvund, Helge, 273, 274
 Turtschaninoff, Maria, 252
 Tvedt, Chris, 275
- Ullmann, Linn, 269
 Uris Holke, Helene, 271
- Viikilä, Jukka, 238
 Vuola, Sinikka, 239
- Weitze, Charlotte, 234
 Weselius, Hanna, 240
 Witt-Brattström, Ebba, 280, 281
 Wolff, Lina, 277, 280
 von Wright, Heidi, 253
- Ågren, Gösta, 253
 Åsbrink, Elisabeth, 279
- Ørnsbo, Jess, 227, 231, 236
 Östman, Catharina, 252
 Øyehaug, Gunnhild, 272

SAMMANFATTNING

Henrik Wivel konstaterar inledningsvis att romanseriernas tid inte är förbi. Lars Bukdahl fäster uppmärksamhet vid att många av de mest läsvärda danska böckerna under 2016 är skrivna av äldre författare som är födda på 1940-talet. Mervi Kantokorpi noterar i sin finska översikt att romankonsten befinner sig på frammarsch. Den finlandssvenska prosautgivningen präglas, enligt Gustaf Widén, av en omfattande romanutgivning. Att det atlantiska örikets relation till omvärlden lyfts fram i den isländska litteraturen antecknar Úlfhildur Dagsdóttir. Romanen dominerar också den norska litteraturutgivningen, konstaterar Hans H. Skei. Therese Eriksson, däremot, slår ett slag för essän som genre i svensk bokutgivning under förra året.

Det andra bidraget i serien om ledande nordiska publicister har Hans Fredrik Dahl skrivit. *Dagbladets* chefredaktör Arve Solstad är det som porträtteras. Om nyord i svenska skriver medlemmen av LF:s huvudstyrelse Birgitta Agazzi. Lena Wiklund avrundar artikelblocket med en intervju med Gun-Britt Sundström som tilldelats Letterstedtska föreningens nordiska översättarpris ur de nyhlénska medlen för 2017.

Under vinjetten *För egen räkning* förmedlar huvudredaktören sina intryck från Finnkampen i friidrott som ägde rum på Stockholms Stadion i början av september. Anders Ljunggren presenterar i sin *Krönika om nordiskt samarbete* den svenska regeringens ordförandeprogram för Nordiska ministerrådet under 2018.

Letterstedtska föreningen har mist två av sina medlemmar. Kolbjørn Skaare var under två decennier *NT:s* norske redaktör. Därtill var han sekreterare och sedermera även ordförande i den norska avdelningen. Hans H. Skei tecknar sin företrädares minne. Huvudredaktören har skrivit nekrologen om den mångsidige svenske LF-medlemmen Lars J. Hultén.

Bokessän av *NT:s* norske redaktör handlar om den svenske deckarförfattaren H.-K. Rönblom. Denne skrev ett tiotal kriminalromaner.

Kring böcker och människor består av fem bidrag. Bengt Lindroth recenserar den antologi om nordiskt samarbete som Letterstedtska föreningen gav ut våren 2017. *NT:s* finländske redaktör skriver om ett nyttkommet bokverk om Finlands svenska historia. Mats Bergquist anmäler Henrik Berggrens biografi om FN:s generalsekreterare Dag Hammarskjöld. Astrid Söderbergh Widding har tagit sig an skådespelaren Tommy Berggrens memoarer. Om del I i trebandsverket "Skånes historia" med Gunnar Wetterberg som författare skriver Per Thullberg. Sist i numret återfinns redaktionssekreteraren Lena Wiklunds register över de i litteraturöversikterna omnämnda författarna.

C W-d

TIIVISTELMÄ

Henrik Wivel toteaa aluksi, että romaanisarjojen aika ei ole ohi. Lars Bukdahl kiinnittää huomiota siihen, että monien vuonna 2016 ilmestyneiden luettavimpien tanskalaisten romaanien kirjoittajat ovat 1940-luvulla syntyneitä kirjailijoita. Mervi Kantokorpi panee suomalaisten kirjojen katsauksessaan merkille, että romaanitaide on valtaamassa alaa. Suomenruotsalaista proosajulkaisua leimaa Gustaf Widénin mukaan monien romaanien julkaiseminen. Atlanttisen saarivaltion suhde ympäristöönsä tulee esille islantilaisessa kirjallisuudessa ja siitä kirjoittaa Úlfhildur Dagsdóttir. Romaani on etualalla myös Norjan kirjallisuudessa, toteaa Hans H. Skei. Therese Eriksson sitä vastoin korostaa esseitä Ruotsin viime vuoden kirjallisuuden lajina.

Sarjan toisen artikkelin johtavista pohjoismaisista lehtimiehistä on kirjoittanut Hans Fredrik Dahl. Esiteltävänä on *Dagbladetin* päätoimittaja Arve Solstad. Ruotsin uudissanoista kirjoittaa LF:n pääjohtokunnan jäsen Birgitta Agazzi. Artikkeliryhmän päätteeksi Lena Wiklund on haastatellut Gun-Britt Sundströmiä, jolle myönnettiin Nyhlénin rahastosta LF:n pohjoismainen käännöspalkinto 2017.

Vinjetin *För egen räkning* alla päätoimittaja kertoo vaikutelmistaan yleisurheilun Suomi–Ruotsi-maaottelusta, joka käytiin Tukholman stadionilla syyskuun alussa. Anders Ljunggren esittelee palstallaan *Krönika om nordiskt samarbete* Ruotsin hallituksen puheenjohtajaohjelman Pohjoismaiden ministerineuvoston työtä varten 2018.

Letterstedtska föreningenin kaksi jäsentä on poistunut keskuudestamme. Kolbjørn Skaare oli kaksi vuosikymmentä *NT:n* norjalainen toimittaja. Lisäksi hän oli Norjan osaston sihteeri ja myöhemmin myös puheenjohtaja. Hans H. Skei kirjoittaa muistosanat edeltäjästään. Päätoimittaja on kirjoittanut LF:n ruotsalaisen jäsenen Lars J. Hulténin muistosanat.

Bokessän, joka on *NT:n* norjalaisen toimittajan kirjoittama, käsittelee ruotsalaista dekkarikirjailijaa H.-K. Rönblomia. Tämä kirjoitti kymmenkunta rikosromaanina. *Kring böcker och människor* koostuu viidestä artikkelista. Bengt Lindroth arvostelee pohjoismaista yhteistyötä käsittelevän antologian, jonka LF julkaisi keväällä 2017. *NT:n* suomalainen toimittaja kirjoittaa uudesta, Suomen ruotsalaista historiaa käsittelevästä teoksesta. Mats Bergquist ilmoittaa Henrik Berggrenin kirjoittaman, YK:n pääsihteerin Dag Hammarskjöldin elämäkerran. Astrid Söderbergh Widding käsittelee näyttelijä Tommy Berggrenin muistelmia. Kolmiosaisen, Gunnar Wetterbergin kirjoittaman, *Skånes historia* -teoksen ensimmäisestä osasta kirjoittaa Per Thullberg. Viimeisenä lehdessä on toimitussihteeri Lena Wiklundin luettelo kirjallisuuskatsauksissa mainituista kirjailijoista.

C W-d

Suomennos: Paula Ehrnebo

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utger under 2017 sin hundrafyrtionde årgång, den nittiotredje i den nya serien som i samarbete med föreningarna Norden påbörjades 1925. Tidskriften vill liksom hittills framför allt ställa sina krafter i det nordiska kulturutbytet tjänst. Särskilt vill tidskriften uppmärksamma frågor och ämnen som direkt hänför sig till de nordiska ländernas gemenskap och samarbete. Enligt Letterstedtska föreningens grundstadgar sysselsätter den sig ej med politiska frågor.

Letterstedtska föreningens och Nordisk Tidskrifts hemsida: www.letterstedtska.org

Litteraturanmälningarna består av årsöversikter omfattande ett urval av böcker på skilda områden, som kan anses ha nordiskt intresse. *Krönikan om nordiskt samarbete* kommer att fortsättas. Under rubriken *För egen räkning* kommer personligt hållna inlägg om nordiska samarbetsideologiska spörsmål att publiceras.

Tidskriften utkommer med fyra nummer per år. *Prenumerationspriset inom Norden för 2017 är 250 kr, lösnúmerpriset är 65 kr.*

Prenumeration för 2017 sker enklast genom insättande av 250 kr på plusgirokonto nr 4091 95-5. Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, c/o Blidberg, SE-179 75 Skå.

Prenumeration kan även tecknas i bokhandeln.

För medlemmar av föreningarna Norden gäller dock, att dessa genom hänvändelse direkt till redaktionen kan erhålla tidskriften till nedsatt pris.

Tidskriften distribueras i samarbete med svenska Föreningen Norden, Box 1083, SE-101 39 Stockholm. Tel +46-(0)8-50611300. Äldre årgångar kan rekvireras från redaktionen.

Redaktionen:

Nordisk Tidskrift, Box 1074, SE-101 39 Stockholm
Besöksadress c/o Föreningen Norden, Drottninggatan 30, Stockholm
Telefon +46-(0)8-654 75 70. Telefontid fredagar 10-12
E-post: info@letterstedtska.org
Redaktionssekreterare: Fil.kand. Lena Wiklund

Huvudredaktör och ansvarig utgivare:

Fil. kand. Claes Wiklund, c/o Föreningen Norden, Drottninggatan 30, Stockholm
Tel 070-6457404. E-post: info@letterstedtska.org

Dansk redaktör:

Dr. Phil. Henrik Wivel, Nordre Frihavnsgrde 26, 3. tv., DK-2100 København Ø
Tel 20 21 24 66. E-post: henrikwivel@yahoo.dk

Finländsk redaktör:

Pol. mag. Guy Lindström, Grankullavägen 13 B26, FI-02700 Grankulla
Tel 050 552 1151. E-post: guyvindstrom@yahoo.com

Isländsk redaktör:

Jur. kand. Snjólaug Ólafsdóttir, Vesturbrún 36, IS-104 Reykjavík
Tel 854 21 70. E-post: sngola@simnet.is

Norsk redaktör:

Professor Hans H. Skei, Solbergliveien 27, NO-0671 Oslo
Tel 97 51 84 15. E-post: h.h.skei@ilos.uio.no